

Universita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav pro obecnou teorii a dějiny umění a kultury

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Miroslav Šmied

**Šíření kultu Karla Velikého
v době vlády Karla IV.**

***The spread of the cult of Charlemagne in the regnal Years of
Charles IV***

Praha 2010

vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Kuthan DrSc.

Na tomto místě bych rád srdečně poděkoval nadaci Alfred Toepfer Stiftung F.V.S. Hamburg za velkorysou finanční podporu spojenou s udělením stipendia ceny Gottfrieda von Herdera, která mi v akademickém roce 2005/2006 umožnila studijní pobyt na Institut für Kunstgeschichte - Universität Wien. Právě ve vídeňských knihovnách byl připraven základ této práce bez něhož by nemohla vzniknout ve stávající podobě. Můj dík proto patří prof. PhDr. Jiřímu Kuthanovi DrSc. za nominaci na toto stipendium a následnou obětavou pomoc a konzultace při přípravě celé práce...

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.“

V Praze dne: 26. 4. 2010

Miroslav Šmied

V předkládané diplomové magisterské práci s názvem „Šíření kultu Karla Velikého za vlády Karla IV.“ (The spread of the cult of Charlemagne in the regnal Years of Charles IV) jsem se pokusil na příkladu klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie a svatého Karla Velikého v Praze na Karlově, přiblížit snahu císaře Karla IV. o vytvoření nového duchovního centra Evropy ve svém sídelním městě Praze. V návaznosti na starší bohatou literaturu k tématu zasvěcení sakrálních staveb Nového Města pražského pak zejména na patrocinium svatého Karla Velikého ukázat význam šíření světeckých kultů v předhusitských Čechách, jeho společenskou a zejména reprezentační rovinu. Dále odraz v umění a následně rezonanci jejich kultu v období vlády králů z dynastie Jagellonců. Tehdy docházelo ke snaze navázat na tradice lucemburských Čech a zejména dobu vlády císaře Karla IV. Vedle šíření kultu českých zemských patronů tak docházelo opět k pokusům o oživení úcty světců universálního významu. Takovými byli na Novém Městě pražském například svatý Karel Veliký či svatý Jindřich a svatá Kunhuta. Podobně jako v době vlády císaře Karla IV. zde tak měla být demonstrována kontinuita Prahy jako vladařské rezidence a snad rovněž jagellonské aspirace na říšský trůn.

Obsah diplomové práce

1. ÚVOD	str. 1
2. SVATÝ KAREL VELIKÝ – duchovní symbol Říše a osobní patron jejích vládců	str. 9
Praedecessor noster	str. 9
Počátky kultu Karla Velikého	str. 10
Karel Veliký – jako duchovní patron Říše	str. 12
Ke kultu Karla Velikého ve Francii	str. 14
Karel IV. a Cáchy	str. 16
Probošství v Dolním Ingelheimu	str. 22
Kult Karla Velikého a Karlštejn	str. 25
Karel Veliký – symbol práva v severoněmeckých městech	str. 26
Poutnické odznaky z Cách	str. 27
Kult Karla Velikého a volba římských králů ve Frankfurtu nad Mohanem	str. 27
Karel IV. a kult Karla Velikého ve Francii	str. 30
Kult Karla Velikého v Říši	str. 31
Kult Karla Velikého v Čechách	str. 31
3. ECCLESIA ET MONASTERIUM IN MONTE CAROLI PRAGAE	str. 33
Řád lateránských kanovníků svatého Augustina	str. 34
Monte Caroli – Karlov	str. 37
Založení kanonie	str. 38
Místo a funkce Karlova v urbanistické koncepci Prahy Karla IV	str. 39
Podoba klášterního areálu ve středověku	str. 40
Hospodářská základna a život kanonie v předhusitském období	str. 44
4. KLÁŠTERNÍ KOSTEL	str. 47
5. KOMPARACE KARLOVA S KOSTELEM PANNY MARIE V NORIMBERKU	str. 50
6. SKUPINA CENTRÁLNÍCH STAVEB INSPIROVANÁ KARLOVEM	str. 58
Kaple sv. Kříže v Kateřinkách u Opavy	str. 58
Klášterní kostel Narození Panny Marie v Novém Městě nad Váhem	str. 60

7. OBNOVA KLÁŠTERA NA KARLOVĚ – Karel Veliký, Translatio imperii a králové z rodu Jagellovců	str. 61
Lucemburská tradice Prahy jako duchovního centra Říše v období pozdního středověku.....	str. 61
Okenní vitraje s Karlem Velikým a znakem Anny de Foix	str. 63
Hospodářské oživení kláštera a podpora králů Vladislava II. a Ludvíka Jagellonského	str. 66
8. ZÁVĚR – K vizi posvátné Prahy císaře Karla IV	str. 70
Nova civitas	str. 70
Praga sacra	str. 73
Klášter karmelitánů s kostelem Panny Marie Sněžné	str. 73
Klášter Na Slovanech v universalistické koncepci vlády císaře Karla IV	str. 74
Karlov	str. 75
Svatý Jindřich a svatá Kunhuta – bamberští světci v Praze	str. 77
Svatý Palmacius – trevírský patron na Karlštejně	str. 78
Svatý Longinus – strážce zesnulých poutníků.....	str. 79
Kult arma Christi a Relikvie Imperialis v Praze	str. 81
Svatý Zikmund – burgundský král patronem Čech	str. 82
Svatý Vít – duchovní symbol vazeb českých zemí k Říši.....	str. 84
Svatý Václav – ve službách reprezentace českých králů za hranicemi.....	str. 85
K posvátné vizi Prahy císaře Karla IV	str. 86
Duchovní obnova Prahy za vlády králů z dynastie Jagellovců	str. 87
9. SEZNAM VYBRANÉ LITERATURY	str. 91
10. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	str. 102

1. ÚVOD

Doba vlády císaře a krále Karla IV. patří bezesporu mezi nejvýznamnější epochy našich dějin. Nesčetněkrát se stala předmětem výzkumů, námětem historických i literárních prací. Prolíná se v ní státnická činnost panovníka s až neuvěřitelným rozhledem, s činností stavební a výtvarnou, nemající v soudobé Evropě obdoby.¹ O to těžší je dnes jakýkoliv pokus o uchopení této látky, látky, která již byla dá se říci veskrze probádána a popsána. Přesto nás však cosi nutí stále znovu se k ní vracet a hledat nové souvislosti, konotace a vazby. Řada pozoruhodných děl, která vznikla ještě za Karlova života, v mnoha případech z jeho popudu, popřípadě v době bezprostředně následující, se nachází v zahraničí – zejména tu máme na mysli předměty v pokladnici dómu v Cáchách a ve vídeňské pokladnici. Dnes se otevírají i nové a donedávna téměř netušené možnosti archivní práce a komparace. Cenné výsledky na poli karlovského bádání přinesly výstavní projekty uskutečněné pod vedením Jiřího Fajta ve

¹ Z mnoha prací k umění Karla IV. vydaných v posledních desetiletích lze jmenovat: Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der Schöne Stil 1350 – 1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln Bd. 1 – 3, Köln 1978; Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der schöne Stil 1350 – 1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln Bd. 4. Das internationale Kolloquium vom 5. bis zum 12. März 1979 anlässlich der Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln. Köln 1980; Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der Schöne Stil 1350 – 1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Resultatband zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln. Köln 1980; Jaromír HOMOLKA: Zu den ikonographischen Programmen Karls IV., in: Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der schöne Stil 1350 – 1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln Bd. 2, Köln 1978, 607-618; Karel STEJSKAL: Umění na dvoře Karla IV. Praha 1978; Karel STEJSKAL: Karl IV. und die Kultur und Kunst seiner Zeit. Hanau/M 1978; Karel STEJSKAL: European Art in the 14th Century. London 1978; Jiří FAJT (ed.): Magister Theodoricus. Dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna. Praha 1997; Jiří FAJT (ed.): Magister Theodoricus. Court Painter to Emperor Charles IV. The pictorial Decoration of the Shrines at Karlštejn Castle. Prague 1998; Iva ROSARIO: Art and Propaganda. Charles IV. of Bohemia, 1346–1378. Woodbridge (The Boydell Press) 2000; Jiří FAJT (ed.): Court Chapels of the high and late middle Ages and their artistic Decoration / Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba. Praha 2003; Jiří FAJT / Barbara DRAKE BOEHM (ed.): Karel IV. císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437. Praha 2006; Jiří FAJT(ed.): Karl IV. Kaiser von Gottes Gnaden. Kunst und Repräsentation des Hauses Luxemburg 1310–1437. München/ Berlin 2006; Jiří KUTHAN: Caput Regni. Prag als Residenzstadt der Herrscher des Heiligen Römischen Reiches, in: Bruno KLEIN (ed.): Geschichte der bildenden Kunst in Deutschland Bd. 3. Gotik. München/ Berlin/ London/ New York 2007; Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vládců, jejich dílo a reprezentace/ Císař a český král Karel IV. – osobnost a dílo. in: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů/ Ordo ad coronandum regem Boemorum. Praha 2009, 87-128; naposledy: Jiří FAJT / Andrea LANGER (ed.): Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext. Berlin 2009; Markéta JAROŠOVÁ / Jiří KUTHAN / Stefan SCHOLZ (ed.): Prag und die grossen Kulturzentren Europas in der Zeit der Luxemburgern (1310–1437) / Prague and great Cultural Centres of Europe in the Luxembourgian era (1310–1437). (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis Historia et historia artium vol. VIII), Praha 2008

spolupráci s prof. Janem Roytem provázené řadou publikací.² Zmínit tu lze knihu prof. Františka Šmahela o cestě Karla IV. do Francie,³ nové vydání podrobného rozboru korunovačního řádu českých králů z pera prof. Josefa Cibulky (†),⁴ či rekonstrukci Karlova pobytu v Římě, v době jeho korunovace r. 1355, učiněnou Kateřinou Kubínovou.⁵ Rozbor patrocinii pražských novoměstských kostelů, v jejichž volbě se zračilo úsilí mladého Karla IV. vybudovat z Prahy skutečné duchovní centrum Evropy, navazující na nejvýznamnější centra spojená s císařskou hodností, opakovaně publikoval prof. Jiří Kuthan.⁶ Neutuchajícimu zájmu odpovídá takřka nekonečná řada článků a studií publikovaných v odborných časopisech a sbornících.

Jednou z možností otevírajících se před dalším bádáním je studium osobností pohybujících se v Karlově okruhu. Nedávno tak učinil Jaroslav Mezník, když poodhalil osudy moravských Lucemburků,⁷ rodové větve, která ač byla spojena se dvorem v Praze příbuzensky a byla podřízena osobě Karlově, přeci stála v čele svým způsobem samostatného správního celku, jakým v rámci Českého království a Říše markrabství moravské bylo.⁸

² Jiří FAJT (ed.): *Magister Theodoricus. Dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha 1997; Jiří FAJT (ed.): *Magister Theodoricus. Court Painter to Emperor Charles IV. The pictorial Decoration of the Shrines at Karlštejn Castle*. Prague 1998; Jiří FAJT (ed.): *Court Chapels of the high and late middle Ages and their artistic Decoration / Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba*. Praha 2003; Jiří FAJT / Barbara DRAKE BOEHM (ed.): *Karel IV. císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha 2006; Jiří FAJT (ed.): *Karl IV. Kaiser von Gottes Gnaden. Kunst und Repräsentation des Hauses Luxemburg 1310–1437*. München / Berlin 2006; Jiří FAJT / Andrea LANGER (ed.): *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*. Berlin 2009

³ František ŠMAHEL: *Cesta Karla IV. do Francie*. Praha 2006

⁴ Tato základní práce Josefa CIBULKY (†) „Český řád korunovační a jeho původ“ z roku 1934 reprinted spolu s dalšími studiemi in: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): *Korunovační řád českých králů / Ordo ad coronandum regem Boemorum*. Praha 2009, 273–413

⁵ Kateřina KUBÍNOVÁ: *Římská korunovace Karla IV.*, in: Lenka BOBKOVÁ / Mlada HOLÁ (ed.): *Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. Františku Kavkovi k nedožitým 85. narozeninám*. Praha / Litomyšl 2005, 47–60; idem: *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*. Praha 2006

⁶ Jiří KUTHAN: *Praga Sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV.*, in: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historie et historia artium. Vol. VII.)*, Praha 2008, 337–386

⁷ Kromě řady časopiseckých studií komplexně: Jaroslav MEZNÍK: *Lucemburská Morava 1310–1424*. Praha 1999

⁸ O složité problematice tzv. „bezprostředního podřízení Moravy Říši“ a vývoji státoprávního statusu markrabství moravského ve vztahu k české a římské koruně pojednává podrobně řada dílčích studií, které se snaží vyvrátit či nějak vyrovnat s teorií Bertolda BRETHOLCE opírající se o jednu z listin (tzv. „Mocran et Mocran“) vydaných společně s tzv. Zlatou bulou sicilskou. Za všechny lze jmenovat: Berthold BRETHOLZ: *Mocran et Mocran, Zur Kritik der goldenen Bulle König Friedrichs II. für Mähren vom Jahre 1212*, in: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 6, Wien 1901, 235–253; Josef ŽEMLIČKA: *Mocran et Mocran, Třetí basilejská listina Friedricha II. v kontextu Zlaté buly sicilské*, in: *Český časopis historický*, roč. 104/ 2006 – tam také podrobně veškerá starší literatura k tématu. Naposledy: Josef ŽEMLIČKA: *Mocren, Mogkran, Muckern. Kde hledat říšský majetek Mocran et Mocran?* in: *Český časopis historický*, roč. 105/ 2007

Důležitým tématem studia se stává přítomnost významných osobností, především kleriků, na pražském dvoře. Zde počínala jejich kariéra, která často vyústila v udělení klíčových úřadů v Říši. Tyto osobnosti, přímo ovlivněné pobytem u dvora a jistě i impozantní postavou císařovou, se pak pokoušely často o vlastní formu reprezentace, v níž se mnohdy zračil odlesk panovníkovy dvora, a na níž se někdy i podíleli umělci z císařova dvorského okruhu. Přizpůsobena místu i možnostem objednavatele tak vznikala díla mimořádné umělecké kvality, jejichž vzor lze hledat v Praze šedesátých a sedmdesátých let 14. století.⁹

Z osobností v císařově okruhu lze na prvním místě vzpomenout prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, který měl patrně k císaři nejbližší.¹⁰ Ten v mnohém navazoval i na dílo svého velkého předchůdce biskupa Jana IV. z Dražic a jím zahájené podniky dokončoval.¹¹ K velkým duchovním osobnostem spjatým s pražským dvorem patří biskup Markvart z Randeggu,¹² v jehož době byl přestavován dóm v Augsburgu. Dále Dětrich z Portic, původně mnich z kláštera Lehnin v braniborské marce,¹³ jehož životní cesta

⁹ K duchovním a světským knížatům v Říši jako fundátorům uměleckých děl ve spojení s pražským lucemburským dvorem a zdejší uměleckou tradicí: Jiří KUTHAN: Die Herrscher aus dem Haus der Luxemburger – Reichskirchenhierarchie, Reichsfürsten, Reichsstädte. in: Markéta JAROŠOVÁ / Jiří KUTHAN / Stefan SCHOLZ (ed.): Prag und die grossen Kulturzentren Europas in der Zeit der Luxemburger (1310–1437) / Prague and Great Cultural Centres of Europe in the Luxembourgian Era (1310–1437). (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. VIII), Praha 2008, 27–94.

¹⁰ K Arnoštovi z Pardubic jako stavebníkovi a fundátorovi uměleckých děl: Jiří KUTHAN: Arcibiskup Arnošt z Pardubic jako stavebník. in: Lenka BOBKOVÁ / Ryszard GLADKIEWICZ / Petr VOREL (ed.): Arnošt z Pardubic (1297–1364). Osobnost – okruh – dědictví. Postač – šrodivisko – dziedzictwo. Wrocław/ Praha/ Pardubice 2005, 175–192; přetištěno in: Jiří KUTHAN: Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vládařské reprezentace a symbol státní identity. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. VII), Praha 2008, 455–480

¹¹ K osobnosti Jana IV. z Dražic: Václav CHALOUPECKÝ: Jan z Dražic, poslední biskup pražský. Studie kulturně – historická. in: Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze XVI/ 1908, 51–84, a 133–196; Václav MENCL: Biskup Jan IV. z Dražic v dějinách české architektury. in: Umění 13/ 1940–1941, 101–122; M. PAPÍK: Jan IV. z Dražic – stavebník (nepublikovaná disertační práce na katedře dějin umění filosofické fakulty University Karlovy), Praha 1972; Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Biskup Jan IV. z Dražic (1301–1343), Praha 1991

¹² K Markvartovi z Randeggu: Jiří KUTHAN: Die Herrscher aus dem Haus der Luxemburger – Reichskirchenhierarchie, Reichsfürsten, Reichsstädte. in: Markéta JAROŠOVÁ / Jiří KUTHAN / Stefan SCHOLZ (ed.): Prag und die grossen Kulturzentren Europas in der Zeit der Luxemburger (1310–1437) / Prague and Great Cultural Centres of Europe in the Luxembourgian Era (1310 – 1437). (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis Historia et historia artium vol. VIII), Praha 2008, 27

¹³ K původu Dětricha z Portic a jeho mládí: E. ENGEL: Brandenburgische Bezüge im Leben und Wirken des Magdeburger Erzbischofs Dietrich von Portitz. in: E. ENGEL (ed.): Karl IV. Politik und Ideologie im 14. Jahrhundert. Weimar 1982, 198–203; W. WARNATSCHE: Geschichte des Klosters Lehnin 1180–1542 (= Studien zur Geschichte, Kunst und Kultur der Zisterzienser, Bd. 12.1). Berlin 2000 393–394; Nejpodrobněji však nepřekonaný článek V. J. NOVÁČEK: Dětrich z Portic. in: Časopis musea království českého 64/1890, 459 – 535; dále G. SELLO: Erzbischof Dietrich Kugelwit von Magdeburg, in: Jahresbericht des Altmärkischen Vereins für vaterländische Geschichte und Industrie zu Salzwedel 23/1, 1890, 1–90; nověji pak k tématu: František KAVKA: Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378), Praha 1993, 115 ad. (autor tam však stavbu kláštera omylem klade ke Stříbrné a nikoliv Klášterní Skalici, jak před časem opravila Kateřina CHARVÁTOVÁ. – Kateřina CHARVÁTOVÁ: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. Svazek II. Kláštery založené ve 13. a 14. století. Praha 2002, 295, pozn. č. 3).

vyvrcholila udělením arcibiskupského stolce v Magdeburku. Do českých dějin vstoupil jako fundátor posledního ve středověku založeného cisterciáckého kláštera na české půdě, v dnešní vsi Klášterní Skalici u Kouřimi.¹⁴

Patří sem ale rovněž takové osobnosti, jako byl Jan ze Středy,¹⁵ Albrecht ze Šternberka či Petr z Brna zvaný „Jelito.“¹⁶ Pobyt a působení těchto osobností na pražském císařském dvoře a jejich následný odchod do nových působišť přispíval ve svých důsledcích k šíření slávy císařské moci i věhlasu Prahy jako vladařova rezidenčního města.

Praha už v době posledních Přemyslovců intenzivně přijímala impulzy z evropského západu.¹⁷ V době lucemburské pak byla Praha nejen živým příjemcem podnětů z nejrůznějších stran, ale stala se i ohniskem, jehož kulturní a umělecký potenciál vyzařoval daleko za hranice českých zemí, mnohdy až na periferii tehdejšího západokřesťanského světa.

Význačné vazby spojují Prahu se stavebními monumenty v jihoněmecké oblasti, kde působili členové parlérovského rodu. Výrazným fenoménem jsou i spojitosti mezi Prahou a zeměmi, které byly v době Karlově integrovány do statního svazku České koruny (slezská knížectví, a tzv. „Nové Čechy v Horní Falci“). Ohlas pražského umění se mimo jiné výrazně prosadil v nově získaném Braniborsku, které od r. 1373 náleželo k České koruně. Umělecký vliv Prahy sahal dokonce až na řádová území v Pobaltí. Lze tu vzpomenout vytvoření dvou mozaik dle vzoru Zlaté brány pražské katedrály. Nika Mariánské sochy na řádovém sídle v Marienburgu, dnešním polském Malborku byla roku 1945 nenávratně zničena, ale mosaika na severní bráně kostela Panny Marie a sv. Jana Evangelisty v někdejší Marienwerderu (Kwidzin), se dochovala dodnes.¹⁸

Udělování významných církevních úřadů nebylo spojeno pouze s mocenským vlivem na příslušná území. Nově příchozí hodnostář musel být na svou novou misi vybaven celou řadou liturgických předmětů, které potřeboval často pro výkon své funkce, i pro osobní reprezentaci. Budování mnoha nových klášterů, příchod řádových komunit a ustanovení

¹⁴ Ke klášteru v Klášterní Skalici mimo literatury o Děřichu z Portic: Jiří KUTHAN: Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. Praha 1983, 82–91 (Klášterní Skalice); Pavel KROUPA / Jan ŽIŽKA: Cisterciácký klášter v Klášterní Skalici u Kouřimi. in: Umění XXXVIII / 1990, 312 - 323; Kateřina CHARVÁTOVÁ: Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420. Svazek II. Kláštery založené ve 13. a 14. století. Praha 2002, 265 - 300

¹⁵ Z jeho objednávek umění jsou známy především rukopisy, jimiž se ve své později tiskem vydané diplomové práci věnoval Max DVOŘÁK: Die Illuminatoren des Johannes von Neumarkt. Wien 1901

¹⁶ Z jejich objednávek umění jsou známy především rukopisy litomyšlského biskupa Albrechta ze Šternberka, jejichž výzdobě se naposledy podrobně věnoval Tomáš GAUDEK v nepublikované diplomové práci na Ústavu dějin umění filosofické fakulty University Karlovy v Praze roku 2008.

¹⁷ srov. Jiří KUTHAN (ed.): Umění doby posledních Přemyslovců, Roztoky u Prahy 1982; dále: Josef ŽEMLIČKA: Století posledních Přemyslovců, Praha 1986

¹⁸ Liliana KRANTZ – DOMASLOVSKA: Das Mosaik am Dom in Marienwerder, in: Umění XLVI / 1998, 6-64

nových církevních institucí, vytvářelo spolu s posilováním hospodářské situace již existujících řeholních center velkou potřebu pořizování liturgického vybavení, které často vznikalo v dílnách působících především v Praze.¹⁹

Přestože nepřízní osudu v dobách následujících nesmírné množství liturgických předmětů vzalo za své, dochované doklady svědčí o zcela mimořádné úrovni uměleckořemeslné výroby v českých zemích a zejména v Praze. V Čechách měla dlouhou tradici i produkce liturgických kodexů, která kontinuálně pokračovala v době Karlově.²⁰ Rukopisy, jichž bylo potřeba nesmírné množství, byly nejen velice drahé, ale jejich vznik trval poměrně dlouho. Do Prahy byly za Karla IV. a Václava IV. povolány desítky iluminátorů z různých oblastí. Iluminátorským dílnám však dějiny umění věnovaly pozornost již od dob Maxe Dvořáka a Julia von Schlossera. Menšímu zájmu se těšila rozličná odvětví uměleckých řemesel, kterým dominovala i tvorba zlatnická. Pozoruhodné bylo i dílo vyšivačských dílen v Praze vynikajících mimořádnou úrovní. Tyto práce se dostávaly i daleko za hranice českých zemí.²¹

Na výstavě „Il Gotico nelle Alpi“, která se uskutečnila v Tridentu v roce 2002, byla prezentována řada exponátů, které si z Prahy odvezl do nového působiště tridentský biskup Jan z Lichtensteinu, pocházející z Moravy, jenž se ujal prestižního stolce pod vrcholy alpských hřebenů v roce 1387.²² Výzdoba jeho kasulí a úpravy, které zřejmě na Karlův popud prodělala slavná orlí dalmatika římských císařů, dnes chovaná ve vídeňské pokladnici, to vše patří k dokladům obrovské produkce liturgických rouch a předmětů, kterými musela být vybavována rozsáhlá oblast pod lucemburským vlivem.²³

¹⁹ K rozvoji českého uměleckého řemesla: Josef CIBULKA: Umělecké řemeslo. in: Dějepis výtvarného umění v Čechách, díl I. Středověk, Praha 1931, 380–417

²⁰ Tuto tézi hájila Hana HLAVÁČKOVÁ ve svém příspěvku „Iluminované rukopisy Arnošta z Pardubic“ předneseném na konferenci pořádané k výročí úmrtí Arnošta z Pardubic, Pardubice 22.–24. září 2004. Přednesené referáty pak byly publikovány in: Lenka BOBKOVÁ / Ryszard GŁADKIEWICZ / Petr VOREL (ed.): Arnošt z Pardubic (1297–1364). Osobnost – okruh – dědictví. Postač – šrodovisko – dziedzictwo. Wrocław/ Praha/ Pardubice 2005

²¹ Až na tři výjimky, (Baltimore, Varšava, Herrieden) jsou všechna díla soustředěna v pokladnicích ve Vídni a Cáchách.

²² Enrico CASTELNUOVO / Francesca DE GRAMATICA (ed.): Gotico nelle Alpi 1350–1450, 2002; dále: Evelin WETTER: Böhmsche Bildstickerei um 1400 – die Stiftungen in Trient, Brandenburg und Danzig. Berlin 2001

²³ V literatuře se objevuje rozličný názor na to, zda dalmatika byla upravována už za Ludvíka Bavora, či v době Karla IV. Vzhledem k údají inventáře pokladu vyhotoveného u příležitosti jeho předání Karlovi IV. je pravděpodobnější, že nášivky na dalmatice byly připojeny již za Ludvíka. Nevíme ovšem, zda v inventáři uvedený kus je totožný s dalmatikou chovanou dnes ve vídeňské pokladnici. Apliky s orlicemi jsou totiž prokazatelně pozůstatkem z nějakého staršího pláště.

Hlavní pozornost byla věnována předmětům spojeným s uctíváním ostatků svatých – tedy relikviářům. Císař Karel IV. bývá často označován jako sběratel ostatků; tento termín však není příliš vhodný.²⁴ Ve shromažďování relikvií našla svůj výraz Karlova osobní zbožnost, zároveň byla projevem a významnou součástí císařského majestátu a budování prestiže lucemburské dynastie.

Stavební díla, která jsou dnes chápána ne zcela odpovídajícím způsobem jako nejvyšší forma reprezentace panovnického majestátu, byla v podstatě pouze jakousi schránou určenou k ochraně a oslavě v nich uložených relikvií. Hlavním předmětem úcty byly relikvie a ostatky svatých. Relikviáře, ať už drobná ostensoria či honosné kaple, byly v minulosti často vykládány pouze z hlediska uměnovědného a zapomínalo se tak na jejich hlavní úlohu.

Jádro „pokladu“ císaře Karla IV. tvořil mimořádný soubor relikvií nesmírné duchovní hodnoty. Díky Karlově péči byly pro tyto svátostiny vytvářeny, převážně v pražských zlatnických dílnách, nové schrány, popřípadě docházelo k druhotným úpravám relikviářů starších. Tento soubor dosáhl tak i nebývalé hodnoty materiální. V souvislosti s tím je na místě připomenout i zásluhy Karlových předchůdců, kteří říšský poklad a jeho posvátné předměty a relikvie opatrovali a rozšiřovali.²⁵

Relikvie nebo-li svátostiny – většinou ostatky svatých, nebo předměty jimi dotýkané, tedy předměty zbožné úcty, měly svou hierarchii. Vysoko nad všemi ostatními relikviemi byly oceňovány a uctívány památky na pozemský život a umučení Ježíše Krista. Právě tato skupina relikvií stála v popředí zájmu panovníků říše římské, neboť to byli právě římscí císaři, kteří se považovali za legitimní nástupce a pokračovatele antických imperátorů a především za zástupce Kristova na zemi. Tento ideální model přichází výrazně v dobách velkých říšských vladařů od Karla Velikého přes Ottony, Friedricha Barbarossu až k Ludvíku

²⁴ Karel STEJSKAL: *Umění na dvoře Karla IV.*, Praha 1978, 79-101; Karel STEJSKAL: *Karel jako sběratel*. in: Václav VANĚČEK (ed.): *Carolus Quartus – Piae Memoriae Fundatoris sui Universitas Karolina D. D. D.*, Praha 1984, 453-465

²⁵ K tomuto souboru klenotů a relikvií, jejich vývoji a významu v dějinách Říše podrobně: Hermann FILLITZ: *Die Insignien und Klenodien des heiligen römischen Reiches*. Wien-München 1954, 26; Dále k tématu např. Jiří FAJT / Jan ROYT: *Ecclesia Triumphans*. in: Jiří FAJT (ed.): *Magister Theodoricus*. Dvorní malíř císaře Karla IV. Praha 1997, 181 (pozn. č. 2); Percy Ernst SCHRAMM / Florentine MÜTHERICH / Hermann FILLITZ: *Denkmale der deutschen Könige und Kaiser*. Bd. I. München 1962; Bd. II. München 1978; Hermann FILLITZ: *Die Schatzkammer in Wien*. Wien 1986; Hermann FILLITZ: *Die Reichsklenodien: Entstehung und Geschichte*. in: Matthias PUHLE / Claus Peter HASSE: *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962 bis 1806. Von Otto dem Grossen bis zum Ausgang des Mittelalters*. Bd. II. - Essays. Dresden 2006, 61-72; Hermann FILLITZ: *Die Reichsklenodien – ein Versuch zur Erklärung ihrer Entstehung und Entwicklung*. in: Berndt SCHNEIDMÜLLER / Stefan WEINFURTER (ed.): *Heilig – Römisch – Deutsch. Das Reich im mittelalterlichen Europa*. Dresden 2006, 133-161

Bavorovi. Za Karla IV. pak proces sakralizace panovnické moci a její posvěcení prostřednictvím posvátných předmětů a relikvií vrcholil.

Jedním z prostředků sakralizace panovnického majestátu bylo šíření kultu světců a využití jejich duchovní symboliky ke státně reprezentativním účelům.²⁶ Snad nejvýraznějším příkladem tohoto směřování bylo „připoutávání Prahy a českých zemí nitkami jemného duchovního přediva ke starým centrům císařské moci,“ jak to před časem v literatuře uvedl prof. Jiří Kuthan.²⁷ České země a především Praha byly tak systematicky povyšovány do role nástupce starých císařských metropolí, jejichž idea byla v novém sídelním městě jasně demonstrována fyzickou přítomností relikvií a ostatků svatých. Toto nesmírně lákavé téma bylo v posledních letech opakovaně zpracováváno a publikované studie a články dobře doplňují brilantní rozbor Nového Města pražského podaný před více než třiceti lety Vilémem Lorencem.²⁸ Jeho kniha se zabývala především koncepcí Nového Města pražského z urbanistického hlediska. Vedle toho je neméně důležitá interpretace opřená o poznání duchovní báze Karlova velkolepého záměru, jak se o to již dříve pokusil Viktor Kotrba a v posledních letech v řadě dílčích studií další badatelé na poli historie a dějin umění.²⁹

V návaznosti na zmíněné práce a především články Jiřího Kuthana, manželů Kroupových a Zoe Opačíc se na následujících stránkách chceme pokusit podrobněji přispět k

²⁶ K využívání světeckých kultů v politice a propagandě ve středověku nejpodrobněji: Jürgen PETERSON (ed.): *Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter*. Sigmaringen 1994, tam k vývoji v Čechách pak Aleksander GIEYSZTOR: *Politische Heilige im hochmittelalterlichen Polen und Böhmen*, 325-342

²⁷ Jiří KUTHAN: *Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV.*, in: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae*, Umělecké dílo jako projev vládařské reprezentace a státní identity. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae, Universitatis Carolinae Pragensis, Historia et historia atrium vol. VII.), Praha 2008, 337–387

²⁸ Vilém LORENC: *Nové Město pražské*. Praha 1973

²⁹ K universalistické koncepci založení Nového Města pražského: Viktor KOTRBA: *Nové Město pražské – „Karlstadt“ – v universální koncepci císaře Karla IV.*, in: Jan PETR / Sáva ŠABOUK (ed.): *Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*. Praha 1975, 153–156; Wilfried BROSCHE: *Zu einem Modell der Prager Neustadt*, in: Ferdinand, SEIBT (ed.): *Kaiser Karl IV.*, München 1978, 242–249; Jiří KROPÁČEK: *K fundacím Karla IV. na Novém Městě pražském*, in: *Staletá Praha IX*. Praha 1979, 231–251; Zdeňka HLEDÍKOVÁ: *Fundace českých králů ve 14. století*, in: *Sborník historický* 28, Praha 1982, 5–55; Zoe OPAČÍČ: *Charles IV. and the Emmaus monastery Slavonic tradition and imperial ideologi in fourteenth-century Prague*, Disertační práce University of London, Courtauld institut of Art 2002; Kateřina KUBÍNOVÁ: *Imitatio Romae Karel IV. a Řím*, Praha 2006; Jiří KUTHAN: *Praga sacra. Kaiser Karls IV. Vision vom heiligen Prag*, in: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Kunstwerke als Herrschaftszeichen und Symbole der Staatsidentität*. (=Opera Fakultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis Historia et historia artium vol. VI.), Praha 2007, 349–403; Marie BLÁHOVÁ: *Klášteří fundace Karla IV.*, in: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): *Emauzy – Benediktinský klášter na Slovanech v centru Prahy*, Praha 2007, 18–32; Zoe OPAČÍČ: *Emauzský klášter a Nové Město pražské: slovanská tradice, císařská ideologie a veřejný rituál v Praze 14. století*, tamtéž, 32–61; Jiří KUTHAN: *Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV.*, in: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae*, Umělecké dílo jako projev vládařské reprezentace a státní identity. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae, Universitatis Carolinae Pragensis, Historia et historia atrium vol. VII.), Praha 2008, 337–387; a nejnověji pak Zoe OPAČÍČ: *Architecture and Religious experience in 14th-century Prague*, in: Jiří FAJT / Andrea LANGER (ed.): *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im Europäischen Kontext*. Berlin/ München 2009, 136–149

hlubšímu poznání idejí císaře Karla IV., jimiž byl veden při svém záměru budování Nového Města pražského a částečně také hradu Karlštejna.³⁰

Na pozadí rozboru řady nových patrociníí v Praze druhé poloviny 14. století se pokusíme vysvětlit akcentování kultu Karla Velikého jakožto jednoho ze základních pilířů duchovní koncepce svaté říše římské. Systematické propojování kultu Karla Velikého s říšskou ideou a s místy volby a korunovace římských králů, Frankfurtem nad Mohanem a Cáchami, vytvářelo bázi pro symbolické posvěcení nastupujícího panovníka jeho největším předchůdcem na císařském stolci. Ten se tak stával nejen světcem a patronem nastupujících vladařů, ale především jejich velikým vzorem. Dnes snad již není pochyb o tom, že právě v těchto souvislostech je třeba vnímat i pražský Karlov, odvolávající se nejen svým patrociníem, ale i půdorysem k Cáchám coby staré říšské metropoli. Prohloubení této teorie jsou proto věnovány následující řádky.

³⁰ dosud nejpodrobněji i s veškerou starší literaturou: Jiří FAJT (ed.): *Magister Theodoricus. Dvorní malíř císaře Karla IV.* Praha 1997

2. SVATÝ KAREL VELIKÝ -

DUCHOVNÍ SYMBOL ŘÍŠE A OSOBNÍ PATRON JEJÍCH VLÁDAŘŮ

2.1 Praedecessor noster³¹

Hlavním faktem potvrzujícím naši domněnku o budování klášterního areálu na Karlově jako místa reprezentujícího říšskou symboliku, které mělo patrně hrát důležitou úlohu v programu přechovávání a následného ukazování říšských svátostí a relikvií Imperialis v Praze, je patrocinium klášterního kostela, na které bylo v poslední době opakovaně upozorňováno.³² Původně se omezovalo pouze na svatého Karla Velikého, což nás nenechává na pochybách, že hlavní smysl Karlova je obsažen v pokračování císařské ideje.³³ Nově korunovaný český a římský král směřující veškerou svou státnickou aktivitou k uchopení nejvyšší hodnosti Evropy zde tak jasně manifestoval nastoupení své a svého rodu na trůn svatořečeného předka, spolu s přenesením centra nového impéria do Prahy. Kostel byl zasvěcen sv. Karlu Velikému, což společně s půdorysem stavby, (jejíž centrální loď je koncipována na půdorysu osmiúhelníku), vycházejícím z ideového předobrazu v oktogonální kapli císařské falce Karla Velikého v Cáchách, jasně poukazuje k navázání na nejslavnější epochu císařství.³⁴

Karel IV. se tak otevřeně přihlásil k odkazu svého císařského předchůdce, a tak i k tradici lucemburské dynastie, odvozující fiktivně od Karla Velikého svůj genealogický původ. Jak bylo několikrát zdůrazněno v panovnických genealogiích zdobících sály rezidencí

³¹ Karel IV. se považoval za vykonavatele testamentu Karla Velikého, kterého také těmito slovy přímo označil za svého předchůdce a předka v zakládacích listinách augustiniánské kanonie v Praze na Karlově. Vilém LORENC: Nové Město pražské. Praha 1973, 115

³² Tuto myšlenku vnesla do odborné literatury již Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Fundace českých králů ve 14. století. in: Sorník historický 28, Praha 1982, 29; Pavel KROUPA / Jaroslava KROUPOVÁ: K otázce uložení svátostí Svaté Říše římské v Čechách. in: Jiří FAJT (ed.): Court Chapels of the High Late Middle Ages and their Artistic Decoration / Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba. Praha 2003, 399–409; Jiří KUTHAN: K vizi posvátné Prahy Karla IV., in: ČNM 173. 1-2, Praha 2004

³³ Viktor KOTRBA: Nové Město pražské – „Karlstadt“ – v universální koncepci císaře Karla IV. in: Jan PETR/ Sáva ŠABOUK (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauz v dějinách české kultury. Praha 1975, 153 – 156, zvláště 66; dále pak: Franz MACHILEK: Staatsfrömmigkeit und Privatfrömmigkeit. in: Ferdinand SEIBT (ed.): Karl IV. Staatsmann und Mäzen, München 1978, 90; Ke státoprávnímu významu kultu Karla Velikého a sv. Václava Jiří SPĚVÁČEK: Der Name und Herrscherintitulationen in den machtpolitischen Aspirationen Karl IV. in: (=Folia diplomatica II., Brno 1976, 131-135.

³⁴ Karl FAYMONVILLE: Der Dom zu Aachen und seine liturgische Ausstattung vom 9. bis zum 20. Jahrhundert. München 1909

Karla IV.,³⁵ a také v samotné zakládací listině augustiniánské kanonie v Praze na Karlově, kde je Karel Veliký označován slovy: „praedecessor noster“.³⁶ Karlova úcta k tomuto vladaři, který byl mimochodem nejen jeho jmenovcem, ale také jedním z jeho svatořečených předků a předchůdců, byla nesmírná.³⁷ Kořen k tomuto uctívání Karla Velikého na lucemburském dvoře je nutno hledat ve Francii, kde byl jeho kult pěstován s ještě větší intenzitou než tomu bylo v Říši. Avšak i říšská nota a především pěstování jeho kultu římskými císaři zde nepochybně hrálo významnou roli.³⁸

2.2 Počátky kultu Karla Velikého

První renesance kultu tohoto panovníka začala ve Francii již okolo roku 1000. Počátkem 12. století byly sepsány „Chansons de Geste“, zvláště Píseň o Rollandovi (Le chanson de Roland). Karel Veliký byl popisován jako Charlemagne - „Charles li reis nostro empere magnes“ a přirovnáván tak k samotnému biblickému králi Davidovi, označovanému v symbolické řeči středověku za kořen, z něhož pramení všechna milost.³⁹ Idealizovaná představa Říše v době vlády velikého Karla se line celým středověkem jako již nikdy nedosažitelný cíl nastupujících panovníků. První se o obnovu impéria „Renovatio Imperii Romanorum“ pokusil přijetím císařské koruny z papežových rukou již Ota I. (936 – 973). V této době byl Karel chápán jako ideální panovník navazující na starověké římské impérium a symbolizující zároveň veškeré rytířské ctnosti. Mariánská kaple v Cáchách se tak stává symbolem mladé francké „světovlády.“ Od královské korunovace Oty I. roku 936 se Cáchy staly tradičním korunovačním místem východofranckých panovníků.

Dalším vladařem, který se pokusil obnovit slávu karlovské doby byl císař Ota III. Ten v letech 997 až 1000 Cáchy dokonce pětkrát navštívil, vymohl pro tamní kostel významná

³⁵ Marie BLÁHOVÁ: Rezidence a propaganda - Pražský hrad za vlády Karla IV. in: Lenka BOBKOVÁ / Jana, KONVIČNÁ (ed.): Rezidence a správní sídla v zemích české koruny ve 14. – 17. století. Korunní země v dějinách českého státu III. Praha 2007, 49-59

³⁶ Vilém LORENC: Nové Město pražské. Praha 1973, 115

³⁷ Karel, později zvaný Veliký (francouzsky Charlemagne) byl svatořečen již během vlády císaře Fridricha I. Barbarossy roku 1164, ale toto svatořečení realizované za pontifikátu vzdoropapeže Paschalise III. nebylo všeobecně uznáno. Na říšském území se omezovalo v podstatě pouze na diecési Aachen a Osnabrück. Částečně byl uctíván také v severoněmeckých hansovních městech, ve Frankfurtu nad Mohanem a od r. 1350 i v Praze. (Karlov je jediným kostelem s patrocinie sv. Karla Velikého v Čechách), srov. Ernst BUCHBERGER et. al. (ed.): Lexikon für Theologie und Kirche Bd. 5. Freiburg im Breisgau 1933, 828; dále, Ernst Günter GRIMME: Der dom zu Aachen. Architektur und Ausstattung. Aachen 1994, 137; z české lit. pak, Vilém LORENZ: Nové Město pražské. Praha 1973, 110 pozn. č. 40

³⁸ H. MÜLLEJANS (ed.): Karl der Große und sein Schrein in Aachen, 1988, 37 - 46

³⁹ Antoniu-David GATHEN: Rolande als Rechtssymbole. in: Neue Kölner Rechtswissenschaftliche Abhandlungen, bd. 14. Berlin 1960, 111-112

privilegia a pokusil se ustanovit je jako sídelní město. Pro nás je zejména zajímavá z jeho iniciativy založená kanonie s kostelem svatého Vojtěcha založená v Cáchách již v roce světcovi mučednické smrti. Podobně jako do Říma sem tak byl přenesen kult tohoto světce, chápaného tehdy jako polského patrona. Založení Vojtěchova cášského kostela proto lze považovat za první pokus o navázání na tradici a fundace Karla Velikého. Otova pouť ke světcovu hrobu do Hnězdna roku 1000 a otevření hrobu Karla Velikého na letnici téhož roku v Mariánském kostele v Cáchách spolu souviseli.⁴⁰

Celý tento krok měl však politické pozadí. O třináct let dříve, roku 987, totiž přišli ve Francii k moci Kapetovci za obdobné situace jako kdysi Karolingové. Protože Ota III. na tento akt musel nějakým způsobem rychle zareagovat, odvolává se na to, že je přímým potomkem Karla Velikého a tím pádem také jeho zákonným následovníkem.

Již jeho současníkům byla nápadná péče, kterou tomuto městu věnoval. Vedle Říma jej považoval za své sídelní město. Srovnatelně často navštívil severně od Alp jen starou císařskou falc v Ingelheimu, opět úzce propojenou s Karlem Velikým. Mnohé nasvědčuje tomu, že již Ota III. připravoval půdu pro Karlovo svatořečení. V důsledku soudobých požadavků to však bylo problematické. Karel Veliký byl sice považován za apoštola Sasů, ale nesplňoval požadavek mučednické smrti pro víru či asketického života. Navzdory tomu, mělo otevření hrobu evidentně přípravný charakter, přestože Karlovo tělo nebylo vyzdviženo k účtě oltáře a hrob byl opět uzavřen. Již nalezení hrobu, který do té doby nebyl označen, napomáhalo k šíření panovníkova kultu. Ota III. navíc po celou dobu s ostatky nechal nakládat jako by se jednalo o světce. Jeho úctu ke Karlovi Velikému nejlépe dokládají texty listin vydaných v této době.

Karel Veliký, jako misionář Sasů, byl takřka modelovým vzorem pro císaře, který roku 1000 táhl do Hnězdna. Otovo akcentování kultu Karla Velikého a svatého Vojtěcha, bylo odrazem spojenectví s polským panovníkem Boleslavem Chrabrým. Pokud je pravdivá tradovaná zpráva, že Boleslav dostal od Oty část trůnu Karla Velikého nalezeného v jeho hrobě v reakci na dar části ostatků svatého Vojtěcha, bylo pak možno považovat obě relikvie za symboly tohoto přátelství.⁴¹

Boleslav Chrabrý doprovodil císaře až do Cách a proto tamní nově povzbuzovaná karlovská tradice musela ovlivnit také polského panovníka. Ten se proto po svém návratu do

⁴⁰ Knut GÖRICH: Císař Ota III. a Cáchy. in: Alfried WIECZOREK / Hans-Martin HINZ (ed.): Střed Evropy okolo roku 1000, Praha 2002, 277-278

⁴¹ Knut GÖRICH: Císař Ota III. a Cáchy. in: Alfried, WIECZOREK / Hans-Martin, HINZ (ed.): Střed Evropy okolo roku 1000, Praha 2002, 277

Krakova pokusil napodobit cášské fundace Otonů a následně nechal programově pojmenovat svého vnuka narozeného roku 1016 Kazimír – Karel. Předčasnou smrtí Oty III. ustala i snaha o Karlovo svatořečení. Jakousi poslední tečkou za ní, bylo císařovo pohřbení v Mariánském kostele v Cáchách.⁴² Od té doby byla běžně Karlova postava využívána jako trumf na politické šachovnici Evropy, střídavě v Říši a ve Francii.⁴³

2.3 Karel Veliký – jako duchovní patron Říše

Třetí a hlavní období karolinské renesance nastává v době vlády císaře Fridricha I. Barbarossy, a to v letech, kdy dochází z panovníkova popudu dokonce roku 1165 ke kanonizaci Karla Velikého.⁴⁴ Ta měla být vyvrcholením státoprávních snah Říše a zároveň konečným uznáním Karla Velikého jako ideového předobrazu správného panovníka a zároveň zakladatele Říše, chápané tehdy jako pokračovatelky Říše římské.⁴⁵ Osobností, která celý akt iniciovala, byl pravděpodobně kolínský arcibiskup Reinald von Dasselt, který je jedním z nejvýznamnějších církevních představitelů středověké Evropy.⁴⁶

U příležitosti této kanonizace, bylo sepsáno obsáhlé dílo, pod názvem „Vita Karoli Magni“,⁴⁷ po němž nastává sakralizace kultu panovníka spojená s pravidelnými poutěmi ke světcovu hrobu v Mariánském klášteře v Cáchách. V prologu této práce se Fridrich I. Barbarossa označuje za nového Karla! Kanonizační akt se měl stát také posvěcením vlády štaufské dynastie a předpokládalo se, že se Karel Veliký stane hlavním říšským světcem.

⁴² Olaf B. RADER: *Erinnern für Ewigkeit. Die Grablegen der Herscher des Heiligen Römischen Reiches.* in: Matthias PUHLE / Claus-Peter HASSE (ed.): *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962 – 1806. Von Otto dem Grossen bis zum Ausgang des Mittelalters. Bd. II. Essays.* Dresden 2006, 173–184, zvláště 176

⁴³ „Nostra sedes ab antecessore nostro scilicet Karolo famosissimo imperatore Augusto constituta atque ordinata esse dinoscitur...”

⁴⁴ 29. 12. 1165 – srov. Odilo ENGELS: *Des Reiches heiliger Gründer. Die Kanonisation Karls des Großen und ihre Beweggründe.* in: H. MÜHLEJANS (ed.): *Karl der Große und sein Schrein in Aachen.* 1988, 37-46; dále: Jürgen PETERSOHN: *Kaisertum und Kultakt in der Stauferzeit.* in: Jürgen PETERSOHN (ed.): *Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter.* Sigmaringen 1994, 108 pozn. č. 31

⁴⁵ Jürgen PETERSOHN: *Kaisertum und Kultakt in der Stauferzeit.* in: Jürgen PETERSOHN (ed.): *Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter.* Sigmaringen 1994, 108-112

⁴⁶ Jürgen PETERSOHN: *Kaisertum und Kultakt in der Stauferzeit.* in: Jürgen PETERSOHN (ed.): *Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter.* Sigmaringen 1994, 109; Susane WITTEKIND: *Heiligen- und Reliquienverehrung in staufischer Zeit.* in: Matthias PUHLE / Claus-Peter HASSE (ed.): *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962–1806. Von Otto dem Grossen bis zum Ausgang des Mittelalters. Bd. II. Essays.* Dresden 2006, 211 - 221; Michael BUCHBERGER et. al. (ed.): *Lexicon für die Theologie und Kirche.* Freiburg im Breisgau. 1957–1965, Heslo: Reinald von Dasselt; tématem významu osobnosti arcibiskupa Reinalda z Dasselu jsme se již před časem zabývali. srov. Miroslav, ŠMIED: *Príspevok k ikonografii výzdoby kostela sv. Jakuba ve Stříbrné Skalici – Rovné.* in: Jan, JOHN / Miroslav, KOVÁŘ (ed.): *Opracování kamene Sborník musea středního Posázaví v Ratajích nad Sázavou a archeologické společnosti při Katedře archeologie Západočeské university v Plzni.* Plzeň 2006, 105 - 116

⁴⁷ Celý název díla zní: „De sanctitate meritorum et gloria miroculotum beati Karoli Magni ad honorem et laudem nomini Dei.“

Následně bylo dne 8. ledna vydáno pro klášter a město Cáchy císařem Fridrichem I. Barbarossou zvláštní privilegium, které mělo být odezvou na falzum Karlova privilegia pro St. Denis.⁴⁸ Dobře zde však rezonovala také snaha Oty III. o sakralizaci kultu tohoto panovníka, kterou rovněž doprovázelo bohaté nadání tamního kostela.⁴⁹

Velkým problémem Říše ve středověku byla absence všeobecně uznávaného duchovního patrona, jehož uctívání by se stalo státotvornou silou, jako tomu bylo v sousedních zemích.⁵⁰ Mimo jednotícího prvku uvnitř Říše a její reprezentace vně, byl postrádán například také světecký kult reprezentovaný jako paládium při významných bitvách atd.⁵¹ Klíč k tomuto problému lze snad hledat v roztržitém světě a v přesunech moci mezi jednotlivými dynastiemi, kdy měla hlavní slovo vždy jedna konkrétní krajina a akcentován byl také k ní náležející patron. Tak tomu bylo např. u sv. Emmerama v Řezně či sv. Víta jako patrona dynastie saské. Ottoni prosazovali svatého Mauritia a Vavřince, za Sálců podporovaný svatý Dionýsius, jehož kult byl pěstován v klášteře sv. Emmerama v Řezně, se stal patronem francouzských králů a pro potřeby říšské reprezentace byl tak najednou nepoužitelný.⁵² Od počátku 11. do poloviny 13. století bylo kanonizováno dvanáct význačných německých postav, a do Říše byl také přenesen kult svatých Tří Králů.⁵³ I přes veškerou snahu nejen štaufských panovníků se jednotící duchovní postavu najít nepodařilo a formu říšské reprezentace postupně převzaly v průběhu 14. století sakralizované a následně k veřejnému uctívání vystavované tzv. říšské svátostiny - Relikvie imperialis.⁵⁴

⁴⁸ Zde se doslova praví: "...precipue maximum et gloriosum imperatorem Karolum quasi formam vivendi et subditos regendi requeremur et sequendo pro oculis semper haberemur..." srov. Antonius-David GATHEN: Rolande als Rechtssymbole. Neue Kölner Rechtswissenschaftliche Abhandlungen, sv. 14, Berlin 1960, 79; Vilém LORENC: Nové Město pražské, Praha 1973, 115, pozn. č. 46

⁴⁹ Nástupce Oty III. císař Jindřich II. však jeho politiku včetně privilegia pro Cáchy anuloval. srov. Knut GÖRICH: Císař Ota III. a Cáchy, in: Alfried WIECZOREK / Hans-Martin HINZ (ed.): Střed Evropy okolo roku 1000, Praha 2002, 277

⁵⁰ Jürgen PETERSOHN: Kaisertum und Kultakt in der Stauferzeit. in: Jürgen PETERSOHN (ed.): Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter. Sigmaringen 1994, 102

⁵¹ Tak jako tomu bylo např. ve Španělsku nebo v Čechách: srov. Jürgen PETERSOHN: Kaisertum und Kultakt in der Stauferzeit. in: Jürgen PETERSOHN (ed.): Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter, Sigmaringen 1994, 102; ke Španělsku: Klaus HERBERS: Politik und Heiligenverehrung auf der Iberischen Halbinsel. Die Entwicklung des „politischen Jakobus.“ in: Jürgen PETERSOHN (ed.): Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter, Sigmaringen 1994, 177–276, k bitvám zvláště 203, 223 a 242; František GRAUS: Der Heilige als Schlachtenhelfer – Zur Nationalisierung einer Wunderezzählung in der mittelalterlichen Chronistik. in: Festschrift für Helmut Beumann 1977, 330–348, zvláště 341

⁵² Jürgen PETERSOHN: Kaisertum und Kultakt in der Stauferzeit. in: Jürgen PETERSOHN (ed.): Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter, Sigmaringen 1994, 103

⁵³ Jürgen PETERSOHN: Kaisertum und Kultakt in der Stauferzeit. in: Jürgen PETERSOHN (ed.): Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter, Sigmaringen 1994, 106

⁵⁴ Přestože k jejich prvnímu veřejnému ukzování došlo již r. 1314 v Basileji, na jejich sakralizaci měli hlavní podíl až císařové Ludvík Bavor a Karel IV., který v mnohém ze státnického díla svého předchůdce vycházel.

Za asi nejdůležitější pokus o průlom tohoto stavu je třeba považovat právě svatořečení císaře Karla Velikého jako zakladatele Říše. Protože však ke kanonizaci došlo během pontifikátu vzdoropapeže Paschalise III., nebyl Karel všeobecně uznán za svatého. Z tohoto důvodu se jeho kult v Říši až do vrcholného středověku omezoval téměř výhradně na diecési Cáchy, tedy místo posledního odpočinku panovníkova.⁵⁵ K jeho prohloubení však přispělo mimo jiné např. následné přeložení *Le Chansons de Geste* do němčiny okolo roku 1170.⁵⁶ Jinak tomu bylo však ve Francii, kde se Karel Veliký těšil velké úctě po celý středověk. Začíná být označován jako „Gallorum et Romanorum imperator.“

Okolo roku 1300 je už pohled na Karla Velikého jakožto svatého vládce naprosto idealizován, a tak samozřejmě také vzdálen historické skutečnosti. Karel Veliký byl pokládán za ideálního panovníka, jenž měl ze všech světských vládců nejvíce ctností a byl spravedlivým soudcem, u něhož je spása. Soudil knížata a rozhodoval o desátkách sedláků. I v samotném Římě byl přijímán jako spravedlivý soudce, neboť se všeobecně věřilo, že právo nevytváří sám, nýbrž je mu zvěstováno andělem, a proto je dobré. S Karlovým jménem se tedy pojily naděje na pokoj a mír v Říši.⁵⁷ Následující karolinská renesance se objevuje krátce před nástupem Karla IV. na římský trůn. Již delší dobu se očekával příchod nového panovníka, který podle starého latinského proroctví „...bude nosit jméno K... a po Fridrichovi Sličném nastoupí na trůn a bude Říši obratně řídit tak, jako kdysi Karel Veliký.“⁵⁸ Toto mínění bylo zřejmě obecné, protože v severním Německu existovalo o Karlovi Velikém a Rollandovi takové povědomí, že každý jen trochu vzdělaný člověk o těchto hrdinech věděl.

2.4 Ke kultu Karla Velikého ve Francii

Souběžně se sílícím kultem Karla Velikého v Říši byl akcentován také jeho význam jako patrona Francie a francouzských králů. Začíná být označován jako „Gallorum et Romanorum imperator.“ Ve Francii se Karel Veliký těšil velké úctě po celý středověk. Na pařížském dvoře se také mladý Karel IV. zřejmě seznámil s jeho úctíváním a rozhodl se následně využít tohoto svého předka a osobního patrona k posílení říšské státnosti i glorifikaci své vlastní osobnosti.

⁵⁵ Michael BUCHBERGER et. al. (ed.): *Lexikon für Theologie und Kirche* Bd. 5, Freiburg im Brausgau 1933, 828

⁵⁶ Vilém LORENC: *Nové Město pražské*. Praha 1973, 114, pozn. č. 43

⁵⁷ Stať je v podstatě přejata z práce Vilém LORENC: *Nové Město pražské*, Praha 1973, 114-115

⁵⁸ Vilém LORENC: *Nové Město pražské*. Praha 1973, 115 – cituje bohužel bez udání pramene či lit.

Byl prvním Karlem, který po Karlovi Velikém nastoupil na říšský trůn. Jméno, které získal ve Francii, jej i na domácí půdě přímo předurčovalo ke světovládným úkolům. Snad právě v tomto prolínání francouzské a říšské symboliky a tedy universalismu tohoto světce lze hledat klíč ke Karlově úctě Karla Velikého. Pro Karla IV. byla důležitá christologická symbolika podle níž byl v cášské tradici Karel Veliký vnímán jako zástupce Kristův na Zemi. To se projevilo například na mincích. Původní formule užívaná na francouzských královských ražbách: „Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat“ byl změněn na: „Christus vincit, Christus regnat, Carolus Magnus imperat.“ Nápis se v původním znění objevuje na francouzských královských ražbách od Ludvíka IX., a mezi prvními kdo ji v této podobě převzali pro své ražby, byl Jan Lucemburský a následně Karel IV., který ji používal ve své funkci vévody lucemburského až do roku 1353.⁵⁹

Z velkého francouzského vzoru vycházel také při objednávkách uměleckých děl. Náhrobek svatého Václava ve světcově kapli svatovítské katedrály tak byl zřejmě inspirován vzorem skříně Karla Velikého chované v St. Denis. Právě v době okolo poloviny 14. století dostával kult Karla Velikého ve Francii nový politický význam. Jeho prostřednictvím měla být podepřena tradice a váha moci francouzských králů v křesťanském světě.⁶⁰ S tím souvisí rozšíření jména Karel ve francouzské královské rodině a nakonec i udělení tohoto jména při biřmování mladému českému kralovici. Figurka trůnícího Karla Velikého byla umístěna také na vrcholu žezla francouzských králů a s příklady jeho zobrazování se setkáváme i v tamním sakrálním prostředí.⁶¹

Karel IV. se přihlásil k této staré tradici v zakládací listině augustiniánské kanonie v Praze na Karlově, vydané dne 18. září roku 1350. Zde doslovně označuje Karla Velikého za svého předchůdce (*praedecessor noster*), zcela podle zásady, že hodnost císařská je nedělitelná, a spočívá tak na přímém dědici Karlově, za něhož se považoval.⁶² Mladý český a římský král usilující o císařskou hodnost zde manifestoval nastoupení své a svého rodu na trůn

⁵⁹ Jaromír HOMOLKA: Karel IV. a pražské dvorské sochařství. in: Václav VANĚČEK (ed.): *Carolus Quartus – Piae Memoriae Fundatoris sui Universitas Karolina D. D. D.*, Praha 1984, 399, pozn. č. 11; Ernst H. KANTOROWICZ: *Laudes regiae. A Study in Liturgical Acclamations and Mediaeval Ruler Worship*, Berkeley and Los Angeles 1946, 224-225

⁶⁰ Emanuel POCHE: *Einige Erwägungen über die Kameen Karls IV.* in: *Sborník k 70. narozeninám Jana Květa*. Praha 1965, 93

⁶¹ To ovšem platí i pro pozdější období pozdního středověku.

⁶² Originál této listiny, na který se odvolává Karel NAVRÁTIL je dnes nezvěstný. Roku 1877 byl ještě prokazatelně v dvorním archivu vídeňském, ale mezi listinami vydanými zpět do naší republiky po archivní úmluvě nebyl! Jeho znění tak známe pouze z opisu z r. 1544 a z historiografického rukopisu z konce první poloviny 18. století. srov. Karel NAVRÁTIL: *Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého a býv. král. Kláštera řeholních kanovníků Lateránských sv. Augustina, nyní městské chorobince na hoře Karlově v Novém Městě pražském*. Praha 1877, 207-208.

Karla Velikého, lucemburské převzetí universální myšlenky, a současně přenesení centra Říše do Prahy.⁶³ Není náhodou, že Karel akcentuje svou příslušnost k tradici říšských císařů prostřednictvím fiktivní rodové posloupnosti od Karla Velikého především v době vrcholící rivality s Ludvíkem Bavorskem. Po jeho smrti pak v trvajícím sporu s dědici reprezentovanými zejména Ludvíkovým nejstarším synem Ludvíkem Braniborským. I po dosažení skutečného vítězství nad Wittelsbachy, tedy roku 1350, ale ještě před římskou císařskou korunovací, můžeme sledovat největší intenzitu Karlovy úcty ke Karlovi Velikému. Stejně nápadné je ovšem i pozoruhodně rychlé opuštění této linie po dosažení nejvyšší světské hodnosti křesťanského světa. To souvisí snad s poněkud problematickou „svatostí“ císařovou, o níž bylo již pojednáno výše. Do tohoto období patří také řada Karlových fundací na „německém“ území Říše, zejména pak péče, kterou věnoval cášské kapli a jejímu pokladu.

2.5 Karel IV. a Cáchy

Proslulý poklad dómu v Cáchách Karel obohatil několika nesmírně významnými dary. Karel IV. takto navázal nejen na tradici Karla Velikého, tedy fundátora kaple, ale rovněž na velmi silnou tradici úcty pěstované během vlády Fridricha I. Barbarossy.⁶⁴ Hlavním z těchto darů je bezesporu nádherná relikviářová busta Karla Velikého.

Toto dílo, bez ohledu na to, bylo-li vyrobeno v Cáchách, zlatnických dílnách pražských, či jinde,⁶⁵ zůstává jediným dochovaným exemplářem busty spojené s dvorským zlatnictvím Karla IV. a ovlivněné parléřovským uměním.^{66/67} V německé literatuře se dokonce objevila domněnka, podle níž vychází podoba panovníkova ze skutečné, i když značně idealizované podoby Karla IV. Přestože česká uměno-historická literatura tento fakt prozatím nepřijímá, je pro nás nesmírně zajímavé to, že busta nese královskou korunu, pravděpodobně zhotovenou v Praze před rokem 1349. Tato majestátní koruna zřejmě vznikla jako prozatímní korunovační klenot pro první Karlovu korunovaci římským králem roku 1346 v Bonnu, během níž ještě

⁶³ Zdeňka HLEDÍKOVÁ : Fundace českých králů ve 14. století. in: Sborník historický 28, Praha 1982, 22; Jiří SPĚVÁČEK: Der Name und Herrscherintitulationen in den machtpolitischen Aspirationen Karls IV., (=Folia diplomatica II., Brno 1976, 131-135, Idem: Karel IV., Praha 1979, 407

⁶⁴ Susane WITTEKIND: Heiligen- und Reliquienverehrung in staufischer Zeit. in: Matthias PUHLE / Claus-Peter, HASSE (ed.): Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962–1806. Von Otto dem Grossen bis zum Ausgang des Mittelalters. Bd. II. Essays, Dresden 2006, 212

⁶⁵ Podle ústního zdělení prof. Jaromíra Homolky byla místem jejího vzniku Paříž... (?)

⁶⁶ Emanuel POCHE: Busta Karla Velikého. in: Umění a řemesla 1, Praha 1976

⁶⁷ Máme doloženu ještě jednu bustu pocházející z katedrály v Plocku, která je dnes uložena v národním muzeu ve Varšavě. Snad se jedná o původní relikviář ze svatovítské katedrály později nahrazený honosnější prací a darovaný s relikvií sv. Zikmunda do Polska, kam tento kult evidentně přišel přes Prahu. srov. Emanuel POCHE: Pražské umělecké řemeslo za Karla IV. in: Staletá Praha IX. Praha 1979, 126-146

neměl k dispozici „pravé“ korunovační klenoty držené v té době spolu s ostatními svátostinami Ludvíkem Bávorem.

Zřejmě teprve po jejich získání, o němž bude podrobněji pojednáno dále, se Karel rozhodl pro uložení koruny v Cáchách a její „povýšení“ na korunu římských králů. Koruna je pro nás zajímavá nejen tím, že její vznik lze předpokládat v Praze, ale zejména mimořádně hodnotnou kolekcí kamejí, které pravděpodobně pocházejí z osobního pokladu Karla IV. Je známo, že měl ve svém vlastnictví celou řadu antických gem a s oblibou je později nechával umisťovat na jím objednávaná zlatnická díla.⁶⁸

V české odborné literatuře nebyl dosud doceněn význam, který měly Cáchy pro budování Prahy a hradu Karlštejna, coby ideový předobraz centra panovnické vlády a reprezentace.⁶⁹ Nebylo ve středověké Evropě místa, kde by byla říšská idea více personifikována.⁷⁰ Těmito dary pro cášský kostel, jehož význam v říšské politické koncepci byl Karlem IV. pevně zakotven ve Zlaté bule, se v době vlády Lucemburků navazovalo na starší tradici. Velké dynastie, respektive velcí císařové středověku, se zde pokoušeli demonstrovat svou reprezentaci, moc a vliv. Vedle císařů Oty I. a Oty III., o nichž již byla řeč výše, to byl především císař Jindřich II. Z bohatého liturgického vybavení které bylo pořízeno z jeho podnětu, zůstala zachována slavná ambóna. K její výzdobě, kterou tvoří v podstatě *crux gemmata*, složený z drahokamů a antických gemm, byly mimo jiné použity také šachové figurky, tradicí spojované přímo s Karlem Velikým, který měl obdržet jejich soubor jako dar od chalífy Hárúna al Rašída. Honosný dar pro cášský kostel tak byl ideově opět přímo propojen s postavou svatořečeného císaře.⁷¹ Zřejmě i to, že objednavatelem byl císař Jindřich II., bylo pro jeho následovníky rozhodujícím podnětem k dalším darům.⁷² Tak byly v souvislosti s akcentováním kultu Karla Velikého v době následující po jeho svatořečení vytvořeny nádherné relikviářové skříně. Na počátku třináctého století byl dokončen tzv. Karls-Schrein (1215), původně dar císaře Fridricha I. Barbarossy, dokončený za vlády Fridricha II., do něhož byly uloženy světcovy ostatky.⁷³ O málo mladší je pak relikviář na roušku Panny

⁶⁸ Emanuel POCHE: Einige Erwägungen über die Kameen Karls IV., in: Sborník k 70. narozeninám Jana Květa Praha 1965, 82-93

⁶⁹ Důležitým pokusem o průlom: Jiří FAJT / Jan ROYT: Umělecká výzdoba velké věže hradu Karlštejna. *Ecclesia Triumphans*, in: Jiří FAJT (ed.): *Magister Theodoricus dvorní malíř císaře Karla IV.* Praha 1997, 178-179

⁷⁰ Mario KRAMP (ed.): *Krönungen. Könige in Aachen – Geschichte und Mythos I. – II.* Mainz 2000

⁷¹ Ernst Günther GRIMME: *Der Dom zu Aachen.* Aachen 1994, 220-221

⁷² Podrobněji ke snaze Karla IV. o navázání na odkaz císaře Jindřicha II. v kap. 5 „Svatý Jindřich a svatá Kunhuta – bamberští světci jako reprezentanti imperiálních ambicí českých králů.“

⁷³ „Feria sekunda missa sollemniter celebrata, idem rex corpus beati Carlomanni, quod avus suus Fredericus imperator de tera levaverat, in sarcofagum nobilissimum, quod Aquenses fecerant, auro argento contextum

Marie, tzv. Marien-Schrein.⁷⁴ Oba jsou navíc kromě zlatnického provedení nesmírně zajímavé ikonograficky. Boky tumby Karla Velikého s jeho trůnící figurou na čele mezi dvojicí menších (!) postav papeže Lva III. a remešského arcibiskupa Thurpina, jimž žehná Kristus, jsou dekorovány defilé římsko-německých císařů. Tato řada začíná Ludvíkem Zbožným, pokračuje přes vladaře saské a štaufské dynastie až k samotnému objednateli Fridrichovi I. Barbarossovi. Tedy tomu, který nově vzkřísil myšlenku universálního císařství, postaral se o vyzdvižení kultu Karla Velikého a jeho kanonizaci. Tu následovalo navíc bohaté nadání cášského chrámu.⁷⁵ Karel Veliký je zde tak prezentován jako věčný vládce říše, kterou založil jako opravdový spoluvladař Kristův.⁷⁶ Na relikviáři umístěný nápis: „Ecclesie Christi Tu Lux Gemma Fuisti,“ jej navíc představuje jako světlo a drahý kámen Kristovy církve.⁷⁷

Tento skvostný relikviář byl umístěn na oltáři přímo ve středu oktogonu, tedy v prostoru nad nímž vytvářel jakýsi pomyslný nimbus velký zlacený lustr – rovněž dar císaře Friedricha Barbarossy.⁷⁸ Tento kolový lustr zázorňoval Nebeský Jeruzalém, do něhož byl svatořečený císař pomyslně povyšován.⁷⁹

Naproti tomu relikviář Panny Marie umístěný původně na východním oltáři byl určen k pohledu z boku. Zde Karel Veliký trůní na středu podélné strany relikviářové skříně s trojicemi Apoštolů po stranách. I tady, na schráně chovající nejvzácnější cášskou mariánskou relikvii, byl tak zpřítomněn císařský kult.

Význam Cách v době vlády Karla IV. nebyl jen státně politický. Funkce tamního Mariánského kostela, jakožto místa korunovací římských králů, jak to bylo zakotveno v ustanovení Zlaté buly, byla navíc doplňována ještě jeho mimořádným duchovním významem. Cáchy byly poutním místem, k němuž směřovaly desetitisíce poutníků, a tak pražská

reponi fecit, et accepto martello depositoque pallio, cum artifice machinam ascendit, et videntibus cunctis, cum magistro clavos infixos vasi firmiter clausit; G. H. PERTZ(ed.): Reineri Annales. MGH SS 16, 673; Jürgen PETERSON: Kaisertum und Kultakt in der Stauferzeit. in: Jürgen PETERSON (ed.): Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter. Sigmaringen 1994, 115-116

⁷⁴ Harald BUSCH / Bernd LOSE (ed.): Wunderwelt der Schreine – Meisterwerke mittelalterlicher Goldschmiedekunst. Frankfurt am Main 1959, s. XV. + obr. č. 52-63

⁷⁵ Jiří FAJT / Jan ROYT: Umělecká výzdoba velké věže hradu Karlštejna. Ecclesia Triumphans, in: Jiří FAJT (ed.): Magister Theodoricus dvorní malíř císaře Karla IV. Praha 1997, 179

⁷⁶ „conregnator Christi“

⁷⁷ „Ecclesie Christi Tu Lux Gemma Fuisti“

⁷⁸ Ke korunovačnímu lustru Friedricha Barbarossy: Franz BOCK: Der Kronleuchter Kaisers Friedrich Barbarossa im Karolingischen Münster zu Aachen. Leipzig 1864; Henry-René D'ALLEMAGNE: Historie de Luminaire. Paris 1891; Karl FAYMONVILLE: Der Dom zu Aachen und seine liturgische Ausstattung vom 9. bis zum 20. Jahrhundert. München 1909; Karl JARMUTH: Lichter leuchter im Abendland. Braunschweig 1967; Ernst-Günther GRIMME: Aachener Domschatz. Düsseldorf 1972

⁷⁹ Vladimír DENKSTEIN: Někdejší vyšehradský lustr z r. 1129. První středověký korunovační lustr zvaný „Koruna“ in: Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061–1092), Praha 1992, 83–91, k Cáchám zvláště 88

ukazování, jejich program a organizace vycházely do značné míry také z cášského vzoru.⁸⁰ Mariánská úcta se zde navíc prolínala s tradicí Karla Velikého, a nebylo tak, (snad s výjimkou Trevíru) na říšské půdě druhého místa, kde by byla silněji demonstrována říšská idea v propojení moci státní a církevní.

Setkání Karla IV. s Cáchami, jejich dómem a zejména pokladnicí, velkými vzory darů svých předchůdců, k nimž kromě kazatelny Jindřicha II., a štaufských relikviářů patří například také kříž císaře Lothara, iniciovalo Karlův trvalý zájem o toto město a jeho hlavní kostel. Karel získal po své korunovací roku 1349 v Cáchách část ostatků Karla Velikého, které převezl do Prahy k založení klášterního areálu na Karlově. Později naopak daroval pokladnici dómu trojici vzácných relikviářů s ostatky Umučení Páně. Tato trojice věžových ostensorií má velmi blízko k relikviáři s ostatkem svatého Víta, darovaného císařem roku 1358 klášternímu kostelu s patrociníem téhož světce v bavorském Herriedenu. Představují tak klasický typ ostensoriových relikviářů umožňujících přímý kontakt věřícího s předmětem úcty, tedy relikvií. Způsobem řešení vycházejí z architektonické tradice, pro kterou byly tradičně v literatuře spojovány s nástupem parlérovského umění na pražském dvoře.⁸¹ Pro pražskou provenienci hovoří v tomto případě mnohé, například jejich nápadná podobnost s některými ostensorii chovanými dodnes v pokladu pražské katedrály. Jsou to především tzv. Parlérovský relikviář, relikviář svatého Urasia a některé další kusy.⁸² Karlův dar navíc poukazoval ke kultu Nástrojů Umučení Páně. Spasiteli byla zasvěcena horní část kaple. Císařská tradice byla často spojována přímo s Kristem, za jehož náměstky na Zemi se vladaři Svaté Říše římské považovali. K tomuto ideálu se navíc vztahovaly také relikvie Kristova umučení, které byly součástí Říšského pokladu. Také zde, v korunovačním chrámu německých králů, tak byly zastoupeny pašijové a mariánské relikvie. Schrána pásu Panny Marie, pásu Kristova a části

⁸⁰ Je důležité připomenout, že nejen Francie a Řím, ale také významná poutní centra v Říši, jakými byly např. Cáchy a Trevír byla vzorem pro Karlem koncipovaná pražská ukazování a shromažďování relikvií a ostatků svatých vůbec.

⁸¹ K této skupině relikviářů: Ernst-Günter GRIMME: *Der Aachener Domschatz: Aachener Kunstblätter* 42, Düsseldorf 1972; Karel OTAVSKÝ: *Hesla: Ostensorium für den Gürtel Mariae, Ostensorium für den Gürtel Christi a Ostensorium für den Geißelstrick Christi*, in: Anton LEGNER (ed.): *Die Parler und der Schöne Stil 1350 – 1400 Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Bd. I Köln* 1978, 131–133, (oproti dosavadnímu mínění je zde Karel Otavský považuje za burgundskou práci); Emanuel, POCHE: *Umělecká řemesla gotické doby*, in: *Dějiny českého výtvarného umění od počátků do konce středověku 1/2*, Praha 1984, 468; Emanuel POCHE: *Umělecké řemeslo*, in: Emanuel POCHE (ed.): *Čtvero knih o Praze I. Praha středověká*, Praha 1983, 643–743; Emanuel POCHE: *Pražské umělecké řemeslo za Karla IV.*, in: *Staletá Praha IX*, Praha 1979, 126–146; Emanuel POCHE: *Pražské relikviáře v Cáchách*, in: *Umění a řemesla 2*, Praha 1976; Emanuel POCHE: *Einige Erwägungen über die Kameen Karls IV.*, in: *Sborník k 70. narozeninám Jana Květa* Praha 1965, 82–93; H. SCHNITZLER: *Der Dom zu Aachen*, Düsseldorf 1950, XXXVIII.

⁸² Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: *Chrámový poklad u svatého Víta, jeho dějiny a popis*, Praha 1903, č. 85

biče, jímž byl Ježíš bičován, tak vykazují všechny znaky umění dvorského okruhu Karla IV. Nejen výběr v nich uschovaných relikvií, ale navíc užití antických gemm a kamejí na jejich výzdobě, stejně jako emailování, které bylo v Praze prokazatelně aplikováno například na nohu svatovítského relikviáře z Herriedenu, hovoří jasně pro pražskou parléřovskou atribuci těchto děl, jak již bylo opakovaně v literatuře prokázáno.⁸³

Dalším darem, kterým Karel IV. uctil památku svého svatého předka, byl relikviář uchovávaný v sobě stehenní kost svatého Karla Velikého. Tato skříň patří bezesporu rovněž k tomu nejlepšímu, co nám středověké zlatnictví v Evropě zanechalo.⁸⁴ Jedná se o velký kaplovitý relikviář, který je se slavným tzv. Trívěžovým relikviářem chloubou dómské pokladnice.⁸⁵ Přestože je dnes obecně přijímána teorie o burgundském původu tohoto relikviáře, jeho objednavatelem byl pravděpodobně rovněž císař Karel IV.⁸⁶ Tomu by odpovídala opět volba relikvií ve schráně uchovávaných i jasná snaha o navázání na starší tradici. Starší relikviář uchovávaný paži Karla Velikého byl vytvořen již roku 1165 z popudu císaře Fridricha I. Barbarossy a dnes je chován ve sbírkách Louvru.⁸⁷ Zde jsou na čelní straně pod arkádou znázorněni fundátoři císař Fridrich I. Barbarossa a jeho manželka jako asistenční figury doplňující Madonu s Ježíškem obklopenou anděly. Z hlediska předchozího vývoje kultu Karla Velikého ve středověku je zajímavé vyobrazení císaře Oty III. na tomto relikviáři u jehož poprsí je nápis „zázraky světa“ (mirabilia mundi). S odstupem 165 let tak byla uctěna snaha tohoto císaře o svatořečení Karla Velikého. Fridrich I. si byl zřejmě dobře vědom, že právě otevření hrobu před 165 lety připravilo půdu pro samotnou kanonizaci. Zároveň dokládá, že

⁸³ Přestože noha relikviáře s ostatkem opasku Kristova je nová, můžeme snad považovat dvojici kamejí která jí zdobí za pozůstatek původní podnože

⁸⁴ Ke dvojici velkých relikviářů dosud nejpodrobněji: Ernst-Günter GRIMME: Die gotischen Kapelenreliquiare im Aachener Domschatz. in: Aachener Kunstblätter Bd. 39, 1969, 7-76; dále Karel OTAVSKÝ: Heslo: Karlsreliquiar, in: Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der Schöne Stil 1350 – 1400 Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Bd. I, Köln 1978, 129–130, a heslo: Dreiturmreliquiar tamtéž, 133-136 (tam také podrobně starší literatura k oběma dílům)

⁸⁵ Emanuel POCHE: Pražské relikviáře v Čáchách. in: Umění a řemesla 2. Praha 1976

⁸⁶ Teorii o burgundském původu relikviáře do literatury vnesl Karel OTAVSKÝ: Heslo: Karlsreliquiar, in: Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der Schöne Stil 1350 – 1400 Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Bd. I, Köln 1978, 129–130

⁸⁷ Susane WITTEKIND: Heiligen- und Reliquienverehrung in staufischer Zeit. in: Matthias PUHLE / Claus-Peter HASSE (ed.): Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962–1806. Von Otto dem Grossen bis zum Ausgang des Mittelalters. Essay, Dresden 2006, 211–221; dále Renate KROOS: Zum Aachener Karlsschrein. „Abbild staufischer Kaisertums“ oder „fundatores ac donatores“? in: Liselotte SAURMA-JELTSCH (ed.): Karl der Große als vielberufener Vorfahr. in: (=Schriften des Historischen Museums Sigmaringen Bd 19), Sigmaringen 1994, 49-61

ještě v této době bylo jasné povědomí o spojení, které existovalo mezi Karlem Velikým a Otou III.⁸⁸

Nový relikviář pro kost Karla Velikého byl pojat jako nádherná trívěžová architektura, krytá střechou se šindelem – nápadně podobná stříšce na ostensoriu z bavorského Herriedenu, která vrcholí ještě trojicí věží. Na podnoží spočívající na hřbetech osmi lvíčků, stojí stejný počet figur, kteří na ramenou nesou schránu s relikvií Karla Velikého. Vedle andělů podpírajících nároží jsou to při středu čelní strany papež Lev III. a remešský arcibiskup Thurpinus, tedy shodné postavy, které obklopují trůnícího Karla Velikého na průčelí jeho štaufského relikviáře. Na straně pohledově odvrácené jsou Roland a Olivier, symbolizující rytířské ideály. Zobrazení Karla s touto dvojicí vycházelo ze středověkých legend, o nichž byla řeč již výše. V literatuře byla uvedena i souvislost s iluminací rukopisu chovaného dnes v universitní knihovně v Heidelbergu, znázorňující Karla Velikého s touto rytířskou dvojicí po stranách.⁸⁹ Samotná schrána s relikvií spočívající na jejich ramenou tvoří substrukci gotické sakrální architektury, dělené lomenými oblouky na trojici polí, jakýchsi kaplí, v nichž stojí uprostřed Panna Maria s Ježíškem. V kaplích po stranách doprovázená figurami Karla Velikého s modelem cášského kostela vlevo (heraldicky tedy vpravo – na významnější straně) a svaté Kateřiny na druhé straně s ostatkovou dózou v rukou. Ve věžičkách na stříšce relikviáře vrcholících fiálami jsou umístěny ještě drobné figurky. Uprostřed stojí Spasitel s andílkou po stranách. Všichni pozdvihují pašijové relikvie. Právě výběr světců, akcentování mariánského kultu a zejména umístění svaté Kateřiny – Karlovy takřkajíc osobní světice, která se těšila ostatně stejně jako Panna Maria nesmírné úctě panovníkově a na jejíž svátek zvítězil v bitvě u San Felice v severní Itálii, byly hlavním argumentem pro spojování díla přímo s Karlem IV. Přestože se některé názory, jako například analogie umístění figur ve střední partii relikviáře a tím také ostatků, potažmo „patrocinii kaplí“ nápadně shoduje s rozvržením a patrocinii kaplí na hradě Karlštejně, dostaly snad až za hranice pravděpodobnosti, nejsou tyto duchovní vazby mezi CÁCHAMI a Prahu zřejmě náhodné.⁹⁰

⁸⁸ Knut GÖRICH: Císař Ota III. a Cáchy. in: Alfried WIECZOREK / Hans-Martin HINZ (ed.): Střed Evropy okolo roku 1000, Praha 2002, 278

⁸⁹ Heidelberg, Universitätsbibliothek Sig.: Pal. germ. 112, srov. Ernst-Günter GRIMME: Die gotischen Kapelenreliquiare im Aachener Domschatz. in: Aachener Kunstblätter Bd. 39, Düsseldorf 1969, 30

⁹⁰ Hlavním argumentem hovořícím proti této lákavé teorii je zejména problematičnost původního patrocinia tzv. kaple svaté Kateřiny na hradě Karlštejně, jak o tom bylo pojednáno na jiných místech této práce. Srov. Franz MACHILEK: Privatfrömmigkeit und Staatsfrömmigkeit. in: Ferdinand SEIBT (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen. München 1978, 87-94

Vyvrcholením kultu Karla Velikého bylo položení základního kamene ke stavbě nového chóru cášského dómu. Ten byl vystavěn postupně v letech 1355 až 1414. Při vědomí problematičnosti připsání tohoto stavebního monumentu císaři Karlovi IV., se ztotožňujeme s velmi pravděpodobným názorem, že ačkoliv byla stavebníkem východního chóru v Cáchách tamní kapitula, podobně jako při stavbě pražského dómu nebyla její stavební aktivita z mnoha důvodů možná bez panovnickovy finanční podpory. Hovoří proto mnohé. Kromě časové souvislosti s pobytem a korunovací Karla IV., jeho dary pokladnici kostela i fundování svatováclavského oltáře na horním ochozu oktogonu, je to v neposlední řadě dar, kterým uctil tamní kostel po narození svého syna Václava v Norimberku 26. února roku 1361. Tehdy rozkázal poslat do Cách jako poděkování za narození dědice trůnu šestnáct marek zlata, tedy objem rovnající se váze novorozeněte. Takový obnos mohl být určen pouze k výrobě mimořádných zlatnických děl či rozsáhlé stavební činnosti.⁹¹ Následujícího roku 1362 došlo k založení již zmiňovaného oltáře svatého Václava na horním ochozu starého kostela a nadání tohoto oltáře důchody k vydržování oltářníků znalých českého jazyka. Tato fundace, k níž se zde opakovaně odvoláváme, tak měla sloužit nejen k potřebám poutníků z Čech, ale zejména demonstrovat vztah císaře Karla IV. k Cáchám. Karel se tak na říšské půdě opakovaně demonstrativně hlásí k odkazu svého slavného předchůdce.⁹²

2.6 Proboštství v Dolním Ingelheimu

Pro zdůraznění této skutečnosti zakládá v císařské falci v Ingelheimu nad Rýnem, tedy přímo v domnělém rodišti Karlově, oratorium zasvěcené památce sv. Václava, českého vévody, a Karla Velikého, císaře.⁹³ Toto oratorium bylo pobočkou pražského Karlova, jehož opaté sem měli dosazovat kanovníky výhradně českého původu, „milovaného jazyka českého“ (doslova: „*amabilis linguae bohemicalis*“) a k jejich vydržování byly určeny značné příjmy

⁹¹ Hans-Peter HILGER: Der Weg nach Aachen, in: Ferdinand SEIBT (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen, München 1978, 344–356, zvláště 349

⁹² Hans-Peter HILGER: Der Altar des Hl. Wenzel im Dom zu Aachen. in: Aachener Kunstblätter Bd. 44, Düsseldorf 1973, 211–232; naposledy: Jiří KUTHAN: K šíření kultu sv. Václava za hranice Čech a Moravy v době Přemyslovců a Lucemburků. in: Petr KUBÍN (ed.): Svatý Václav. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol. XI), Praha 2010 (v tisku)

⁹³ „...in venerattione celebrit memoriam sanctorum Venceslai Martyris et ducis ac patrini Bohemiae, nec non magnifici Caroli magni confessoris divi Romanorum imperatoris augusti propensius honoremus... in aula nostra imperiálu in Ingelheim inferiorit... oratorium novum ereximus, ut... quattuor sacerdotes Behemi regulares canonici ordinis sancti Augusti... famelentur...“ Toto netradiční a mimochodem opět paritní patrocínium poukazuje opět ke zcela mimořádné snaze Karla IV., prosadit oba vládcy a své předchůdce jako patrony státní politické koncepce Lucemburské dynastie, navazující jednak na tradice Přemyslovského státu ale také na nejslavnější období rozkvětu Říše. Karel NAVRÁTIL: Paměti kostel Nanebevzetí Pany Marie a sv. Karla Velikého a bývalého královského kláštera na Hoře Karlově. Praha 1877 příloha č. IV.

z císařských statků v Porýní. Například byly k jejich výživě určeny veškeré příjmy z prodeje vína, které se urodilo v Dolním i Horním Ingelheimu. Další dávkou, desátku z vinic a platby 40 zlatých klášteru, byl povinen hrad Keysersperg i některá další místa v regionu.⁹⁴ Za porušení ustanovení byla nařízena mimořádně vysoká pokuta ve výši 100 hřiven čistého zlata. Z hlediska posuzování centrálních staveb doby Karla IV. je zejména důležitý tamní kostel s patrociniem svatého Kříže. Tato ve švédských válkách zničená stavba, stojící téměř uprostřed Ingelheimského hradu, byla postavena na půdorysu řeckého kříže, tedy stejném obrazci, který lze podle rekonstrukce Václava Mencla vepsat do klenebního schématu lodi kostela na pražském Karlově.⁹⁵ Patrocinium této drobné stavby se váže k ostatku dřeva z Kristova kříže, které bylo součástí říšského pokladu. „Lignum Crucis“ ale rovněž poukazuje na sv. Konstantina a jeho matku sv. Helenu, která iniciovala nalezení relikvie roku 335.⁹⁶ Kostel pak i svým tvarem vychází z Konstantinem založené centrální stavby kostela Anastásis v Jeruzalémě. S touto dvojicí se Karel rád a také často ztotožňoval, jak to máme doloženo například ve scéně „Exaltatio Crucis“ v nadpraží západní stěny tzv. kaple sv. Kateřiny na Karlštejně, kde je symbolicky panovník znázorněn se svou chotí Annou Svídnickou při „pozdvihování“ zlatého relikviáře tvaru kříže, obsahujícího původně velmi pravděpodobně také jeho fragment.⁹⁷

Dalším bodem spojujícím Ingelheim s říšskými svátostinami je stará pověst, podle které právě zde získal Karel Veliký od anděla meč. Tento meč byl pak zřejmě uložen v Cáchách a později se stal součástí říšského pokladu. Jako symbol panovnické moci byl jednou z nejvýznamnějších panovnických insignií Římské říše.⁹⁸ Tento názor se však poprvé oficielně objevuje až v Karlově listině zakládající Ingelheimskou kanonii. Vychází však ze soudobého přijetí Ingelheimu jako rodiště Karla Velikého a také z etymologie slova Ingelheim jako odvozeniny ze staršího „Engelheim“⁹⁹ Zdejší klášterní areál velmi utrpěl během

⁹⁴ Zejména se jednalo o významný poplatek deseti hřiven stříbra z městeček Keysersperg, Dürnheim a Münster. srov. Karel NAVRÁTIL: Paměti kostel Nanebevzetí Pany Marie a sv. Karla Velikého a bývalého královského kláštera na Hoře Karlově. Praha 1877 příloha č. IV.

⁹⁵ Václav MENCL: Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948, 75

⁹⁶ Anton LEGNER: Reliquien in Kunst und Kult. Darmschadt 1995

⁹⁷ Karel STEJSKAL: Umění na dvoře Karla IV., Praha 1978, 110

⁹⁸ Jedná se jeden ze dvojice mečů, (šavli) uložených dnes ve vídeňské Weltliche Schatzkamern. Byl zhotoven okolo roku 1185 na příkaz Fridricha II. v Palermu. srov. Percy-Ernst SCHRAM / Florentine MÜTHERICH: Denkmale der deutschen Könige und Kaiser. Ein Beitrag zur Herrschergeschichte von Karl dem Großen bis Friedrich II. 768–1250. München 1962, 67, 122, 176, + Nr. 163; Ausstellungskatalog Karl der Große. Werk und Wirkung. Aachen 1965, 498 + Nr. 677; srov. Hans FILLITZ: Die Schatzkammer in Wien. Wien/ Salzburg 1986, 171

⁹⁹ Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Fundace českých králů ve 14. století. in: Sborník historický 28 Praha 1982, 45, pozn. č. 162. Tam také další literatura k historii Ingelheimu.

tzv. Selské války a novější popisy tamních staveb hovoří o zachovalém, leč značně zanedbaném objektu.¹⁰⁰ Při paláci byla stará kaple a v ní „zbořený trůn.“ Kostel svatého Kříže byl ve švédských válkách zničen a zůstal z něho jenom kůr.

Okolnosti provázející vznik a počátky kláštera v Dolním Ingelheimu tak máme lépe pramenně podloženy než je tomu v případě samotného kláštera na Karlově. Z českého, stejně jako i z říšského území můžeme uvést ještě několik příkladů, kdy se Karel IV. snažil o presentaci Karla Velikého a jeho zdůraznění jako vzoru ideálního vladaře. Kdekoliv k tomu byla alespoň trochu příležitost - Lucemburk ji využívá a nechává jej zobrazovat jako svého předka. V profánním prostoru, tomu tak bylo například v dnes již neexistující panovnické galerii vymalované patrně Mikulášem Wurmserem ze Štrasburku na jižní stěně sálu císařského paláce hradu Karlštejna, či na podobné galerii v paláci pražského hradu.¹⁰¹ Obě tyto palácové galerie měli svůj vzor v snad nejstarší podobné galerii, tvořené dvanácti dvojobrazy panovníků od babylonského Nina přes Alexandra Velikého, Augusta a Konstantina až po Karla Velikého na stěnách auly falce v Ingelheimu zhotovené za Ludvíka Zbožného.¹⁰² Tyto řady vládců měly ukazovat jejich posloupnost a legitimitu. Zvláště významné proto byly v době střídání dynastií na trůně. Podobnou proto nechal vytvořit také císař Fridrich I. Barbarossa na deskových obrazech v císařské falci Hagenau, o níž nás informuje Gottfried z Viterba.¹⁰³ Vedle Konstantina Velikého zde byl vždy znázorňován právě Karel Veliký.

Panovnické řady však měly své místo také v reprezentaci francouzských králů. Jejich galerie byla na konci 12. století představena ve vytrážích oken hlavní lodi kostela sv. Remigia

¹⁰⁰ Jedná se dva dochované popisy objektu ze 14. prosince 1637 a 18. ledna 1638 srov. Vilém LORENC: Nové Město pražské, Praha 1973, 117–118, pozn. č. 49

¹⁰¹ K zaniklým panovnickým genealogiím v Praze a na Karlštejně např. Josef NEUWIRTH: Der verlorene Cyklus böhmischer Herrscherbilder in Prager Königsburg. Studien zur Geschichte der Gothik in Böhmen. Prag 1896; Marie BLÁHOVÁ: Panovnické genealogie v českých historických pramenech období rozvinutého feudalismu, in: Sborník příspěvků III. setkání genealogů a heraldiků. Ostrava 1986, 13-16; Marie BLÁHOVÁ: Panovnické genealogie a jejich politická funkce ve středověku. in: Sborník archivních prací 48/ 1998, 11-47; naposledy: Marie BLÁHOVÁ: Rezidence a propaganda. Pražský hrad za vlády Karla IV. in: Lenka BOBKOVÁ / Jana KONVIČNÁ (ed.): Rezidence a správní sídla v zemích české koruny ve 14.–17. století. Korunní země v dějinách českého státu III. Praha 2007, 49–59, ke genealogickým galeriím 51-57

¹⁰² O její existenci jsme zpraveni v textu básně Ermola Nigella. srov. Walter LAMMERS: Ein karolingisches Bilderprogramm in Aula regia von Ingelheim. in: Walter LAMMERS: Vestigia mediaevalia. Wiesbaden 1979, 247–272; Elga LANC: Kaiser Friedrich II. auf der Festung Hohensalzburg. Zu historiographischen Residenzen. in: Zuzana VŠETEČKOVÁ (ed.): Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna. Stav po restaurování. Průzkumy památek 13 – příloha. Praha 2006, 178-185

Marie BLÁHOVÁ: Rezidence a propaganda. Pražský hrad za vlády Karla IV. in: Lenka BOBKOVÁ / Jana KONVIČNÁ (ed.): Rezidence a správní sídla v zemích české koruny ve 14. – 17. století. Korunní země v dějinách českého státu III. Praha 2007, 49–59, ke galerii v Ingelheimu 52

¹⁰³ J., BUMKE: Höfische Kultur, 157

v Remeši.¹⁰⁴ Královské figury defilovaly na průčelích katedrál a také v pařížském královském paláci byla umístěna figurální řada francouzských panovníků.¹⁰⁵ Tam se s ní stejně jako v Remeši setkal také mladý Karel IV.

2.7 Kult Karla Velikého a Karlštejn

Mezi znázornění Karla Velikého v lucemburském dvorském umění může snad být zařazena postava druhého krále ze scény „Klanění tří králů“ v záklenku okenní špalety severního okna evangelijní strany kaple Svatého Kříže na hradě Karlštejně a nebo postava tzv. sv. Zikmunda z votivního obrazu arcibiskupa Jana Očka z Vlašimě.

Karlštejn, hrad, jehož významu v universální koncepci budování rezidencí a reprezentaci Karla IV. se není možno podrobněji věnovat, byl rovněž hned v několikeré rovině propojen s postavou Karla Velikého. Nebylo tomu tak jen prostřednictvím samotného jména.

Na jednom ze 130 deskových obrazů mistra Theodorika v kapli svatého Kříže je v řadě svatých vladařů uprostřed vyobrazen Karel Veliký. Jeho relikvie byla umístěna v rámu obrazu, čímž byl panovník v kapli trvale zpřítomněn. Vedle tohoto relikviářového obrazu zde byla v době uložení říšského pokladu řada památek, tradicí přímo spojovaná s Karlem Velikým. Byla zde uložena domnělá Karlova koruna, plášť a meč, který mu byl andělem seslán v Ingelheimu. Ten byl po jistou dobu chován v pokladnici dómu v Cáchách a duchovně tak propojoval Karlštejn i s tímto místem karlovské úcty. K říšskému pokladu náleželo také monile chované dnes ve vídeňské pokladnici.¹⁰⁶ Toto monile s relikvií Svatého Kříže pod vybroušenou křišťálovou puklicí sloužilo pravděpodobně jako ceremoniální spona k plášti. Relikvie pocházela podle tradice přímo z majetku Karla Velikého. K říšskému korunovačnímu pokladu bylo monile připojeno pravděpodobně v době vlády císaře Karla IV. či jeho předchůdce Ludvíka Bavora.

¹⁰⁴ Karel IV. baziliku sv. Remigia navštívil a získal tam dokonce část relikvie patrona města, kterou pak daroval pražské kapitule. Odtud se její část dostala přes klášter Na Slovanech do kostela ve vsi Čakovicích. Tamní kostel sv. Remigia je tak jedinou svatyní s tímto patrocinem v Čechách.

¹⁰⁵ Marie BLÁHOVÁ: Rezidence a propaganda. Pražský hrad za vlády Karla IV. in: Lenka BOBKOVÁ / Jana KONVIČNÁ (ed.): Rezidence a správní sídla v zemích české koruny ve 14.–17. století. Korunní země v dějinách českého státu III. Praha 2007, 52

¹⁰⁶ K císařské koruně: Percy-Ernst SCHRAMM / Florentine MÜTHERICH: Denkmale der deutschen Könige und Kaiser. Ein Beitrag zur Herrschergeschichte von Karl dem Großen bis Friedrich II. 768–1250, München 1962, 35, 37, 46, 50f, 59, 110f, 141, 170; k meči, (šavli) Karla Velikého z korunovačního pokladu: Percy-Ernst SCHRAMM / Florentine MÜTHERICH: Denkmale der deutschen Könige und Kaiser. Ein Beitrag zur Herrschergeschichte von Karl dem Großen bis Friedrich II. 768–1250, München 1962, 67f, 122, 176 – byla také považována za dar Háruna al Rašída. Ovšem kdy a jakými cestami se dostala do Cách a odtud pak ke korunovačnímu pokladu není známo. srov. Hermann FILLITZ: Die Schatzkammer in Wien. Wien 1986, 171

K duchovnímu propojení prostoru s říšskou ideou měla přispět také dvojice slonovinových rohů – olifantů. Tyto rohy získal Karel IV. roku 1354 z kláštera Nonnenwörth. Dle tradice měly původně patřit Rollandovi. Byli zavěšeny v kapli svatého Kříže, kde symbolizovaly duchovní sepětí tohoto zcela mimořádného trezoria s osobností Karla Velikého. Tato dvojice rohů je pravděpodobně identická s rohy uchovávanými dodnes v pokladu svatovítské katedrály, kam se dostaly při likvidaci zbytků karlštejnského pokladu a jejich převozu do Prahy.

2.8 Karel Veliký – symbol práva v severoněmeckých městech

V severním Německu připomněl Karel IV. ještě jednou památku svého svatořečeného předchůdce, když při jedné z cest do Dolního Saska nechal obnovit hrob kronikáře Widukinda, autora saské kroniky. Nechal na něj umístit znak Karla Velikého: půlený štít s řískou orlicí a francouzskou lilií.¹⁰⁷ Avšak akcentování kultu Karla Velikého a zájem císaře Karla IV. o severoněmecké oblasti měl ještě jinou dohru. Karel IV. zde byl velmi uznávanou osobností. Po Otovi IV. byl prvním císařem, který do těchto končin zavítal. Karel IV. cítil možnost vybudovat v prostoru okolí středního toku řeky Labe přirozenou uzemní základnu Říše. Pro celý sever byl Karel IV. „der Kaiser“ nejenom pro zavádění práva a „zemského míru“, ale pro přímé zasahování do dolnosaské a hanzovní oblasti. Do té doby periferní oblasti tak získaly na důležitosti. V souvislosti s karlovou podporou měst, se zřejmě také rozšířilo umísťování soch tzv. Rolandů. Jejich pomocí se představitelé mětského patriciátu ostentativně stavěli proti nárokům zeměpánů. V literatuře se dokonce objevila myšlenka, že jejich samotné zpodobování je jakousi formou idealizované podoby císaře Karla IV.¹⁰⁸ Postavou Rollanda, přítele Karla Velikého tak byla demonstrována spravedlnost tohoto duchovního vládce Říše po jehož ochranným mečem hledala města spravedlnost. Nejen na severu, ale v celé střední Evropě se jich dochovaly desítky. Že tato znamení jejich odpůrci dobře chápali, ukazuje osud mnoha soch, které byly zničeny.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Antoniu-David GATHEN: Rolande als Rechtssymbole. Neue Kölner Rechtswissenschaftliche Abhandlungen, sv. 14, Berlin 1960, 116

¹⁰⁸ Antoniu-David GATHEN: Rolande als Rechtssymbole. Neue Kölner Rechtswissenschaftliche Abhandlungen, sv. 14, Berlin 1960, 116

¹⁰⁹ Vilém LORENC: Nové Město pražské. Praha 1973, 188–189

2.9 Poutnické odznaky z Cách

Jiným, v literatuře se objevujícím příkladem šíření kultu Karla Velikého je poutnický odznak z Cách.¹¹⁰ Tento odznak se objevil v aukci v devadesátých letech 20. století. Je na něm zobrazen svatý Karel Veliký, avšak jeho zobrazení je podobně jako v případě slavné cášské busty zřejmě kryptoportrétem císaře Karla IV.¹¹¹ Přestože se jedná o téma v Čechách dosud ne zcela probádané, tvoří tato skupina devocionálií velmi zajímavou paralelu k odznaku z pražských ukazování nalezenému na Karlově náměstí. Zarážející je jen to, že se v případě pražských odznaků doposud podařilo nalézt jen jediný exemplář, přestože máme kronikářskými zprávami doloženu masivní účast na těchto akcích.

Dvojice cášských odznaků ukazuje ke skupině devocionálií otevírajících další pohled na šíření kultu jednotlivých světců ve vrcholném středověku, pomocí v podstatě již proto-průmyslové produkce poutnických odznaků. Připomíná navíc jedno mimořádně zajímavé odvětví středověkého uměleckého řemesla.¹¹²

2.10 Kult Karla Velikého a volba římských králů ve Frankfurtu nad Mohanem

Pomineme-li kult Karla Velikého v hansovních městech na severu Říše, kde se jeho vyobrazení dokonce opakovaně dostala do městských pečeti, pak vedle Cách, Osnabrücku, Prahy a Ingelheimu se jeho kult podařilo prosadit v podstatě jen ve Frankfurtu nad Mohanem.¹¹³ Význam Frankfurtu jako říšského města byl již v době před začátkem vlády Karla IV. značný. Na městské pečeť z roku 1342 je trůnící postava císaře doplněná výmluvným nápisem potvrzujícím mimořádné postavení města: „frankenvort specialis domus

¹¹⁰ Helena KOENIGSMARKOVÁ: Kovové apliky na pozadí desky se svatým Šimonem v kontextu dobových zvyklostí. in: Jiří FAJT (ed.): Court Chapels of the High Late Middle Ages and their Artistic Decoration / Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba. Praha 2003, 363-365

¹¹¹ H. J. E. VAN BEUNINGEN: Heilig en Profaan. Den Haag 1993, 175 + obr. 264

¹¹² Přestože byla dlouho dobře známa široká problematika poutnických odznaků ve středověku, máme v Čechách doloženo jen doslova několik exemplářů vztahujících se přímo k domácím světcům či tradici ukazování relikvií. Kromě slavného odznaku pražského je to několik nálezů z Opavy. Pro domácí tradici poutí a kultu českých zemských světců jsou to jen případy známých odznaků se svatou Barborou a svatým Prokopem. Oba však pocházejí z mladšího období sklonku 14. století. Ostatně stejně jako většina exemplářů bohaté kolekce Uměleckoprůmyslového muzea zastupující převážně produkci francouzskou. srov. Dagmar HEJDOVÁ (ed.): Středověké umělecké řemeslo ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. Praha 1986.

¹¹³ Ke kultu Karla Velikého ve Frankfurtu: A. ERLER: Die Karlsruhgurgie im Frankfurter Kaiserdom. in: Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst 49, Frankfurt/M 1965, 79

imperii.“¹¹⁴ Není jistě náhodou, že právě zde, v jednom z mimořádně důležitých říšských měst, které bylo navíc zakotveno v Karlově Zlaté bule jako trvalé volební místo římských králů, byl akcentován právě kult svatého Karla Velikého, symbolu Říše a patrona jejích vládců.¹¹⁵ Karel byl v tradici považován za zakladatele místního říšského kláštera vysvěceného roku 852 arcibiskupem Hrabanem Maurem k počtě Nejsvětějšího Salvátora. Ve štaufském období za Jindřicha VII. je k roku 1228 v pramenech doložen poprvé Karel Veliký jako zakladatel kostela. Ale teprve v období tzv. druhé vlny šíření úcty ke Karlovi Velikému jako svěťci ve druhé polovině 14. století se s jeho kultem setkáváme také ve Frankfurtu. Již roku 1332 byla obětována svíce k jeho počtě a následně se jeho svátek dne 28. ledna stal oficiálním církevním svátkem. Postupně se tak stává druhým patronem kostela svatého Bartoloměje, v jehož postranní kapli se uskutečňovala kurfiřtská volba nových římských králů. Tomu odpovídá znázornění figur obou patronů na výzdobě čel chórových lavic. Karel Veliký je zde znázorněn s modelem kostela, tedy v klasické ikonografii. Jeho postavení ve Frankfurtu bylo ještě posíleno privilegiem krále Václava IV.¹¹⁶ To bylo ale již jen vyvrcholení starší tradice.

Karel IV., spatřující v Karlovi Velikém a jeho zakladatelském díle velký předobraz vlastní vlády v Říši, potvrdil roku 1359 frankfurtskému klášteru svatého Bartoloměje významná privilegia. Chtěl tak zřejmě využít oživení kultu tohoto svatořečeného panovníka a postavit volební akt kurfiřtů pod jeho patronát.¹¹⁷ Funkce Frankfurtu, tamního kláštera svatého Bartoloměje a kurfiřtské volby postavené pod patronát Karla Velikého, byla Karlem IV. hluboce promyšlena.¹¹⁸ Když se zde jeho vlastní volba nemohla řádně konat, protože město bylo v této době v držení protikrále Günthera ze Schwarzburgu, nechal po jeho ovládnutí roku 1349 svou volbu opakovat a tím spolu s druhou korunovací Cáchách, kdy bylo užito pravých říšských korunovačních klenotů, také legitimizovat.

Ve volebním aktu římských králů hrála významnou roli také tzv. Šibeniční brána (Galgentor), kterou se od západu vstupovalo do okrsku ke klášteru svatého Bartoloměje. Brána

¹¹⁴ Barbara BOTT: Heslo: Karl der Große Frankfurt am Main um 1365, in: Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Bd. I, Köln 1978, 238

¹¹⁵ K Frankfurtu jako volebnímu místu německých králů a císařů: Hermann MEINERT: Von Wahl und Krönung der deutschen Kaiser zu Frankfurt am Main. Frankfurt/M. 1956

¹¹⁶ „Deme heiligen czwelfboten sant Bartolomeus und sant Karule, patronen desselben stiftes zu eren.“ srov. Barbara BOTT: Heslo: Karl der Große Frankfurt am Main um 1365, in: Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Bd. I, Köln 1978, 238

¹¹⁷ Rudolf FOLZ: Le souvenir et la legende de Charlemagne dans l'Empire germanique medieval, Paris 1950, 447

¹¹⁸ K uměleckým vazbám Prahy a Frankfurtu nad Mohanem podrobněji: Christian FREIGANG: Bauen im Schatten des Prager Doms. Die Frankfurter Stiftskirche St. Bartolomäus zwischen Reichspolitik und Städtischen Interessen, in: Jiří FAJT / Andrea LANGER (ed.): Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im Europäischen Kontext. Berlin 2009, 101-115

byla součástí nového opevnění, které bylo ve městě vybudováno v letech 1350 až 1365. Císařové a králové museli touto branou procházet do opevněného areálu. V letech 1381 – 1391 byla nad touto branou vztyčena mohutná věž jejíž vnější fasádu zdobil soubor sochařské výzdoby.¹¹⁹ Byly zde umístěny postavy Karla Velikého a svatého Bartoloměje, a nad nimi osazen reliéf s dvojhlavou říšskou orlicí stojící na lvu.¹²⁰ Tato brána tedy neměla ikonografickým programem své výzdoby nijak daleko k východnímu průčelí staroměstské mostecké věže v Praze. Přestože tento dvouhlavý orel bývá někdy datován již k roku 1355, obě plastiky jsou pro svou slohovou shodnost s výzdobou severního portálu kostela svatého Bartoloměje kladeny až k roku 1365.

Přestože byla svatost Karla Velikého poněkud problematická, úcta tohoto panovníka v říšských městech byla značná. Karel se s jeho kultem mohl setkat také v Metách. Toto význačné říšské město, ležící na strategickém místě nedaleko francouzských hranic Karel několikrát navštívil. V pokladnici tamního dómu je dodnes uchováván jako vzácná relikvie tzv. plášť Karla Velikého. Přestože se jedná o textilií vytvořenou snad u příležitosti korunovace císaře Fridricha II., ve středověku existovala pevná víra v jeho autentičnost.

V rychlém sledu jsme tak měli možnost rekapitulovat památky a relikvie na Karla Velikého, opakované pokusy o oživení jeho kultu a vyzdvihnutí do pozice hlavního říšského patrona. Na místech spojovaných s působením Karla Velikého a v návaznosti na jeho fundace a pozdější otonskou a štaufskou politiku byla Karlem IV. podporována rozsáhlá stavební činnost. Podle vzoru svých předchůdců na říšském trůně Karel IV. také několikrát obdaroval pokladnici dómu v Cáchách nesmírně nákladnými relikviáři. Ty měly připomínat nejen Karla Velikého, ale také tamní Mariánskou úctu, navíc nově propojenou s Karlovou osobní patronkou, svatou Kateřinou. K posílení pozice českých králů v říšské hierarchii a duchovního propojení českého státu s říšskou ideou byl založen oltář svatého Václava přímo v Cášském kostele, augustiniánský klášter s kostelem svatého Karla v Praze a pod paritní patrocinium obou těchto hlavních světců bylo navíc postaveno nově vzniklé proboštství v Dolním Ingelheimu na Rýně. Nedaleko odtud, ve Frankfurtu nad Mohanem byl Karel Veliký jako domnělý fundátor tamního

¹¹⁹ K tzv. „šibeniční bráně“ (Galgentor) ve Frankfurtu/M: M. F. LERNER: Bilder zum Frankfurter Geschichte. Frankfurt/M. 1950, 256 + obr. č. 293

¹²⁰ K výzdobě brány nejpodrobněji: Barbara BOTT: Gotische Plastik in Frankfurt. Ein Beitrag zur Geschichte der mittelhheinischen Skulptur (1300 – 1450), disertace Frankfurt/M. 1957, nejnověji Liselotte SAURMA-JELTSCH: Das mittelalterliche Reich in der Reichsstadt. in: Bernd SCHNEIDMÜLLER / Stefan WEINFURTER (ed.): Heilig-Römisch-Deutsch. Das Reich im mittelalterlichen Europa. Dresden 2006, 399–439

říšského kláštera svatého Bartoloměje připomenut několikrát ve výzdobě klášterního kostela a na průčelí tzv. šibeniční brány. Aby nemohlo ani do budoucna dojít k opomenutí kultu svatého Karla Velikého, jak se tomu stalo po pokusu o jeho vyzdvihnutí za vlády štaufské dynastie, nechal Karel IV. zakotvit postavení a funkci Cách a Frankfurtu nad Mohanem v hierarchii říšských měst při volebním a korunovačním aktu římských králů ve své Zlaté bule z roku 1356.¹²¹

2.11 Karel IV. a kult Karla Velikého va Francii

Karel IV. se s kultem Karla Velikého setkal zřejmě ve Francii. Zde viděl jeho vyobrazení v genealogických panovnických řadách, zde získal také jeho jméno. Nádherným sarkofágem v Saint Denis se nechal inspirovat při fundaci náhrobku svatého Václava ve světcově kapli v pražské katedrále. Karel Veliký byl také osobností propojující v sobě ideu francouzských králů i římských císařů, tedy obraz s nímž se Karel IV. evidentně ztotožňoval. Ve Francii vychovaný a k vládě v Říši předurčený panovník měl tak úzký vztah k oběma částem někdejší karlovy říše. Tak byla císařova postava zřejmě chápána i ve Francii samotné. V roce 1369 žádal francouzský král Karel V. svého císařského strýce, aby se pro něho pokusil v Mariánském klášteře v Cáchách získat část ostatků Karla Velikého, jemuž hodlal vystavět nádherný kostel. Zatímco v případě žádosti svého synovce Karel IV. úspěšný nebyl, sám si jak známo z Cách odvezl v roce své tamní korunovace trojici zubů Karla Velikého. V roce 1372 pak získal ještě jeho paži a v Osnabrücku další zub.¹²²

O účtě krále Karla V. ke Karlovi Velikému svědčí také výzdoba zmiňovaného francouzského žezla, které bylo pořízeno snad právě pro jeho korunovaci v roce 1364. Podobné žezlo máme vyobrazeno v knize o této korunovaci z roku 1365. Na vrcholu sice rovněž trůní Karel Veliký, ale ořech a rukověť jsou jiné než na dochovaném exempláři. Ten tedy zřejmě vznikl a nebo byl alespoň podstatně přepracován někdy před rokem 1380, čemuž by odpovídalo také jeho stylové pojetí. Nodus nese vyobrazení jak svatý Jakub vytrhává duši Karla Velikého d'áblu. Pod trůnem je pak nápis „Karel V. 7. mai 1380.“ Každopádně i přes jeho ne zcela jasný původ je ikonografie tohoto žezla jedním z prvních příkladů šíření kultu Karla Velikého rodem Valoa, který tím potvrzoval svou legitimitu.

¹²¹ Arnim WOLF: Die Goldene Bulle und die Kurfürsten. in: Bernd HEIDENREICH / Frank-Lothar KROLL (ed.): Wahl und Krönung. Frankfurt am Main 2006, 57-78

¹²² Hans-Peter HILGER: Der Weg nach Aachen. in: Ferdinand SEIBT: Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen. München 1978, 349

Dojemné líčení karlovy poslední návštěvy u pařížského dvora r. 1378 ve velkých francouzských kronikách hovoří o tom, že francouzský král Karla IV. obdaroval četnými dary. Vévoda z Berry mu předal bohatě zdobený zlatý pohár. „Také mu odevzdal dvě veliké zlaté lahvice, velmi ušlechtilého zpracování, na kterých bylo vyobrazeno v reliéfech, jak svatý Jakub ukazoval ve zjevení svatému Karlu Velikému cestu do Španěl; tvar každé z obou zmíněných lahvic byl na způsob mušlí. Řečený vévoda z Berry řekl Císaři, že král mu posílá mušle proto, že je poutníkem... „¹²³ Prostřednictvím jediného daru tak byla na sklonku života vyjádřena sama podstata Karlovy osobnosti.

2.12 Kult Karla Velikého v Říši za vlády Zikmunda Lucemburského

Epilogem úcty Karla Velikého byla doba vlády císaře Zikmunda Lucemburského. Tehdy byl Karel Veliký chápán spíše jako světský symbol Říše a dobré vlády jejích císařů. Nejlepším důkazem toho je známá výzdoba fasády radnice v Ulmu od Hanse Multschera. Zde je Karel Veliký znázorněn jako dobrý vládce – císař Svaté říše římské na středu, obklopený štítonoši s říšským a francouzským znakem a po stranách ještě českým a uherským králem. Byla zde tak zakódována nová skutečnost vlády císaře Zikmunda, který držel trůn Karla Velikého i obě tato království. Jejich symbolika v personální unii zastoupená Zikmundem Lucemburským tak doplňovala postavy říšských kurfiřtů. Posun Uher mezi rozhodující hlasy v Říši rovněž demonstroval význam tohoto bohatého království jako hlavní opory Zikmundovy moci.¹²⁴

2.13 Kult Karla Velikého v Čechách

V českém prostředí se s odrazem šíření kultu Karla Velikého setkáváme již poměrně záhy po jeho kanonizaci, i když nepřímo. Kronikář Berthold ze švábského kláštera ve Zwiefalten hovoří o tom, že jakási Čestibrana „slovanská žena z Čech,“ věnovala klášteru dorsale utkané z vlny a ozdobené obrazem Krista a trůnícího Karla Velikého,¹²⁵ Následuje mladší zpráva o slavení jeho svátku v Olomoucké diecési. Přesto kult tohoto světce v zemi

¹²³ Elizabeth TABURET-DELAHAYE / Francois AVRIL (ed.): Paris 1400: les arts sous Charles VI. Paris 2004

¹²⁴ Joachim SCHNEIDER: Die Reichsstädte. in: Matthias PUHLE / Claus-Peter HASSE (ed.): Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962–1806. Von Otto dem Grossen bis zum Ausgang des Mittelalters. Essay, Dresden 2006, 411–423

¹²⁵ Klement BENDA: Románská umělecká řemesla, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984, 141; Václav NOVOTNÝ: České dějiny I./2, 736

nezdomácněl. Karlem IV. byl tedy do Čech uveden jako světec nikoliv snad neznámý, ale rozhodně cizí. Jemu zasvěcený novoměstský klášterní kostel měl symbolizovat universalistické aspirace Karlovy, následně jeho císařskou hodnost a celkovou úlohu Prahy v lucemburské koncepci uspořádání Říše. Stal se nejen dominantou nově budovaného Nového Města, ale také jakýmsi protipólem hradu českých králů na Hradčanech a pandánem vyšehradského církevního okrsku. Uvažujeme-li o místě vhodném pro uložení či přechodné ukládání a popřípadě také nějaké formy ukazování Relikvií Imperialis, jeví se nám ve shodě s dosavadním bádáním klášterní areál na Karlově z mnoha důvodů jako nejpravděpodobnější. Pojdme si tedy nyní připomenout jeho osudy.

3. ECCLESIA ET MONASTERIUM IN MONTE CAROLI PRAGAE

Staneme-li na pankráckém návrší, otevře se nám směrem k severozápadu přes nuselské údolí s Botičem nádherný pohled na panorama měst Pražských.

Snad teprve tady, právě na tomto místě si můžeme udělat alespoň částečnou představu o podobě města v časech vlády Karla IV. a o jeho zcela mimořádné koncepci Prahy, jako nového Říma a Jeruzaléma. Na jednotlivých pahorcích oddělených mohutnými terénními zlomy stojí nejvýznamnější sakrální objekty tehdejší Prahy. Pomineme-li dnes zcela změněné panorama vyšehradské, rozprostírající se nalevo od nás, jsou před námi jako kulisy umístěny chrámové komplexy Karlova a sv. Apolináře. Vlevo pod nimi pak mohutné Emauzy se Svatovítskou katedrálou v pozadí. Stavbou mnohokrát spíše poněkud opomíjenou, ale podle našeho názoru přesto naprosto klíčovou je areál bývalého klášterního komplexu řeholních kanovníků lateránských sv. Augustina na Karlově s přilehlým kostelem Nanebevzetí Panny Marie a sv. Karla Velikého.¹²⁶ Objekt, který byl Dobroslavem Líbalem velmi příhodně nazván „jednou z nejtajemnějších pražských gotických staveb.“¹²⁷

¹²⁶ Karel NAVRÁTIL: Paměti kostela Panny Marie a sv. Karla Velikého, Praha 1877 (otiskuje také starší literaturu a dostupné prameny) včetně dnes nezvěstné zakládací listiny kláštera:

Fundatio canonie Carloviensis augustissimi Caesaris et serenissimi Regis Bohemiae Caroli IV. anno 1350.

Carolus Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus et Bohemiae rex. Ad perpetuam rei memoriam. Imperator aeternus in excelso solio throni siderei mortalium facta discutens, sic creatis universis praesident, ut, dum nostrae fragilitatis materiis identificenti bono bonitatis interminae vobis signatur ad gloriam, sine quavis acceptione personae sublimitatis ab humilitate plebeia non secernat, ut sit unus in Premium, qui et unus absque paritate socia conditit universos. Ut igitur regis omnipotentis magnificentiam in sanctissimis divo Carolo Romanorum Imperatore augusto, praedecessore nostro et aliis Romanorum et caeteris catholicis regibus tanto veneremur decennium, quanto nos circa regiae dignitatis fastigia oculata fide conspiciamus gratiosius elevatum, animo deliberato, non per errorem aut improvide, sed sano nostrum procerum et fidelium consilio accedente monasterium novum. Quod titulo s. Caroli Imperatoris augusti praedicti annotari decernimus, in nostra Nova civitate Pragensia nunc ex novo construimus et fundamus, ac id ipsi abbati et conventui canonicorum

3.1 Řád lateránských kanovníků svatého Augustina

Poloha ani řehole nebyly pro klášter vybrány náhodně. Řád augustiniánů kanovníků uvedl do Čech pražský biskup Jan IV. z Dražic, který po svém návratu z jedenáctiletého pobytu u papežského stolce v Avignonu založil roku 1333 mužský klášter ve starém biskupském městě Roudnici nad Labem s kostelem Narození Panny Marie. Jeho stavba byla zahájena již v následujícím roce stavitelem Vilémem, autorem proslulého roudnického mostu přes Labe.¹²⁸ Mladému Karlovi IV. byla kongregace nesmírně sympatická, a to zejména

regularium, quod ad hoc instituere nostra deliberavit provisi, gubernandum committimus ac perpetuum possidentum. Quodque eo fructuosius Divini laudibus insistere valeant, et pro nostra ac progenitorum nostrorum salute omnipotentis Dei misericordiam exorare devotius, quo se viderint regiae subventionis praesidiis abundantius communitos, praedictis abbati et conventui monasterii sancti Caroli, successoribus ipsorum et eidem monasterio in perpetuum quadraginta et unam marcas reddituum argenti ponderis Montium Chuttinis, quinquaginta sex Grossi Pragensibus pro marca qualibet computatis, in et super Civitate nostra Gurimensi et censu, quem camerae nostrae tenentur: nec non decima thelonei in oppido nostro Bijela, sive Aqua alba prope castrum Bezděz cum omnibus iuribus et pertinentis reddituum sive utilitatum talium, sicut ad regalem cameram spectaverunt, hactenus rāmus, conferrimus et donamus, mandantes nihilominus iudici, juratis et universitati civilis Gurimensis praedictae, nec non burggraviis castri Bezděz et theloneariis rectoribus sive conductoribus thelonei in Bijela sive Aqua alba praedicta, qui pro tempore fuerint, fidelibus nostris, quatenus praefatis abbati et conventui canonicorum regularium monasterii sancti Caroli et successoribus ipsorum in perpetuum cum censu et decimis praeliatis parere debeant, et cum solutione circa praedicta ac fieri solita, consuetis et opportunis temporibus obedire, sub poena nostrae indignationis, quam dui secus attemptare praesumpserint, se cognoscant graviter incurrisse. Praesentium sub nostri majestatis sigillo testimonio litterarum.

Datum Pragae ano Domini millesimo trecentesimo quinquegesimo jubilaero, indictione tertia, 14. Kalenda Octobris, regnorum nostrorum anno quinto.

¹²⁷ Dobroslav LÍBAL: Architektura, in: Emanuel POCHE (ed.): Čtvero knih o Praze I. - Praha středověká. Praha 1983, 239

¹²⁸ Jaroslav KADLEC: Augustiniánský klášter v Třeboni. Praha 2004, 45, pozn. č. 1, základací listina roudnické kanonie nese sice datum 25. května 1333

vzhledem k jeho osobnímu vztahu k učení řádového duchovního otce Aurelia Augustina, s jehož názory se seznámil pravděpodobně již během svého působení na pařížské Sorbonně.¹²⁹ Augustinův spis „De Civitate Dei“ (mimořádně tehdy rovněž minimálně ve dvou starších opisech uložený v kapitulní knihovně u sv. Víta na Pražském Hradě), měl na krále nesmírný vliv. Podle principů a společenských hledisek obsažených v tomto textu, formoval pak Karel IV. své osobité pojetí královské moci i reprezentace. Byla to však zřejmě celá augustiniánská zbožnost obsažená v hnutí „devotio moderna“, která jej inspirovala k usazení řádu v Praze.¹³⁰ O zcela mimořádném významu který řádu Karel IV. přisuzoval, svědčí také uvedení jeho ženské větve do nedalekého kláštera svaté Kateřiny, tedy svěťice jeho osobě mimořádně blízké.¹³¹

Zcela zásadní bylo rovněž to, že se jednalo o kongregaci kanovnickou, tedy poměrně uvolněnou. Jak přesně uvádí již Zdeňka Hledíková, „volba řádu pro Karlov spojuje osobní vztah s vystižením dobové tendence s promyšlenou účelovostí.“¹³² Je zajímavé, že pro mužskou kanovnickou linii řádu, označovaného často jako řád aristokratický, bylo typické soustředění nejvzdělanějších mužů té doby. To mělo ovšem již dlouhou tradici. Kongregace náležela k těm větvím katolické vzdělanosti, které stály u počátků raného humanismu, a byla tak poněkud zvláštní intelektuální ozdobou tehdejší společnosti.¹³³ Kořeny řádu sahají až k dobám raně křesťanským, kdy byly položeny základy společného života kleriků u jejichž zrodu stáli sv. Eusebius ve Vercelli (†371), sv. Zeno ve Veroně, biskup Zindorus v Antiochii a konečně sám sv. Augustin (†430).¹³⁴ Ten také sestavil první stručná pravidla určená pro

(RBM. III, č. 2008), ale k faktickému uvedení řeholníků do kanonie došlo zřejmě až poněkud později (snad okolo r. 1340), když byl areál alespoň částečně hotov. srov. I. ZIBERMAYER: Zur Geschichte der Raudnitzer Reform. MIOG XI, Ergänzungsband, Innsbruck 1929, 323-353. – Idem, Die Legation des Kardinál Nikolaus Cusanus und die Ordensreform in der Kirchenprovinz Salzburg. Reformationgeschichte Studien, Heft 29, Münster i. W. 1914, dále: Jan CHALOUPECKÝ: Jan IV. z Dražic, poslední biskup pražský. Zvl. Otisk z ČSPS 16 (1908). – A. NEUMANN: Z dějin českých klášterů do válek husitských. Praha 1936, 196; E. WINTER: Tausend Jahre Geisteskampf im Sudetenraum. Salzburg – Leipzig 1938, 55-64; Pavel VLČEK / Petr SOMMER / Dušan FOLTÝN: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, 622-624

¹²⁹ Jiří FAJT / Jan ROYT: Umělecká výzdoba velké věže hradu Karlštejna – Ecclesia Triumphans. in: Jiří FAJT (ed.) Magister Theodoricus – dvorní malíř císaře Karla IV. Praha 1997, 176.

¹³⁰ Jiří KROPÁČEK: K fundacím Karla IV. na Novém Městě pražském. in: Staletá Praha IX. Praha 1979, 238-240.

¹³¹ K založení Kláštera sv. Kateřiny více: Vilém LORENC: Nové Město pražské, Praha 1973, 121., k účtě Karla IV. k této svěťici pak nejnověji: Martin NODL: Svár obrazu s textem. Sen Karla IV. o smilstvu, in: Martin NODL / Petr SOMMER / Eva DOLEŽALOVÁ (ed.): Verba in imaginibus – Františku Šmahelovi k 70 narozeninám. Praha 2004, 69-95.

¹³² Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Fundace českých králů ve 14. století. in: Sborník historický 28 Praha 1982, 48 pozn. č. 210

¹³³ E. WINTER: Frühhumanismus. Berlin 1964, 34-36.

¹³⁴ Jaroslav KADLEC: Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni. Praha 2004, 38

komunitu žijící spolu s ním v jeho biskupském městě Hippo Regius – „Regula ad servos Dei“, známých též jako „Regula tercia.“

Výlučné postavení řádu se vyvíjelo postupně již od pátého století, kdy byli Augustiniáni pocházející původně zřejmě z Francie povoláni k papežskému stolci, tehdy sídlícímu na římském Lateránu, tedy do samého centra křesťanské vzdělanosti té doby. Během prvního tisíciletí své existence prodělalo společenství samozřejmě složitý vývoj. Původní pravidla Augustinova, která byla dobře známa ještě v šestém století, byla později zapomenuta. Další pokusy o zavedení společného života kleriků během sedmého a osmého století se uskutečňovaly již bez ohledu na původní Augustinovu koncepci. Svatý Augustin se tak stal definitivně patronem řeholních kanovníků až v době gregoriánské reformy, kdy se opět oživuje myšlenka pospolitého duchovního života.

Prvá řádová ustanovení, jež jim dal na Lateránské synodě roku 1059 za účasti 113 biskupů papež Mikuláš II., byla ještě doplněna během následujícího koncilu roku 1063 za pontifikátu papeže Alexandra II. Oba vyzývali ve snaze po obnově raně křesťanské praxe klérus k vedení tzv. „apoštolského“ života. Ten měl spočívat ve společném užívání důchodů, společném obydlí a stole. Hlavními zastánci této myšlenky se stali např. biskup Hildebrand (pozdější papež Řehoř VII.), Petr Damiani, Ivo z Chartres a později probošt Gerhoh z Reichersbergu. Po rozdělení augustiniánů do několika řeholí se staly základem organizace augustiniánů-kanovníků Augustinovy normy, obsažené ve spisu „Canonica vita.“ Po usazení řeholníků v Cáchách roku 1067 pak tento text přepracoval arcibiskup Gervasius v „Canonici regulares,“ přičemž vycházel ze starších Chrodegangových regulí. Definitivní zformování řádu augustiniánů-kanovníků se uskutečnilo během dvanáctého století. Tehdy také začíná řádová expanze do okolních zemí, která v době svého vrcholu dosáhne počtu 4000 klášterů. Nejvýznamnější z nich byla kongregace Lateránských kanovníků v Římě, ale vynikala také mortarská kongregace sídlící od roku 1221 v klášteře sv. Petra v Pávii, kde byly uchovávány ostatky sv. Augustina. Tento slavný klášter byl již ve třicátých letech čtrnáctého století, tedy v době výrazné lucemburské aktivity v této oblasti, proslulým centrem nového, rychle se šířícího hnutí moderní zbožnosti.¹³⁵

¹³⁵ Ivan ŠPERLING: Obnova interiéru kostela P. Marie a Karla Velikého v Praze na Karlově. in: Památková péče 30, Praha 1970, 29-143; dále: G. NIKODÉM: Die Geschichte des Augustiner-Chorherren 1968; E. WINTER: Frühhumanismus. Berlin 1964 (ten hledá kořeny hnutí v Čechách), k tomu také více: F. M. BARTOŠ: Hus, loldství a devotio moderna v boji o národní bibli. JSH 18 (1949), 7-12. (tam v pozn. č. 13 na s. 9. podrobněji další lit.); Pavel, SPUNAR: K počátkům české devotio moderna. in: (=Historia Universitatis Carolinae Pragensis 31), Praha 1991, 35-40 a Jiří SPĚVÁČEK: Devotio moderna, Čechy a roudnická reforma. in: Mediaevalia Historica Bohemica 4 Praha 1995, 171-197, srov. také v pozn. č. 23

Karlův vztah k řádu byl zřejmě ovlivněn také podporou, kterou kongregaci prokazoval již jeho otec Jan Lucemburský. Z Karlova vlastního životopisu se dozvídáme, že mladý králevic uvedl zpět do kláštera sv. Ducha v Pávii řád augustiniánů-kanovníků vyhnaných odtud předtím protivníkem jeho otce a později i jeho samého, Ludvíkem Bávorem. Karel zde strávil Velikonoce roku 1331 a na velikonoční pondělí 1. dubna unikl jen o vlasek smrti otrávením které podlehl větší část jeho doprovodu.¹³⁶

Lze proto předpokládat, že ačkoliv uvedl mladý panovník řád do Prahy až roku 1350 tedy dva roky po založení Nového Města, tato myšlenka jej zřejmě provázela delší dobu, zřejmě již od počátku třicátých let. Pro počáteční rozvoj kláštera měla pak zásadní vliv také starší kanonie v Roudnici, sestávající téměř výlučně z universitních mistrů vysokého učení Karlova v Praze. Patřili k nim například vynikající theolog a právník Štěpán z Uherčic anebo později Matěj z Janova.¹³⁷ Řád byl v zemi usazen poměrně krátce, ale jeho uvedení do Prahy souviselo také se silícím postavením augustinianismu v Evropě.¹³⁸

3.2 Monte Caroli - Karlov

Ani místo pro nový klášter nebylo zvoleno náhodně. Byl založen na nejvyšším bodě Nového Města pražského a dokonce na jednom z nejvýše položených míst celé Prahy.¹³⁹ Tento vrch byl pak nazván jménem Karlovým – (in monte Caroli). K počtě nejen císaře, ale především jeho slavného předchůdce Karla Velikého. Byla tak vybrána pozice vskutku strategická, místo, jemuž musel být přikládán nesmírný význam v celé koncepci nové zástavby, a to nejen z hlediska obranného, ale také v rovině ideologické (o níž bude ještě řeč

¹³⁶ Josef ŠUSTA: Král cizinec, Praha 1939, 523; Jiří SPĚVÁČEK: Král diplomat. Praha 1982, a Vita Caroli. in: Marie BLÁHOVÁ: Kroniky doby Karla IV. Praha 1987, 21 a 51 pozn. č. 16 a 17

¹³⁷ Štěpán z Uherčic, později po svém vstupu do řádu označovaný také jako Štěpán z Roudnice, byl předním myslitelem doby. Po roce 1359, kdy byla jeho přítelem arcibiskupem Arnoštem z Pardubic zřízena funkce generálního vikáře ji vykonával spolu s Bohutou z Kladna. Byl také autorem pastorační příručky „Questinulae“, která byla připojena ke katechetické příručce „Summula de tribus punctis essentialibus religionis christianae“, vydané jako součást synodálních statut, za účelem zkvalitnění a sjednocení duchovní správy ve farnostech. srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jana ZACHOVÁ: Život Arnošta z Pardubic podle Valentina Krautwalda. Pardubice 1997, 4 - 5

¹³⁸ Tato tendence se v Čechách projevila zejména řadou založení, v rychlém sledu po sobě iniciovaných zejména z podnětu pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. V Roudnici byla vytvořena také samostatná kongregace, z níž pak byly vysílány kanovníci do jiných domů v rámci korunních zemí - (Jaroměř 1349, Karlov 1350, Kladsko 1350, Sadská 1362, Rokycany 1363, Třeboň 1367. Pak následovala řada založení na Moravě. Šternberk a Lanškroun roku 1371, Fulnek 1389 a Prostějov 1391. Posledním založením z této řady je klášter sv. Kazimíra u Krakova z roku 1405. srov. Jaroslav KADLEC: Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni. Praha 2004, 39, dále: Ottův slovník naučný II. Praha 1889, 1038 heslo „Augustiniáni“ Floridus ROEHRIG: Die Stifte der Augustiner - Chorherren in Böhmen, Mähren und Ungarn. Wien – Klosterneuburg 1994; k tomu dále také: Jan-Kapistrán VYSKOČIL: Arnošt z Pardubic. Praha 1946, 641, pozn. č. 5

¹³⁹ Kóta 236 metrů nad mořem. srov. Vilém LORENC: Nové Město pražské. Praha 1973, 113.

později), a v neposlední řadě také urbanistické. Areál byl posazen na vysoko ležící plošinu, až do samého rohu městského opevnění, nad prudce se k jihu svažující stráň údolí Botiče. Jak bylo ve středověkých městech obvyklé, hradební zdi měly i zde být zpevňovány mohutnou klášterní stavbou. Zlom zdejšího opevnění byl velice důležitým místem a vytvářel tak pandán k protilehlé Vyšehradské pevnosti. Novoměstskou hradbu zde celý komplex zpevňoval a evokoval tak nejen svou polohou, ale i celou hmotou dojem mimořádné pevnosti, kombinující v sobě prvek obranný i reprezentační. Tento dojem byl při pohledu z jihovýchodu ještě umocněn stavbou mohutné obrané věže, vysazené na vnější stranu novoměstské hradby.¹⁴⁰ Jednalo se o jednu z řady věží jihovýchodního opevnění Nového Města, jejíž obrana byla svěřena společenstvu malířů a štítařů sdružených tehdy v Praze v jednom cechu.¹⁴¹ Pevné klášterní areály však měly uvnitř městských hradeb plnit rovněž funkci opěrných bodů královské moci proti případnému městskému odboji, jehož příznak po pražské zkušenosti otcově z roku 1310 i po italských událostech je patrný z celé koncepce Karlovy městské politiky.¹⁴²

3.3 Založení kanonie

Zakládací listina kláštera byla dána v Praze dne 18. září léta 1350. Toto datum se nápadně neshoduje s údaji uváděnými Karlovými kronikáři kladoucími samotný slavnostní zakládací akt až k roku následujícímu.¹⁴³ Velmi přesvědčivé vysvětlení k tomuto anachronismu podala Zdeňka Hledíková, když jako předpokládanou příčinu uvedla Karlův těžký úraz. Došlo k němu podle všeho zřejmě na konci září a nebo v říjnu roku 1350. Karel zprvu upoutaný na lůžku a později vyřizující jen nejnnutnější vladařské záležitosti tak přistoupil ke skutečné fundaci až v první polovině roku 1351.¹⁴⁴ O tom, že tento čin byl vyvrcholením starší ideje panovníka, nejlépe svědčí dochovaná listina, podle níž získal Karel IV. již v srpnu roku 1349 důležité ostatky v podobě trojice zubů sv. Karla Velikého.¹⁴⁵ Tehdy

¹⁴⁰ K novoměstskému opevnění nejnověji: Eva JANSKÁ: K pražským hradbám Karla IV., in: Staletá Praha IX. Praha 1979, 67 -78

¹⁴¹ Věž stála severovýchodně od presbyteria kostela a zpevňovala tak hradební nároží na rozhraní náhorní plošiny Karlova a svahem k Botiči na jihu. Ikonograficky je pro podobu věže nejdůležitější tzv. „Sadelerův prospekt“ a také fotografie z doby bourání úseku této části hradeb, roku 1894. srov. Vilém LORENC: Nové Město pražské. Praha 1973, příloha č. 2/XI

¹⁴² Mojmir HORYNA: Dějiny budovy kláštera. in: SHP – Praha 2 č.p. 453 – II. ul. Ke Karlovu, 2

¹⁴³ František Pražský: Kronika pražského kostela. in: Josef EMLER (ed.): Fontes rerum Bohemicarum IV. Praha 1872, 455

¹⁴⁴ Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Fundace českých králů ve 14. století. in: Sborník historický 28 Praha 1982, 5

¹⁴⁵ RBM V. č. 691

dlel v Cáchách po své červencové korunovaci římským králem.¹⁴⁶ Tyto relikvie, později klášteru skutečně darované, pak v chápání středověké mystiky propojují nově budovaný klášter a Cáchy hlavní místo kultu Karla Velikého. Celému aktu dodávala na slavnostnosti také přítomnost pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, o jehož osobním vztahu k řádu byla již řeč výše.¹⁴⁷ O průběhu slavnosti nás spravuje zakládací listina kanonie, dnes bohužel nezvěstná, ale dochovaná alespoň v mladších opisech.¹⁴⁸

3.4 Místo a funkce Karlova v urbanistické koncepci Prahy Karla IV.

Klášter na Karlově se tak stal, vedle Vyšehradu, nejlépe opevněným místem této části Prahy. Navíc místem dobře viditelným nejen ze samotného města pod ním, ale také přímo z nově budované královské rezidence na protilehlém hradě českých králů. Lze tedy souhlasit s tvrzením Z. Hledíkové a uvažovat o Karlovu jako o místě, které mělo co by třetí „hrad“ symbolizovat v císařské metropoli dědičné právo Lucemburků na vládu v Říši. Byl-li Vyšehrad - sídlo církevní moci a symbol Přemyslovské státnosti vnímán především jako výchozí bod rituálu české královské korunovace, na němž jak víme si Karel mimořádně zakládal a osobně se také podílel na jeho formování,¹⁴⁹ mohl být nedaleko ležící „Karlovo“ naopak chápán jako nově vznikající symbol královské hodnosti říšské a také očekávané římské korunovace císařské. Symbolika obojího byla obsažena nejen v architektonické koncepci celého areálu a

¹⁴⁶ Tuto třetí Karlovu korunovaci vykonal dne 25. července 1349 Trevířský arcibiskup Balduin Lucemburský. srov. Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vládařů, jejich dílo a reprezentace, in: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. / Ordo ad coronandum regem Boemorum. Praha 2009, 121

¹⁴⁷ Podrobněji k tématu: Jan-Kapistrán VYSKOČIL: Arnošt z Pardubic. Praha 1946

¹⁴⁸ Naposledy publikováno roku 1877 in: Karel NAVRÁTIL: Paměti kostela PM Nanebevzaté a sv. Karla Velikého. Praha 1877, 207 a 208

¹⁴⁹ Ke korunovačnímu řádu a ceremoniálu českých králů mj.: Johann LOSERT: Die Krönungsordnung der Könige von Böhmen. In: Archiv für österreichische Geschichte 54. Wien 1876, 9-36; Josef CIBULKA: Český řád korunovační a jeho původ, Praha 1934, kritická edice latinského textu na 76-98; Josef CIBULKA: Předvečer královské korunovace podle řádu Karla IV., in: Kniha o Praze V., Praha 1934, 21-31; dále pak srov. Cibulkův doslov k českému překladu Karla Doskočila uveřejněnému v knize Korunovační řád českých králů (Caroli IV. Ordo ad coronandum regem Boemorum A.MCCCXLVII), Praha 1941. Staročeskou verzi korunovačního řádu vydal Josef EMLER: Spisové císaře Karla IV., Praha 1878, 73-108; Dále pak také moderní český překlad Richard MAŠEK. in: Anežka VIDMANOVÁ (ed.): Karel IV. Literární dílo, Praha 2000, 87-124; Jaromír HOMOLKA: Ráno a večer. Počátek korunovačního ceremoniálu podle řádu Karla IV., in: Martin NODL / Petr SOMMER / Eva DOLEŽALOVÁ (ed.): Verba in imaginibus – Františku Šmahelovi k 70. narozeninám. Praha 2004, 169-192; Václav ŽŮREK: Korunovační řád Karla IV. jako ritualizovaný program. in: Časopis Národního muzea. Řada historická 176, 2007, č. 3-4. Praha 2007, 105-143; Dosavadní bádání shrnuto in: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů / Ordo ad coronandum regem Boemorum, Praha 2009; nejnověji pak: Jaromír HOMOLKA: K pojetí panovníka v Korunovačním řádu Karla IV., in: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis Historia et historia artium vol. IX.), Praha 2009, 45-59

zejména jeho kostela, ale také v principu patrocinia stavby hlásícímu se ke státně politické ideologii říšské.¹⁵⁰

3.5 Podoba klášterního areálu ve středověku

Skutečná středověká podoba klášterního areálu augustiniánské kanonie na Karlově zůstává dodnes záhadou. Podle zevrubného popisu stavby by byl pisatel lehko sváděn ke strohému konstatování, že budovy kláštera byly pojaty zcela v souladu s tradiční klášterní zástavbou. Ostatně velmi podobně jak to známe také z ostatních augustiniánských kanonií v Čechách, například z již mnohokrát zmiňované Roudnice a nebo poněkud později založeného kláštera v Třeboni.¹⁵¹ „Okolo rajského dvora byly na půdorysu čtvercové dispozice postaveny jednopatrové budovy konventu. V přízemí, otevřeném řadou arkád byl prostorný ambit. Interiéry v prvním patře, kde byly umístěny dormitáře, byly prosvětleny poměrně malými okénky, jejichž fragmenty se rovněž dodnes skrývají pod současnou fasádou stavby.“ Bylo by snadné odkázat na atriovou dvoranu palatinské kaple v Cáchách a považovat tak dnešní rajský dvůr za v hmotě gotický a pouze pozdějšími barokními úpravami pozměněný celek. Jak ovšem ukázala řada stavebně historických průzkumů prováděných před generální opravou objektu na počátku sedmdesátých let minulého století, kdy se celý komplex dostal do majetku ministerstva vnitra, je skutečnost poněkud jiná.

Uvědomíme-li si, že kanovníká řehole augustiniánského řádu neměla příliš pevná pravidla a že k její především kontemplativní, studijní a částečně také pastorační činnosti postačovalo splnění základního požadavku pospolitého života, pak vidíme, že by vyhovovalo i obydlí pouze jednoduchého rozvrhu, bez obvyklé klášterní kvadratury.¹⁵² Tomuto tvrzení kupodivu zcela odpovídají veškeré dosavadní objevy původního gotického zdiva, a středověkých sklepů v areálu. Za nejstarší část tak můžeme považovat jižní křídlo kvadratury. Pod dnešní fasádou byly objeveny některé kamenné články ze 14. století a velké plochy původního rovněž kamenného zdiva. Při generální rekonstrukci byly některé relativně dobře dochované články v rámci dobového trendu oprav památkových objektů odkryty. Na jižním průčelí stavby se tak objevily šambrány tří drobných vysoko posazených okének nacházejících

¹⁵⁰ Matthias UNTERMANN: Der Zentralbau im Mittelalter. Darmstadt 1989, 144

¹⁵¹ Augustiniánská kanonie v Třeboni byla založena až roku 1367. srov. Jaroslav KADLEC: Wittingau. in: Floridus ROEHRIG: Die Stifte der Augustiner-Chorherren in Böhmen, Mähren und Ungarn. Wien-Klosterneuburg 241; ibidem: Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni. Praha 2004

¹⁵² Mojmír HORYNA: Dějiny kláštera. in: SHP – Praha 2, č.p. 453 – II. ul. Ke Karlovu. Praha 1972, 2, Nepublikovaná zpráva SÚRMPO

se mezi prvou a druhou, druhou a třetí a čtvrtou a pátou osou v patře.¹⁵³ Další okenní otvory můžeme snadno rekonstruovat podle nálezů druhotných zazdívek cihelným zdivem a dalších fragmentárních nálezů okenních šambrán, které byly ovšem opět zakryty.¹⁵⁴

Podle veškerých poznatků dosažených během stavebně historického průzkumu lze tedy tuto budovu přibližně rekonstruovat jako objekt v západní části třípodlažní, jehož přízemí bylo jakýmsi polosklepem zapuštěným pod dnešní úroveň terénu. Okna patra byla umístěna ve výši 5,5m nad dnešní podlahou přízemí. Podobu oken v patře vedoucích pravděpodobně do dormitáře lze nejlépe odvodit z prvního fragmentu od západu, z něhož se dochoval parapet a vertikály, které jsou vyžlabeny a převedeny v hranu trojúhelnou plochou zhruba ve tvaru pravoúhlého trojúhelníku. Z našeho hlediska je však mimořádně zajímavý především prostor ve východní části tohoto křídla, v němž se nacházel rozměrný sakrální prostor. Zřejmě nechybíme, identifikujeme-li jej shodně s předchozími badateli, jako kapli svatého Karla Velikého. Tato kaple sloužila v době před dokončením klášterního kostela jako hlavní duchovní prostor zdejší komunity.¹⁵⁵

I opakování patrocinia, které tak nese nejen samotný klášter a jeho kostel, ale také hlavní, později snad opatská kaple, svědčí o zcela mimořádné symbolické funkci této stavby v celkové koncepci Karlova Nového Města. Na první místo zde tak opět zcela jasně vystupuje nosná idea císařské tradice, mladým Karlem tak často zdůrazňovaná.

Prostor kaple je identický s pozdějším prostorem klášterní knihovny, tedy s dnešní poměrně rozlehlou místností ve východní části přízemí stavby. Jak bylo tehdy obvyklé, přesahoval její interiér výšku dvou podlaží v západní části, ve kterých se nacházel snad refektář s od západu navazující kuchyní a společná ložnice v patře. Boční, tedy jižní stěna byla prolomena trojicí (?) velkými hrotitými okny, jejichž fragmentárně dochovaná ostění byla odhalena po sejmutí fasády objektu. Definitivní podobu těchto oken můžeme však zcela přesvědčivě rekonstruovat podle velice dobře dochovaného a v dnešní fasádě objektu také přiznaného okna ve východní stěně.¹⁵⁶ Poloha okna poukazuje k jiné mimořádně zajímavé i když dnes zničené stavbě 14. století. Jsou jí ruiny bývalého areálu cisterciáckého kláštera

¹⁵³ Počítáno od západu.

¹⁵⁴ Leckde se dají polohy původních oken rekonstruovat pouze podle vylehčených segmentových pasů, jaké má většina oken prolomených při raně barokní úpravě, dodnes sloužících.

¹⁵⁵ Takto kapli lokalizoval již Mojmir HORYNA během SHP roku 1972.

¹⁵⁶ Jako příklad lze uvést ruiny areálu cisterciáckého kláštera v Klášterní Skalici u Kouřimi, srov. Jiří KUTHAN: Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. Klášterní Skalice. Praha 1983, 82-91; Pavel KROUPA / Jan ŽIŽKA: Cisterciácký klášter v Klášterní Skalici u Kouřimi, in. Umění 1990, 312-323; Kateřina CHARVÁTOVÁ: Dějiny Cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. Svazek II. Kláštery založené ve 13. a 14. století. Praha 2002, 265-300

v Klášterní Skalici nedaleko města Kouřimi. Zde se dochovalo rovněž jedno okno nacházející se původně ve vnější stěně východního rohu klášterní kvadratury. Přestože toto okno bylo v odborné literatuře dosud považováno za součást kapitulní síně může podobnost umístění obou prostorů vést nyní k úvaze, nejednalo-li se tam rovněž o kapli.

Toto osově okno nahrazující presbytář je vloženo do poměrně hluboké špalety s nápadným vyžlabením. Jeho vertikální části jsou ukončeny trojlaločnými oblouny. Okno je pro nás také mimořádně důležité tím, že se v něm jako v jediném dochovala intaktní gotická kružba, tvořená trojicí trojlistů vložených do sférických trojúhelníků. Tento typ kružby je typický pro před parlérovskou etapu pražské architektury druhé poloviny 14. století, což je důležité z hlediska představy o rychlosti postupu stavby. Důležitá je také nápadná podobnost mezi tímto oknem a dochovanou skupinou čtveřice oken v severní stěně jižního křídla ambitu. Podobná okna (přestože jsou dochována pouze ostění), nebyla okolo celého rajského dvora nalezena. Jejich vznik lze klást do stejného časového horizontu jako vznik kaple. Můžeme k nim řadit i dvojici dochovaných portálků v přízemí jižního křídla prelatury a portálek pod dnešním západním křídlem, který dokládá, že se tady již ve čtrnáctém století prokazatelně stavělo.¹⁵⁷ Kaple sklenutá dvojicí křížových hrotitých kleneb měla podlahu v úrovni asi o šedesát centimetrů nižší proti dnešnímu stavu. Při průzkumu zde byla nalezena původní středověká dlažba z pálené hlíny. Prostor byl osvětlován pouze zmiňovanou trojicí oken. Ze severu byla kaple přístupna zničeným portálem nacházejícím se v místech dnešního vstupu vedoucího do jihozápadního kouta ambitu. Zdoben byl rozlehlým tympanonem obráceným do ambitu, jak jej má zachycen na svých plánech přestavby kláštera stavitel Herget.¹⁵⁸

Zajímavé je ovšem vyjádření M. Horyny, že podle neoficiálního ústního sdělení dělníků byly i zde před omítnutím stěny ambitu patrný v jeho jižní části nepatrné fragmenty gotického zdiva, jejichž dokumentace, byla-li vůbec provedena, je dnes neznámo kde...¹⁵⁹

Podoba kláštera tak zůstává více méně pouze hypotézou.¹⁶⁰ Jediným platným ikonografickým pramenem pro naši práci může být anonymní rytina znázorňující přepadení kanonie pražskou lůzou během vpádu vojsk biskupa Leopolda Pasovského roku 1611. Zde se nám také potvrzují některé nálezy SHP. K jižnímu křídlu, které bylo zřejmě jedinou

¹⁵⁷ Problém ovšem zůstává, že celé západní křídlo kláštera nebylo dosud systematicky prozkoumáno. O to zajímavější je půdorysný plánec celého areálu publikovaný Foltýnem, na němž jsou všechny zdi okolo rajského dvora zakresleny jako gotické, což neodpovídá závěrům SHP...

¹⁵⁸ V době psaní práce jsme bohužel neměli možnost kresbu vidět.

¹⁵⁹ Mojmir HORYNA: SHP 1972, 94

¹⁶⁰ Mojmir HORYNA : SHP 1972, 92

dokončenou částí kláštera v době vrcholného středověku (i když stále zůstává otevřenou otázkou míra poškození kláštera během husitství), přiléhá pouze přízemní ambit, jehož severní stěna byla členěna na čtyři osy. Na vyobrazení situace z r. 1611 jsou patrné pouze tři, ale to je nejspíš způsobeno úhlem pohledu a zakrytím nejvýchodnějšího hrotitého okna ambitu budovou kostela. Severní stěna prvního patra jižního křídla navazující na pultovou střechu byla bez oken. Tam umístěný dormitář, původně společný, později však dodatečně rozdělený na jednotlivé cely, byl kryt rovným trámovým stropem, jehož obtisk byl rovněž nalezen během SHP. Samotná budova byla kryta valbovou střechou. Z vyobrazení je také zřejmé, že na počátku sedmnáctého století nebyla klášterní kvadratura uzavřena. Není jasné, jestli tomu tak bylo i původně. Postupné nálezy gotických sklepů potvrzují hypotézu, že klášterní areál nebyl nikdy uzavřen. Nacházejí se totiž pouze pod západním křídlem (nebo lépe řečeno jeho jižní polovinou) a k němu od západu přiléhajícími menšími objekty. Pod jižním křídlem byl naopak umístěn pouze menší sklípek, neboť jak již bylo uvedeno, jeho podlaha byla sama o sobě zapuštěna pod úroveň terénu a ve východní části byla navíc umístěna kaple.¹⁶¹

Z vyslovených zjištění lze tedy velmi opatrně vyslovit předpoklad, že areál nebyl snad nikdy zcela uzavřen a pouze od kostela k severu běžící zeď prolomená vstupní branou s fortinou vymezovala celý klášterní okrsek. Ovšem z dochovaných pramenů, jakým je například žádost karlovských kanovníků o stavbu samostatných cel z roku 1379, je klášter uváděn jako hotový! To by do značné míry pak zpochybňovalo názor o nedokončenosti kvadratury, navíc dosti zvláštní i ve srovnání s ostatními kanoniemi v Čechách. Naproti tomu ale jiná archivní zpráva uvádí k roku 1393, že se klášter ještě staví. Problematické je také určit, kdy se hovoří o stavbě klášterních budov a kdy je myšlena stavba klášterního kostela, o níž jsme informováni jako o mimořádně zdlouhavé. Východní křídlo pak dosahovalo zřejmě úrovně zvonice kostela a bylo tak průchozím prostorem sakristie v přízemí věže propojeno s kostelní lodí.

Hlavním problémem, s nímž se badatelé stále potýkají, je míra poškození klášterního areálu v jednotlivých etapách jeho opuštění kanovníky. Jestliže můžeme poměrně věrohodně rekonstruovat stav areálu k roku 1611, nemůžeme jej ale považovat za situaci odpovídající době předhusitské. Písemných pramenů k tomuto období mnoho dochováno nemáme.

¹⁶¹ Mojmir HORYNA: SHP 1972, 93

3.6 Hospodářská základna a život kanonie v předhusitském období

Nový klášter musel být samozřejmě hned na začátku vybaven určitými právy a platy, aby se mohl stát vůbec životaschopnou institucí. Roku 1351 proto Karel požádal svého přítele papeže Klimenta VI. o uznání nové fundace. Ten však potvrdil tuto supliku až po určitém váhání roku následujícího, tedy přesně 22. února 1352.¹⁶² Důvodem tohoto zdržení může snad být opět již mnohokrát zmiňovaná „podivná“ svatost Karla Velikého, jenž byl sice královým osobním patronem, ale jako oficiálního světce se jej papežský stolec stále poněkud zdráhal uznat, neboť by tak v podstatě s jeho kanonizací nepřímo ratifikoval také legitimitu vzdoropapeže Paschalise III., a tím v podstatě uznání schizmatu jako takového, což bylo jistě i okolo poloviny čtrnáctého století dosti nebezpečné.¹⁶³

Karlovo však musel být jako královská fundace vybaven také některými čestnými právy, a proto papež ještě týž den, kdy Karlovu žádost potvrdil, vydal také souhlas s užíváním pontifikálií opaty a udílení slavnostního požehnání.¹⁶⁴ Tato zpráva je snad pro nás také klíčová při snaze podložit nějakým způsobem pomocí pramenů císařův záměr uložit relikvie právě na Karlově. Důležitá je proto jiná listina, kterou Karel dne 23. května 1352 žádá papeže, aby napříště na místě, kde budou relikvie uloženy směl liturgické úkony provádět pouze kněz s právem pontifikálií.¹⁶⁵ O to samé žádá také další listinou ze 26. února následujícího roku.¹⁶⁶ Již 17. srpna 1350, tedy krátce po získání pokladu posílá do Avignonu supliku, v níž žádá papeže o povolení odpustků k relikviím s doplňkem - „ať by byly uloženy kdekoliv.“ Tyto opatrné diplomatické definice jsou podle manželů Kroupových zapříčiněny Karlovou obavou před reakcí německého panstva na takto radikální krok a proto jejich uložení není definováno ani v zakládací listině Karlova.¹⁶⁷ To by navíc zcela odpovídalo způsobu Karlova uvažování a hlubokého promýšlení jednotlivých státnických kroků. Svou roli zde však patrně hrála ještě ne zcela jasná představa o tom, kde budou vlastně relikvie uloženy. Karlova představa se podle všeho vyvíjela postupně a nechával si tak otevřená jakási zadní vrátka pro případnou pozdější změnu svého rozhodnutí.

¹⁶² MBV-I. č. 1437 Originál Klimentova potvrzení je v SÚA Praha ŘA Karlov - 4

¹⁶³ To se ostatně ukázalo i později, když roku 1354 Karel žádal o uznání své druhé fundace ke cti svatého Karla Velikého v Unter Ingelheimu, jak o tom bude ještě podrobněji pojednáno dále.

¹⁶⁴ MBV-I. č. 1438

¹⁶⁵ MBV-I. č. 1471

¹⁶⁶ MBV-II. č. 19

¹⁶⁷ Jaroslava KROUPOVÁ / Pavel KROUPA: K otázce uložení svátostin Svaté říše římské v Čechách, in: Jiří FAJT (ed.): Court Chapels of the high and late middle ages and their artistic decoration/ Dvorské kaple vcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba. Praha 2003, 404

Další pocty se karlovským opatům dostalo 17. května roku 1356, kdy je císař jmenoval almužníky českého krále a udělil jim právo jmenovat své nástupce.¹⁶⁸ Zcela výsadní postavení opatů na Karlově ukazuje jejich právo v nepřítomnosti pražského arcibiskupa konat zádušní bohoslužby za příslušníky královské rodiny a zaujmout čestné místo při pražském kostele.¹⁶⁹

Tam také sloužil svou instalační mši karlovský opat Prokop, jenž byl zřejmě nejvýznamnější osobností působící v klášteře před husitstvím. Setkáváme se s ním hned v celé řadě písemných pramenů. Jeho instalační bohoslužba se však neobešla bez komplikací, když se ze soudních spisů dozvídáme, že došlo ke sporu o palium, které mu po jejím skončení uzamkli dva pražští vikáři. Instalován byl zřejmě někdy před červencem roku 1376, protože již k tomuto datu odvolává probošta Mořice z pražské kanonie podřízeného augustiniánského probošství v Dolním Ingelheimu na Rýně. Mořic byl Prokopem nejen odvolán z funkce, ale také obžalován a exkomunikován.¹⁷⁰ Prokop stál v čele kláštera v době jeho dokončení a svěcení klášterního kostela, které prováděl za přítomnosti císaře Karla IV. a jeho syna českého krále Václava IV. pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimě, krátce před panovníkovým odjezdem ze země na počátku roku 1377. V této souvislosti lze usuzovat na přímý podnět stárnoucího panovníka, který si snad přál mít kostel zasvěcený svému osobnímu patronu hotov před odjezdem na dalekou cestu.

Stále je také opakována myšlenka uvedená poprvé již Hájkem z Libočan, že totiž kostel nebyl ještě zcela dokončen! Není však jasné z jakých pramenů zde Hájek čerpal, a proto je jeho informace jakožto známého fabulanta značně problematická, i když podle SHP v podstatě velmi pravděpodobná. Že se na Karlově stavělo i po tomto datu nejlépe dokládá již zmiňovaná žádost karlovských kanovníků o zřízení vlastních cel umístěných vedle společného dormitáře v patře jižního křídla konventu z roku 1379. Již roku následujícího se však projevuje opat Prokop jako intelektuální osobnost, když nechává pořídit oficiální soupis inventáře klášterní knihovny čítající tehdy, v podstatě na počátku své existence, již úctyhodných 28 svazků.¹⁷¹

¹⁶⁸ Josef NAVRÁTIL: Paměti kostela Panny Marie Nanebevzaté a sv. Karla Velikého. Praha 1877, 211-212 (čerpá z opisu z 18. století.)

¹⁶⁹ srov. ustanovení Anny Svídnické při příležitosti postoupení patronátního práva kostela v Lysé. RBM VI. č. 131 a 136. Práva související s pražským kostelem můžeme snad klást do souvislosti s oblibou, již se řád těšil u tehdejšího pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, jenž si je mohl jako své zástupce sám prosazovat.

¹⁷⁰ Celý spor má pro nás mimořádnou důležitost jako doklad práva karlovských opatů vizitovat v Ingelsheimské kanonii. srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Fundace českých králů ve 14. století, in: Sborník historický 28. Praha 1982, 27 a pozn. č. 185

¹⁷¹ Ivan HLAVÁČEK: Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích. Praha 1966, č. 125 a týž: Studie k dějinám knihoven v českém státě v době předhusitské, Knihovna kláštera třeboňského v rámci dějin knihoven českých augustiniánských klášterů. In: Sborník Historický 12 Praha 1964, 31-32 dále ke knihovně Jaroslav KADLEC: Prag-Karlashof, Bibliotheksgeschichte, in: Floridus ROEHRIG: Die Augustiner-Chorherren in Böhman, Mähren und Ungarn. Wien – Klosterneuburg 1994, 157

Z nich je kromě početného zastoupení patnácti biblí a liturgických knih pro nás zajímavá zejména jedna drobnější práce věnovaná Svatému Kopí.

Opat Prokop byl podle Zdeňky Hledíkové zřejmě blízký věkově i smýšlením osobě arcibiskupa Jana z Jenštejna. Teprve po roce 1380 se dostává do užšího kontaktu s pražským arcibiskupstvím, kde se pak relativně často také účastnil nejrůznějších úředních jednání a nebo dokonce sám spor vedl.¹⁷² Byl také jednou z osobností, s níž se podle listu Mikuláše z Rakovníka Jenštejn předběžně radil o možnosti zavedení svátku Navštívení Panny Marie, což ukazuje na jeho značné znalosti a rozhled v oboru theologie. O jeho náležitosti k Jenštejnovu okruhu svědčí mimo jiné také případy, kdy byl poručníkem testamentu. Jednou šlo o testament Kuneše z Třebovle,¹⁷³ který byl svěřen společně Prokopovi a kanovníku Václavu z Radče, podruhé o samotnou závěť Jenštejnovu, o jejíž vyplnění se postarala tatáž dvojice. Podle nedatovaného listu adresovaného pražské kapitule jí pak předali knihy v ceně 170 grošů českých odkázané jí předtím Jenštejnem.¹⁷⁴ Kromě jiných záležitostí však musel opat Prokop bojovat také s neustálou finanční tísň kláštera, která byla způsobena nijak závratným původním nadáním konventu. To sestávalo z jednačtyřiceti hřiven ročního platu z královských důchodů z města Kouřimi a desátků a cla z Bělé pod Bezdězem. Tyto majetky byly Karlovu potvrzeny již v samotné zakládací listině. V souvislosti s papežským potvrzením fundace roku 1352 byla vydána další papežská listina potvrzující inkorporaci bohatě nadaného farního kostela v Bezdězi klášteru s odůvodněním, že dosavadní důchody na výživu kanovníků nestačí. Dalšího zlepšení se kanonie dočkala roku 1359, kdy se jí dostalo patronátního práva ke kostelu v Lysé nad Labem. Avšak až do roku 1386 si museli Karlovští počkat na papežův příkaz k plné inkorporaci farního kostela v Lysé, který pak 7. září 1387 vykonal pražský arcibiskup Jan z Jenštejna. Asi nejlepším důkazem finanční tísně, do níž se klášter dostal, je pomalý postup stavebního díla na Karlově. Ještě v 70. a 80. letech 14. století nebyly tamní budovy podle všeho dokončeny. Dokládají to také některé pokusy opata Prokopa o vylepšení hospodářské situace kanonie. Jedním z nich je například jeho prodej platu devíti kop grošů splácených věřiteli doživotně, aby získal 70 kop v hotovosti.¹⁷⁵

¹⁷² Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Fundace českých králů ve 14. století. in: Sborník historický 28 Praha 1982, 27

¹⁷³ Jedná se o ves Třebovle nedaleko Kouřimi v předpolí cisterciátského opatství v Klášterní Skalici.

¹⁷⁴ Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze, Praha 1903, 69 a pozn. č. 11

¹⁷⁵ Josef NAVRÁTIL: Paměti kostela Panny Marie Nanebevzaté a sv. Karla Velikého. Praha 1877, 211-212 (čerpá z opisu z 18. století.)

4. KLÁŠTERNÍ KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE A SVATÉHO KARLA VELIKÉHO

Stejně jako v Cáchách, tak i v Praze na Karlově se dostává ke slovu zcela mimořádná centralizující architektura. V případě cášské kaple, inspirované předlohami v italské Raveně.¹⁷⁶ V Praze však jasně vycházející ze stavby západoevropské, což velmi přesvědčivě rozбором celého areálu doložil již na počátku 70. let Vilém Lorenc.¹⁷⁷ Nejnověji se pak otázce přesného zaměření a porovnání obou staveb věnovali manželé Kroupovi v podrobném rozboru kostela na Karlově ve svém příspěvku „K otázce uložení říšských svátostí v Čechách.“¹⁷⁸

Chrám je tvořen tradiční sestavou západní věže, lodi a na ni navazujícího protáhlého presbyteria, avšak loď na sebe strhává veškerou pozornost nejen svou mimořádnou mohutností, ale především díky zcela netradičnímu tvaru. Je založena na půdorysu osmiúhelníka, což spolu s její hmotou působí výrazně centralizačním dojmem. Impozantní jsou již samotné rozměry stavby, neboť každá ze stran tohoto obrazce dosahuje třiceti rýnských stop (tedy 31,4 metru), při výšce 60 stop (18,84 metru). Od lodi dlouhé 72 stop (22,60 metru) je bohatě profilovaným vítězným obloukem, jehož složitá profilace vrcholí uprostřed zploštělým arrasovským hruškovcem, odděleno presbyterium s jedním travé. Jeho závěr je ukončen šesti stranami desetiúhelníka s šesticíh štíhlých hrotitých oken. V ose závěru tak stojí pilíř, prvek zcela typický pro architekturu Prahy doby lucemburské. Jde tak o prvek, jehož aplikace bývá již tradičně spojována s postavou Petra Parléře a jeho zcela mimořádnými invenčními schopnostmi.¹⁷⁹ Tento prvek tedy hronologicky zcela nezapadá do doby výstavby chrámu tak, jak ji máme datovánu, tedy do první poloviny padesátých let čtrnáctého století. Věž, následně snížena na svou dnešní velikost, zachovává velice elegantní rytmus osy východ – západ, v poměru 2:3:1. Zatímco hlavní je samozřejmě osmiboký prostor lodi, dosahuje presbyterium

¹⁷⁶ Matthias UNTERMANN: Der Zentralbau im Mittelalter. Form-Funktion-Verbreitung. Darmstadt 1989, 103

¹⁷⁷ Vilém LORENC: Nové Město pražské, Praha 1973, 114.

¹⁷⁸ Jaroslava KROUPOVÁ / Pavel KROUPA: K otázce uložení svátostí svatých říše římské v Čechách, in: Jiří FAJT (ed.): Court Chapels of the high and late middle Ages and their Artistic decoration/ Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba. Praha 2003, 399-409

¹⁷⁹ Analogická řešení se objevují např. v závěru kostela sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem či u Panny Marie před Týnem. srov. Jiří KUTHAN: K Parléřovu chóru kostela sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem. in: Jiří KUTHAN: Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vládařské reprezentace a státní identity. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis carolinae Pragensis Historia et historia artium vol. VII.), Praha 2008, 427-454

připojené k její východní straně rozměru o třetinu menšího a zakristie s věžní nástavbou pak ještě poloviny tohoto rozměru.¹⁸⁰

Přestože předpokládáme, že stavba byla zahájena již roku 1352, kdy bylo rovněž potvrzeno usazení augustiniánské kanonie na Karlově papežskou bulou ze dne 22. února, podle dostupných pramenů víme o tom, že ke svěcení došlo až roku 1377. Stavba se zřejmě poněkud protahovala, ostatně tak jak bylo ve středověku poměrně běžné, méně ovšem už u staveb novoměstských. Důvodem byl zřejmě skon prvního dvorního stavitele Matyáše z Arrasu v době, kdy byla budována teprve loď. Následně stavbu převzal mladý Per Parlér, který tak mohl i zde přistoupit ke změně koncepce a úpravou původních plánů opět vložit do stavby svůj potenciál, obdobně jako to v mnohem větším rozsahu prokázal také na stavbě svatovítské.¹⁸¹

Dnešní stav nám umožňuje pouze částečnou představu o podobě chrámu v době Karlově, ale můžeme přijmout částečnou rekonstrukci Václava Mencla, nebo Viléma Lorenze v práci o Novém Městě.¹⁸² Poměrně krátký presbytář, jehož vnitřní strany byly pročleněny útlými svazky hruškově profilovaných přípor, byl upravován již v pozdně gotickém období vladislavském.¹⁸³ Podle hodnocení Dobroslava Líbala poukazují k původnímu architektonickému vybavení chrámu, kromě severního portálu a vítězného oblouku, pouze drobné baldachýnové konzolky po jeho stranách, z nichž se původně větvilo žebrovní klenebního obrazce neznámého vzhledu.¹⁸⁴ Musíme se proto nyní spokojit se strohým konstatováním, že karlovské etapě patří pouze plášť stavby, pročleněný zcela neobvykle složitým severním portálem, dnes vedoucím do později přistavěné předsíně a lomený triumfální oblouk. Vše ostatní je až dílem následujících staletí.¹⁸⁵

Po barokní přestavbě došlo ke sjednocení výškové hladiny jednotlivých částí chrámu, a tak dnes poněkud zaniká jejich osobité pojetí. Dnešní výška byla původně pouze výškou presbyteria a lodi. Střední část chrámu, tedy loď byla v pohledu zvenčí opticky výrazně převýšena mimořádně vysokou jehlancovou střechou, která byla pro novoměstské kostely do značné míry typická.¹⁸⁶

¹⁸⁰ Vilém LORENC: Nové Město pražské, Praha, 1973

¹⁸¹ Tuto domněnku stavebního vývoje a projekce klášterního kostela vyložil již Jiří KROPÁČEK ve své studii z roku 1978. srov. Jiří KROPÁČEK: K fundacím Karla IV. na Novém Městě pražském. In: Staletá Praha IX. Praha 1979, 231-250

¹⁸² Vilém LORENC: Nové Město Pražské. Praha 1973, 112

¹⁸³ Josef NAVRÁTIL: Paměti kostela Panny Marie Nanebevzaté a sv. Karla Velikého. Praha 1877

¹⁸⁴ Dobroslav LÍBAL: Gotická architektura v Praze doby Karlovy, in: Staletá Praha IX. Praha 1979, 50

¹⁸⁵ Jiří KROPÁČEK: K fundacím Karla IV. na Novém Městě pražském, in: Staletá Praha IX. Praha 1979, 240

¹⁸⁶ Připomenout lze např. mimořádně vysoký krov klášterního kostela v Emauzích. srov. Dobroslav LÍBAL: Praha gotická, in: Emanuel POCHE (ed.): Praha středověká. Čtvero knih o Praze, díl I. Praha 1983, 233

Ještě vyšší úrovně pak dosahovala západní věž, do jejíž hmoty byla v přízemí vložena sakristie, dodávající zejména při pohledu od západu, celému areálu vzhled pevnosti. Tento dojem byl ještě umocněn převýšením terénu a tím došlo k výraznému podhledu z města. Původní výška této zvonice není zcela jasná, protože objekt byl několikrát vážně poškozen a vypálen. Věž byla pobořena během vpádu pasovských vojsk do Prahy roku 1611 a nebyla již opětovně vyzdvižena do své původní úrovně. Václav Mencl ve své rekonstrukci podoby kostela ponechává tuto otázku otevřenou, což přebírá bez výhrad také Matthias Untermann roku 1989.¹⁸⁷ Oproti tomu se Vilém Lorenc pokusil znázornit věž jako poměrně nízkou zvonici, nastavěnou nad přízemní sakristií, sloužící zde také jako komunikační spojnice mezi klausurou a chrámem.¹⁸⁸

Starší ikonografické prameny nemáme k dispozici, neboť areál je zachycen pouze na tzv. Sadelerově prospektu měst pražských. Tam je klášter ve stavu po úpravách doby Jagelonské, a následném wohlmutově zaklenutí chrámové lodi.¹⁸⁹

Současně je však pro celou stavbu naprosto typická absence jakýchkoli výzdobných prvků, která nebyla doposud spolehlivě vysvětlena, ostatně stejně jako u všech novoměstských kostelů. Snad je i tady nejpříjemnější varianta o spěšné výstavbě. Město mělo být rychle hotovo, a proto se zřejmě neuvažovalo o náročnějších sochařských řešeních, výzdoba se měla zřejmě omezit pouze na výmalbu interiéru, jak to máme ostatně doloženo např. v kostele sv. Apolináře, ale také (alespoň fragmentárně) ve farním kostele sv. Štěpána a samozřejmě v Emauzích.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Mathias UNTERMANN: Der Zentralbau im Mittelalter. Darmstadt 1989

¹⁸⁸ Václav MENCL: Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948, 73; Mathias UNTERMANN:

Der Zentralbau im Mittelalter. Darmstadt 1989, 144; Vilém LORENC: Nové Město pražské. Praha 1973, 112

¹⁸⁹ Václav HLAVSA: Praha očima staletí. Praha 1972, obr. 6

¹⁹⁰ K výzdobě kláštera v Emauzích naposledy: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, k malbám pak zvláště Kateřina KUBÍNOVÁ tamtéž 309-363

5. KOMPARACE KARLOVA S KOSTELEM PANNY MARIE V NORIMBERKU

Hlavní myšlenka, která nás vede k názoru, že klášterní kostel při augustiniánské kanonii v Praze byl původně budován pro uchovávání a presentaci Relikvií Imperialis, je půdorys této stavby, který neměl být replikou palatinské kaple cášské, ale snad pouze její volnou parafrází. Nejdůležitější otázkou se zdá být zejména rekonstrukce původního členění interiéru, jehož vyobrazení bylo opakovaně publikováno. Naposledy a snad nejlépe v práci Viléma Lorence: Nové Město pražské.¹⁹¹

Na základě této studie je nejdůležitější srovnání půdorysu kostela sv. Karla Velikého na Karlově, budovaného krátce po roce 1350, tedy v době, kdy se poklad dostává do Prahy, s kostelem Panny Marie v Norimberku.¹⁹²

Tento kostel, nebo lépe řečeno kaple, byl postaven rovněž z podnětu císaře Karla IV. v samotném středu města na místě bývalého židovského ghetta, zničeného krátce před tím během pogromu. Dnešní stavba dokonce částečně zasahuje do míst, kde stála stará židovská synagoga. Kaple měla již od počátku zcela zvláštní charakter a postavení z hlediska církevní správy města, vzniklého v podstatě spojením dvou samostatných osad, které se postupně konstituovaly v okolí farních chrámů svatého Sebalda a svatého Vavřince. Mezi těmito dvěma centry, z nichž tzv. Sebaldská čtvrť tvořila podhradí, a tak i zázemí císařského hradu, bylo v prostoru často zaplavovaném, dlouho sevřeno židovské město. Podnět k jeho likvidaci dal až mladý římský král Karel vydáním listiny, kterou vyzývá ze svého sídla v Praze norimberské měšťanstvo k likvidaci židovské čtvrti zničené předchozím pogromem a k následnému vybudování tržiště s kaplí, jež měla stát na místě staré synagogy.¹⁹³ Vypálení a zničení ghetta během pogromu roku 1349 tak umožnilo vytvoření hlavního náměstí a spojení obou částí do jednoho městského celku. Vybudování tohoto tržiště bylo pro rozvoj města nesmírně důležité, neboť doposud se veškerý obchodní ruch, jímž byl Norimberk po celé období středověku proslulý, odehrával v jediné, asi 350 metrů dlouhé tržní ulici, spojující prostranství před kostelem svatého Vavřince se čtvrtí u svatého Sebalda a prostorem pod císařským hradem.¹⁹⁴

¹⁹¹ Vilém LORENC: Nové Město pražské, Praha 1973, 116-117

¹⁹² Václav MENCL: Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948

¹⁹³ Ernst MUMMENHOFF: Gesammelte Aufsätze und Vorträge (Verein für Geschichte der Stadt Nürnberg I. Norimberk 1931, 194 ad.

¹⁹⁴ Dnešní Burggasse – stále hlavní obchodní i komunikační tepna města.

Zde se však podle dobových zpráv z poloviny čtrnáctého století již nedalo ani nakupovat, ani prodávat, neboť celá ulice byla zastavěna nejrůznějšími boudami, přístavky a sklepními šíjemi.¹⁹⁵ Asi dvěma tisícovkám židů žijících v původním ghettu bylo přiděleno jako náhrada spáleniště na okraji města. Toto místo bylo pak obeháno hradbou s brankami.¹⁹⁶

V rámci Karlových urbanizačních snah je budování Norimberka jakožto nejvýznamnějšího říšského města velmi pozoruhodným, avšak zároveň našim badatelským okruhem často opomíjeným jevem. Je dobře, že už jsou snad navždy pryč doby, kdy bylo nutné vykládat české dějiny a to i dějiny umění bez potřebného kontextu s okolními zeměmi, což bylo zvláště tragické v případě doby vlády lucemburské dynastie v Čechách a v Říši.

Pomineme-li zcela mimořádnou výtvarnou hodnotu Mariánské kaple v Norimberku, která stojí na předním místě parléřovské tvorby ve střední Evropě (částečně ještě v době před příchodem mladého Petra Parléře do Prahy a vznikem jeho katedrální huti), je pro nás zajímavá nejen velice rychlá výstavba celého objektu, svědčící o mimořádné pozornosti panovníkově, se kterou sledoval a hlavně financoval toto dílo, ale zejména pak jeho půdorys, v mnohém nám připomínající stavbu na pražském Karlově.

Obě stavby, ačkoliv stojí na různých půdorysech, jsou stavbami centrálními. Opětovné zvýšení zájmu o stavby centrální dispozice v době vlády Karla IV. je známou skutečností. V časově nepříliš vzdálené době tak v Praze na Novém Městě vznikla ještě například malá, ale půvabná stavba kostela Panny Marie na Slupi, zvaného též „Na Trávníčku.“¹⁹⁷ Kostelík, v některých pramenech označovaný také jako kaple, byl připojen ke klášteru Servitů.¹⁹⁸ Jeho centrální řešení i celková koncepce umístění při jižní straně areálu plně odpovídá situaci v klášteře sv. Kateřiny na Sinaji.¹⁹⁹ Jeho půdorysné řešení i vnitřní členění však vychází z o něco málo starší stavby kostela Panny Marie v Norimberku. Základní shodou je čtvercová loď obou staveb. V Praze je čtveřice křížových kleneb podepřena jedním válcovým sloupem, v Norimberku, nese pak čtveřice sloupů devět klenebních polí.²⁰⁰

¹⁹⁵ Ernst MUMMENHOFF: Studien zur Geschichte und Topographie des Nürnberger Marktplatzes und seiner Umgebung, Norimberk, 236

¹⁹⁶ Vilém LORENC: Nové Město pražské, Praha 1973, 119-120, pozn. č. 58

¹⁹⁷ Jedná se o kostel náležející původně ke klášteru Servitů, jehož areál byl později změněn na nemocnici. Eleganci kostela objevil Dobroslav Mencl a ocenil zejména jeho interiér dosahující zcela mimořádné estetické hodnoty. srov. Dobroslav MENCL: Česká architektura doby lucemburské, Praha 1948, 83; podobné centrály se ve 2. pol. 14. stol. objevují např. v Žitavě, Plasích, či nedaleko Salzburgu.

¹⁹⁸ Servité, tedy řád služebníků Panny Marie (Servi Mariae)

¹⁹⁹ Vilém LORENC: Nové Město pražské, Praha 1973

²⁰⁰ Do stejné kategorie pak můžeme zařadit rovněž kostel sv. Jana Stětí na Vyšehradě, jehož centrální půdorys máme doložen v dochovaném základovém zdivu a byl nedávno hypoteticky rekonstruován: srov. František KAŠIČKA / Bořivoj NECHVÁTAL: Vyšehrad a Karel IV. in: Staletá Praha IX. Praha 1979, 119

Podobná čtveřice zřejmě válcových sloupů snad nesla (anebo alespoň měla nést) původně také složitý klenební systém oktogonální lodi klášterního kostela na Karlově. Podle pravděpodobného schématu, rekonstruovaného a následně publikovaného již Václavem Menclem krátce po druhé světové válce, na těchto sloupech spočívalo rovněž devět klenebních polí.²⁰¹ Čtveřice v krajních rozích byla však poloviční a vyplněná obkročnou klenbou, což spolu s čtvercovým tvarem hlavního klenebního pole nad středem stavby, vymezeného právě onou čtveřicí sloupů, dávalo celému klenebnímu schématu v podstatě tvar řeckého kříže, vepsaného do osmiúhelníkového půdorysu lodi.

Základní spojující myšlenkou pro kostel na pražském Karlově i kostel Panny Marie v Norimberku byla potřeba presentovat říšské svátostiny poutníkům, a to jak v Praze, tedy hlavním městě království českého a novém sídelním městě panovníka Svaté říše římské, tak v Norimberku, jehož postavení bylo mezi říšskými městy vždy zcela mimořádné.²⁰²

Obě stavby mají rovněž velmi podobné rozměry. Pokud by jsme si domysleli oktogonální půdorys pražského kostela na Karlově do čtvercové podoby, vznikl nám před očima prostor, zaklenutý devíti poli křížové klenby, tedy prostor v podstatě shodný co do velikosti se stavbou norimberskou.

Přijmeme-li v českém umělecko–historickém prostředí obecně uznávaný fakt, že klášterní kostel na pražském Karlově vychází z ideové předlohy kaple cášské a konstrukčně pak z kostela norimberského, je nutno přihlédnout ještě k jedné skutečnosti. Karel IV. nechával budovat monumentální památníky jednotlivým významným vladařským úkonům podle vzoru některých svých předchůdců a do jisté míry také samotných starověkých římských císařů. Obě jmenované stavby velice dobře zapadají do této koncepce. Není jistě náhodou, že tento pražský kostel se začíná budovat pouhý jeden rok po Karlově druhé demonstrativní korunovaci v cášském dómu roku 1349. Tato korunovace byla symbolem konečného vítězství nad wittelsbašskou opozicí, a tak také jeho dosavadním největším politickým úspěchem. Teprve tehdy, s řádnými klenoty a také na řádném korunovačním místě, byl Karel stvrzen za německého krále. Předcházející korunovace v Bonnu provizorní korunou, snad pro tuto příležitost zhotovenou v pražských zlatnických dílnách, tak byla stvrzena více než

²⁰¹ Mencil Václav: Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948, 72-73

²⁰² Ernst MUMMENHOFF: Gesammelte Aufsätze und Vorträge (Verein für Geschichte der Stadt Nürnberg I.), Norimberk 1931, 194 ad. Dále: Týž: Studien zur Geschichte und Topographie des Nürnberger Marktplatzes und seiner Umgebung (236 ad.)

demonstrativně. Je proto nutno považovat klášterní kostel na Karlově za jakési zosobnění této korunovace, a tak vepsání panovnického triumfu do kamene.²⁰³

V případě Norimberské kaple, o níž se záměrně zdráhám hovořit jako o kostelu, neboť její původní poslání a funkce byly poněkud jiné a město mělo mimo několika menších kostelů dva hlavní chrámy farní, zde již zmíněné, je však třeba hledat poněkud jinou symboliku. Přestože se s její stavbou počítalo již o několik let dříve, protože roku 1349 je zmiňována v oné listině dané Karlem IV. v Praze norimberským měšťanům s pokyny na likvidaci ghetta, symbolizovala zřejmě jiný předpokládaný triumf panovníkův.

Karel IV. již v době své volby římským králem, okolo které bylo tolik komplikací a sporů, cítil nutnost zcela nového uspořádání poměrů v Říši. Koncepce nových podmínek říšské volby a správního schématu nejvyšších orgánů výkonné moci vznikala zřejmě celou řadu let a je velmi symbolické, že byla tato Karlova ustanovení nakonec vyhlášena právě v Norimberku, jakožto jednom z nejdůležitějších měst v Říši a starém sněmovním městě, jehož hrad byl také symbolicky propojen s postavou císaře Fridricha Barbarossy. Roku 1355 na svátek svatého Martina ve městě konal slavný říšský sněm, jeden z nejvýznamnějších sněmů v celé středověké historii Říše. Za účasti kurfiřtského sboru a čtyřiceti světských a duchovních knížat byl učiněn pokus o novou organizaci země. Slavně zde byla vyhlášena tzv. „Zlatá bula Karla IV.“²⁰⁴ Jako architektonický památník této události byla postavena právě císařská kaple Panny Marie - dnešní „Frauenkirche.“

Snad žádná jiná z Karlových staveb, s jedinou výjimkou staroměstské mostecké věže v Praze, v sobě takovým způsobem nezosobňuje panovnickou „splendor maiestatis,“ jako právě tato. Jako u mnoha staveb této doby, byla před centrální loď umístěna osově předstupující věž, která původně, před přestavbou průčelí, vycházela ze čtyřhranu poměrně rozlehlé předsíně a zhruba v polovině výšky se měnila v oktogon. Na ní byl umístěn technický zázrak doby – mechanický orloj, znázorňující Karla IV. s postavami sedmi kurfiřtů a trubačů okolo. Původní podoba tohoto průčelí se bohužel nedochovala. Také orloj je jiný. Můžeme se však oprávněně domnívat, že obojí je alespoň volnou variantou původní výzdoby z doby Karla IV.²⁰⁵

Pro nás je mimořádně zajímavá podoba původní poprsné zábradlí ochozu, z něhož byly ostatně také po narození Václava IV. ukazovány poutníkům slavné „Relikvie Imperialis.“

²⁰³ František KAVKA: Vláda Karla IV. za jeho císařství I. (1355-1364). Praha 1993, 16-17

²⁰⁴ Ke zlaté bule Karla IV.: Arnim WOLF: Die Goldene Bulle und die Kurfürsten, in: Bernd HEIDENREIH / Frank-Lothar, KROLL (ed.): Wahl und Krönung. Frankfurt am Main 2006, 57-78

²⁰⁵ Karl Wolfgang LOCHNER: Geschichte der Reichsstadt Nürnberg zur Zeit Karls IV.; A. ESSENWEIN: Der Bildschmuck der Frauenkirche zur Nürnberg. Nürnberg 1881

Máme doloženo, že původní výzdoba tohoto balkonu sestávala ze znaků sedmi kurfiřtů, tedy také znaku českého krále, říšské orlice a pozoruhodné je zejména umístění znaku Říma s nápisem SPQR, který Karel jako císař rád užíval.²⁰⁶ Vyobrazení tohoto znaku známe v českém prostředí například z interiérů osobních prostor panovníkova paláce na hradě Karlštejně, kde je malovaný znak umístěn na okenní špaletě. Že byl v těchto letech považován za všeobecnou personifikaci Říma, a tedy také panovnické moci jeho císaře, dokládá nám na první pohled nenápadná ilustrace, pocházející rovněž z českého (pražského) prostředí, avšak až z počátku patnáctého století. V době vlády Václava IV., v mnohém pokračovatele svého otce, který se zejména v říšské politice nechával jeho úspěchy jistě inspirovat, byl zřejmě v jedné z pražských iluminátorských dílen vyzdoben opis slavného cestopisu fiktivního rytíře Johna Mandevilla po Palestině a Přední Asii. Tento rukopis, chovaný dnes v Britské národní knihovně, obsahuje ilustraci, na které je znázorněn francouzský král a římský císař. Jako císařské atributy jsou zde voleny tradiční koruna s vysokou kamarou, svaté kopí Longinovo a praporec nesený poselstvem s nápisem SPQR, kterého je zde užito jako pendantu k zástavě francouzského panovníka s liliemi. Mimo jiné tak svědčí o významu, který byl této symbolice ve středoevropském prostoru přikládán.

Universální, říšskou a císařskou ideu zde navíc ještě podtrhovalo vnitřní uspořádání, patrové hradní kaple na norimberském hradě jako ideové předlohy pro vznik projektu stavby. Tato kaple, vybudovaná v době vlády císaře Fridricha I. Barbarossy, byla jakožto hlavní sakrální prostora na štaufském hradě vnímána coby personifikace štaufského vládního modelu a stejně jako mladší kaple na chebském hradě představovala vrchol architektonických a technických možností doby.²⁰⁷ V případě západního průčelí kostela Panny Marie v Norimberku je tato předsíň dovedena až na samotný vrchol reprezentativnosti nejen stavby samotné, ale především císařského majestátu a dvorského umění vůbec, reprezentovaného tu tvorbou Parlérovskou.

Jak již bylo výše uvedeno, můžeme se domnívat, že obě stavby – kostel svatého Karla Velikého v Praze na Karlově a kostel Panny Marie v Norimberku - byly původně určeny podobnému účelu, tedy ukazování svátostin svaté říše římské veřejnosti a s tím spojené císařské reprezentaci. K tomuto závěru nás opravňuje jednak stavební podoba obou objektů, jednak jejich patrocinium a v podstatě také shodná doba vzniku, vážící se k datu získání

²⁰⁶ Vilém LORENC: Nové Město pražské, Praha 1973, 120

²⁰⁷ Matthias UNTERMANN: Der Zentralbau im Mittelalter. Darmstadt 1989, 193

říšského pokladu Karlem IV. a jeho následného převozu do Prahy. Obě stavby pak byly koncipovány tak, aby jejich centrální dispozice umožňovala co možná nejplynulejší „provoz“ v době největšího přílivu poutníků do města, což je dnes zvláště dobře patrné při návštěvě interiéru kostela v Norimberku, ale logicky si jej lze představit také v Praze.

Ústřední prostora obou těchto centrál je čtvercová, v obou případech vymezená čtveřicí sloupů nesoucích středové klenební pole. Přestože toto schéma vnitřního uspořádání známe v případě stavby na Karlově pouze z hypotetické rekonstrukce, je naprosto logické a umožňovalo by tak umístění samotného pokladu, okolo něhož by dav mohl v podstatě plynule postupovat. V případě Prahy bylo navíc původně zřejmě počítáno také s trvalým uchováváním relikvií v prostorách kláštera, který byl právě proto koncipován také jako pevnost. Navíc uložení tohoto pokladu nesmírné duchovní hodnoty bylo nutné rovněž v prostorách duchovní instituce.

Posledním velkým otazníkem je však konečný odklon od této jistě velkolepé a hluboce promyšlené koncepce. Nebylo výjimečným krokem ve státnické koncepci Karlově, že někdy i velkolepé podniky, a zvláště to platí o podnicích stavebních, byly záhy po zahájení změněny anebo zcela opuštěny, nehledě na investované prostředky. Je složité rekonstruovat v současné době osudy říšského pokladu v Čechách. Jako téměř jisté se jeví jeho původní uložení v Praze i budování Karlova jako jeho budoucí schrány, tedy jakéhosi obrovského relikviáře. Dosud nevyřešenou otázkou je funkce benediktinského kláštera v Emauzích. Klášter, jemuž byla svěřena zcela mimořádná funkce při šíření slovanské liturgie a tím i písemnictví měl snad podle určitých insignií také hrát určitou roli při presentaci císařského pokladu anebo alespoň jiných významných relikvií, ale nemůžeme dosud přesvědčivě rekonstruovat kterých. V posledních letech byla v souvislosti s rekonstrukcí věnována celému klášternímu areálu poměrně rozsáhlá pozornost, která vyvrcholila také mezinárodní konferencí věnovanou výzdobě a historii kláštera na jaře roku 2003.²⁰⁸ Zde také měla příležitost prezentovat závěry svého výzkumu chorvatská badatelka působící v současné době na universitě v Londýně Zoe Opačić, která přispěla v největší míře k rozkrytí komunikačního schématu v klášteře

²⁰⁸ Jako výstup z tohoto setkání byl uspořádán sborník prací: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauz. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007

v souvislosti s ikonografií jeho výzdoby.²⁰⁹ Z českých badatelů věnovala nejvíce pozornosti ikonografii nástěnných maleb v areálu Kateřina Kubínová.²¹⁰

Přijmeme-li nejnovější závěry stavebně historického průzkumu hradu Karlštejna, při nichž architekt Zdeněk Chudárek velmi přesvědčivě doložil pravděpodobný stavebně historický vývoj hradu, zejména pak změnu jeho koncepce v první fázi výstavby z obytného sídla na prostory sakrální a vysoce reprezentativní, můžeme snad vyslovit domněnku, že původní představa panovníkova o vytvoření mohutného sakrálního „hradu“ na hoře Karlově nebyla z nějakého důvodu naplněna, a proto bylo nutno pro příliv poutníku zřídit místo jiné. A ať už připustíme, že v určité fázi tuto funkci mohl plnit benediktinský klášter v Emauzích, rozhodně jej pak nakonec převzala slavná kaple Božího těla na dobytčím trhu.²¹¹ Mimochodem v souvislosti s touto stavbou, původně dřevěnou, (!) a teprve v době vlády Václava IV. nahrazenou kamennou novostavbou, je nutno upozornit rovněž na její centrální dispozici, v podstatě do značné míry potvrzující naše předcházející závěry. Mimo dobu ukazování a veřejného vystavování pak byly klenoty trvale uloženy na hradě Karlštejně, tedy v prostředí světském, kde byla ale při této příležitosti založena kapitula, aby nejposvátnější poklady křesťanstva zůstávaly i nadále pod správou duchovní, jak tomu bylo ostatně i v době vlády Karlova syna Zikmunda Lucemburského, kdy došlo k trvalému převezení pokladu přes Uhry zpět do Říše a jeho uložení v klášteře sv. Ducha v Norimberku.²¹²

Zajímavé by bylo zamyšlení nad tím, proč k této změně nakonec došlo a proč zcela mimořádná koncepce Karlova zanikla. Z hlediska výzkumu patrocinií a jejich šíření v jednotlivých územích není rovněž bez zajímavosti přihlédnutí k tomu, že kostel svatého Karla Velikého v Praze na Karlově zůstává dodnes jediným kostelem s tímto patrocinem v Čechách. Rozšíření jeho kultu se ovšem v našich zemích nepodařilo stejně tak, jako nikdy nedošel všeobecné úcty a obliby svatý Václav v prostoru tzv. Nových Čech.²¹³ Paritní

²⁰⁹ Zoe OPAČÍČ: Emauzský klášter a Nové Město pražské: slovanská tradice, císařská ideologie a veřejný rituál v Praze 14. století, in: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ: Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, 32-61, Dosud nepublikovaná diplomová práce London 2007

²¹⁰ srov. Kateřina KUBÍNOVÁ: Dosud nepublikovaná diplomová práce na Ústavu pro dějiny umění FFUK v Praze. Výbor z této práce v článku: Kateřina KUBÍNOVÁ: Emauzský cyklus – monumentální Zrcadlo lidského spasení. in: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci v Prahy. Praha 2007, 309-363

²¹¹ Zoe OPAČÍČ: Architecture and religious experience in 14th-century Prague. in: Jiří FAJT / Andrea LANGER (ed.): Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im Europäischen kontext. Berlin/ München 2009, 136-149

²¹² Die Luxemburger und Ordnung des Reiches. Die Reichsheiltürmer und Nürnberg. in: Matthias PUHLE/ Claus-Peter HASSE (ed.): Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 926-1806 KATALOG, Dresden 2006, 483-490

²¹³ I když tamní otázka svatováclavského kultu je poněkud složitější a objevuje se sporadicky ještě v době pozdní gotiky a částečně i baroka. (např. velkolepý farní kostel v Litzendorfu od Jana Dientzenhofera) srov. Jan,

patrocinia se ostatně ukázala být poněkud problematická i v případě jiných staveb, například u farního kostela sv. Jindřicha a sv. Kunhuty v Praze na Novém Městě anebo u kaple sv. Václava ve svatovítské katedrále, který se původně o patrocinium dělil se sv. Janem Evangelistou. Jeho kult se v Praze doby Karla IV. hojně pěstoval v souvislosti se získáním relikvií samotným panovníkem během jeho italského pobytu za korunovační cesty roku 1367. Jiným příkladem by mohlo také být paritní zasvěcení kostela Panny Marie a sv. Jana Evangelisty v Marienwerderu na řádovém území, z něhož se ujalo rovněž pouze patrocinium mariánské.²¹⁴

V první řadě je nutné si uvědomit, že celý poklad svou nesmírnou duchovní hodnotou přitahoval pozornost obrovské spousty obyvatel Evropy a jeho veřejné ukazování v Praze bylo podnětem k abnormálně početným poutím do Čech. Proto bylo nutno vybrat a upravit pro uchovávání pokladu takové místo, které by se stalo v očích věřících nejen z Prahy a Čech, ale celé střední Evropy dostatečně reprezentativní schránou na tyto „Relikvie Imperialis“ a současně bylo reprezentací císařské moci v rukou Lucemburské dynastie. Takovým místem se pravděpodobně měl stát Karlov, ale postupně zřejmě toto místo plně nevyhovovalo, mimo jiné snad také pro mimořádně velký zájem poutníků, jejichž přílivu poměrně malá a odlehlá ostrožna zcela nestačila. (?) Proto bylo později asi nalezeno definitivní řešení presentace pokladu na Velkém tržišti v dřevěné a následně již kamenné stavbě kaple Božího těla, jejíž patrocinium i centrální půdorys této funkce zcela odpovídaly.²¹⁵

Karlštejn, budovaný současně se stavbou na Karlově, a nesoucí i obdobné jméno, dostává svou konečnou podobu po založení augustiniánské kanonie na Novém Městě a stává se vytvořením zcela mimořádně reprezentativní císařské kaple nejvýznamnějším sakrálním objektem v Říši, místem hodným uložení a ochrany říšského pokladu. Koncepce pražského Karlova se tak postupně rozplynula a klášter se stává „pouze“ jedním z mnoha novoměstských klášterů, a jeho reprezentativní funkce postupně mizí.

HERAIN: Nové umělecké památky svatováclavského kultu. In: Umění II., Antonín PODLAHA: Einige Wenzelsdekstätten in Deutschland, in: Deutsche Presse, 28. září 1929, nejnověji: Petr PLACÁK: Svatováclavské milénium. Češi, Němci a Slováci v roce 1929. Praha 2002, 130

²¹⁴ Liliana KRANTZ–DOMASLOVSKA: Das Mosaik am Dom in Marienwerder. in: Umění XLVI/1998, 61- 64

²¹⁵ Kaple byla zbořena roku 1782

6. SKUPINA CENTRÁLNÍCH STAVEB INSPIROVANÁ KARLOVEM

Stejně tak jako klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Karla Velikého v Praze na Karlově čerpá zejména svým půdorysem ze staveb starších, staveb s nesmírně silnou atmosférou i duchovní tradicí jako tomu je u stále zmiňované mariánské kaple cášské a nebo klášterního kostela Karlova předchůdce na císařském trůnu Ludvíka Bavora v Ettalu, stal se také pražský kostel předlohou pro některé drobnější architektury realizované později.

Zajímavé je zejména ovlivňování prostoru ležícího severovýchodně od Prahy a Čech. Zde působila císařské metropole v mnohém jako vzor, jak již bylo podrobně uvedeno výše. Jinou kapitolu tvoří rozliv umělců a řemeslníků z českého království zužovaného občanskou válkou do okolních zemí po roce 1420. Tento fakt z něhož profitovala zejména oblast Rakous a částečně také Horních Uher patří již poněkud jinému časovému i společenskému období. Tehdejší posuny nebyly již řízeny kulturním přesahem Prahy, ale nutností řemeslníků hledat si klidnější místo pro obživu.

Není nutné znovu vyjmenovávat všechny dochované příklady v okolních zemích, natož ty, které známe pouze z vyobrazení nebo dobových pramenů. Proto uveďme alespoň pro příklad dvojici sakrálních staveb, půdorysně přímo vycházejících z klášterního kostela na Karlově.

6.1 Kaple sv. Kříže v Kateřinkách u Opavy

První z těchto staveb stojí na nízké vyvýšenině lemující starou zemskou cestu do Ratiboře v Kateřinkách u Opavy. Tady, za okrajem městského opevnění, nechal roku 1390 vévoda Přemek I. vybudovat centrální kapli s patrociniem svatého Kříže.²¹⁶ Stavba, dokončená patrně již roku 1394, byla tvořena osmibokou lodí se sedmi nárožními opěráky krytými kamennými pultovými stříškami. K této lodi byla původně připojena dnes odbouraná, valeně

²¹⁶ Opavský vévoda Přemek I. (1365 – 1433) získal vládu v zemi po vymření vedlejší přemyslovské linie opavských vévodů, pocházející od Mikuláše I., nelegitimního syna Přemysla Otakara II. Tato dynastie vymírá smrtí jeho syna Mikuláše II. roku 1365 a císař Karel IV. následně udělil Opavsko jako léno české Koruny právě Přemkovi (Přemyslovi) I., který byl rovněž příslušníkem přemyslovského rodu. srov. Jaroslav MEZNÍK: Lucemburská Morava. Praha 1999, 241 a 283; dále: František HONZÁK: Evropa v proměnách staletí. Praha 1997, 458; nejnověji a nejpodrobněji k osobnosti Přemka Opavského: Martin ČAPSKÝ: Vévoda Přemek Opavský (1366–1433) Ve službách posledních Lucemburků. Brno/ Opava 2005

sklenutá sakristie s jakýmsi depozitem anebo snad tresoriem v patře. Tento prostor byl uzavřen rovným trámovým stropem. Do severozápadního kouta mezi tuto sakristii a stěnu lodi byla vložena nízká válcová věžička s vřetenovým schodištěm.

Kaple je dílem neznámého architekta vycházejícího z práce autorů opavského farního kostela Panny Marie. Podle hodnocení Dalibora Prixe lze snad nejtěsnější analogii k ní spatřovat v kapli Nejsvětější Trojice ve slezském Reichenbachu.²¹⁷

Sokl byl stejně jako celá spodní část kaple vybudován z lomového kamene. Tato část byla zakončena profilovanou římsou obíhající celou stavbu, ostatně stejně jako na Karlově, jak doložil během svých rekonstrukčních pokusů již Václav Mencl.²¹⁸ Nad touto římsou pokračovalo režné cihelné zdivo s glazovanými čely v dekorativní gotické vazbě. Podobu původních oken můžeme snad alespoň částečně rekonstruovat podle fragmentárních nálezů jejich kružeb během záchranného archeologického průzkumu. Z hlediska inspirace kaple stavbou klášterního kostela na pražském Karlově je však zajímavé odlišné umístění vchodu, který je v Opavě na západní straně, ostatně stejně jako například v Norimberku.²¹⁹

Tento západní lomený profilovaný portál se dochoval dokonce spolu s původními středověkými dveřmi i s kováním.²²⁰ K poznání vnitřního uspořádání kaple přispěl roku 1992 archeologický a stavebněhistorický průzkum, který odhalil středovou podporu kazatelny, na níž se vstupovalo drobným lomeným portálkem (dnes zazděným) v severozápadní stěně. Kaple byla sklenuta kupolovitou žebrovou klenbou nesenou hruškovitými žebry, z nichž se dochovaly po úpravě stavby na sýpku v 18. století pouze poškozené fragmenty výběhů. Dnes je interiér uzavřen rovným trámovým stropem. Vzhledem k několika statickým poruchám se stavba dočkala prvních úprav snad již v 15. století. Proto si dnes můžeme jen těžko představit původní atmosféru interiéru. Na počátku patnáctého věku, tedy poměrně krátce po svém dokončení, byla kaple obohacena o mimořádně zajímavý cyklus nástěnných maleb znázorňujících patnáct znamení konce světa spolu s postavami donátorů.²²¹ Podle existující

²¹⁷ Dalibor PRIX: Kaple sv. Kříže, in: Kaliopi CHAMONIKOLA (ed.): *Od gotiky k renesanci 1400–1550*, sv. IV, Opava 1999, 49

²¹⁸ Václav MENCL: *Česká architektura doby lucemburské*. Praha 1948, 73

²¹⁹ Mezi touto kaplí a Frauenkirche však žádných souvislostí není, jedná se pouze o pracovní příklad. Tato Norimberská stavba však nebyla zcela bez vlivu v Čechách, jak nám například dokládá ne zcela vyjasněná stavba kostela svatého Kříže v České Lípě, současně době zpracovávaná v semináři středověkého umění na Ústavu pro dějiny umění FFUK Praha.

²²⁰ Dveře jsou dnes uloženy v SU Opava, srov. Dalibor PRIX: Kaple svatého Kříže, in: Kaliopi CHAMONIKOLA (ed.): *Od gotiky k renesanci 1400–1550*, sv. IV. Opava 1999

²²¹ Obrazy byly doprovázeny nápisovými páskami, (dnes silně poškozenými) s německým textem. Tyto malby nejsou pro nás zajímavé pouze ikonograficky, neboť podobnou látku máme doloženu v soudobém umění např. v umění na území Říše, ale zejména svým výtvarným pojetím. Malíř tady rozmístil postavy do hluboké krajiny se strmými skalisky, městy a hrady, podobně jak to známe z produkce mistra Václava na malbách

rekonstrukce však můžeme ve složitém klenebním schématu stavby spatřit vepsaný půdorys rovnoramenného řeckého kříže, tak dobře korespondujícího s patrocinem stavby, odvolávající se k relikvii Ligna Crucis.

Kaple svatého Kříže v Opavě-Kateřinkách, je vynikajícím reprezentantem samostatné skupiny vrcholně a pozdně gotických centrálních kaplí, budovaných na oktogonálním půdorysu většinou na předměstích.²²² Tyto stavby tak tvoří samostatnou paralelu ke kostelům s osmibokou lodí, jakým je například Karlov anebo některé stavby ve Slezsku.²²³ Je však třeba k nim přiřadit také osmiboké hřbitovní karnery, jako je například vratislavská Maternikapelle.

Dnes, pozdějšími úpravami značně poškozená stavba je zcela unikátním dokladem vlivu karlovské architektury na umění v okolních zemích a spolu s některými dalšími významnými nálezy poukazuje opakovaně k Opavě a k tamnímu dvoru vévody Přemka I. jako významnému kulturnímu a uměleckému centru regionu.²²⁴

6.2 Klášterní kostel Narození Panny Marie v Novém Městě nad Váhem

Druhou zajímavou stavbou, která se volně inspirovala oktogonálním tvarem lodi kostela na Karlově, je klášterní kostel Narození Panny Marie při kanonii lateránských kanovníků sv. Augustina v Novém Městě nad Váhem. Město, které bylo později majetkem uherských královen, vzniklo z kupecké osady při křižovatce pražské cesty s cestou vodoucí na Moravu. Od roku 1263 bylo majetkem benediktinů, ale roku 1388 přešlo do majetku Stibora ze Stibořic, který sem roku 1414 povolal augustiniány z Moravského Šternberka. Ti zde pak měli probošství až do roku 1538. Původně románský farní kostelík, z něhož se dochovala pouze spodní část věže s ústupkovým portálem, byl po příchodu řeholníků přebudován. Ale zatím co presbyterium bylo vystavěno již v letech 1414 – 1419, trojlodí budované ve stejných letech zůstalo nedokončeno a jeho interiér byl uzavřen až v 17. století.

v tzv. „Orlí věži“ biskupského hradu v Tridentu. Tento intaktně dochovaný soubor nástěnných maleb je jedním z nejcennějších dokladů franko-vlámského směru v umění Čech počátku 15. století, srov Karel STEJSKAL: Nástěnné malířství 2. poloviny 14. a počátku 15. století, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1, 351

²²² Jedná se o Reichenbach, Wolgast, nebo Louny.

²²³ Dalibor PŘIX uvádí – Holíč, Gosławice a Miszew Murowany. srov. pozn. č. 217

²²⁴ Martin ČAPSKÝ: Vévoda Přemek Opavský (1366 – 1433) Ve službách posledních Lucemburků. Brno / Opava 2005; k významu Opavy jako regionálního centra nejnověji: Karel MÜLLER / Rudolf ŽÁČEK: Opava. Praha 2006

7. OBNOVA KLÁŠTERA NA KARLOVĚ –

KAREL VELIKÝ, TRANSLATIO IMPERII A KRÁLOVÉ Z RODU JAGELLONCŮ

7.1 Lucemburská tradice Prahy jako duchovního centra Říše v období pozdního středověku.

Nesmírně zajímavou kapitolou šíření kultu světců v Českých zemích je snaha o obnovení nejen jejich úcty v pohusitském období, ale především jejich symbolického významu, jak bylo před časem v literatuře podrobně ukázáno.²²⁵

Vedle opakovaně zdůrazňovaného vyzdvížení kultu českých zemských patronů, který lze sledovat ve dvou vlnách především v souvislosti s nástupem vlády králů Vladislava II. a následně jeho syna Ludvíka,²²⁶ sem však patří také zdůrazňování symboliky říšské a císařské.²²⁷ Ta, často důmyslně skryta za snahu o navázání na stavební dílo a reprezentaci Karla IV., cíleně ukazovala na vzrůstající ambice příslušníků Jagellonského rodu, ovládajícího v nastávajícím šestnáctém století podstatnou část střední a východní Evropy.²²⁸ Aspirace na získání říšského trůnu by tak byla logickým vyústěním stávajícího rozložení sil na kontinentě, posíleného provázáním s Habsburským rodem Ludvíkovým sňatkem s princeznou Marií. Vedle jiných, níže uváděných příkladů je nutno s vědomím nesprávnosti opomíjení šíření kultu českých zemských patronů,²²⁹ pro něž není v této práci dostatek místa, jmenovat na prvním místě právě pokus krále Vladislava II. o obnovení kostela na Karlově,

²²⁵ Jan ROYT: *Renovatio regni. Zum Charakter der Kunst in Böhmen unter den Jagiellonen Wladislaw II. und Ludwig II.*, in: Dietmar POPP / Robert SUCKALE (ed.): *Die Jagiellonen. Kunst und Kultur einer europäischen Dynastie an der Wende zur Neuzeit*. Nürnberg 2002, 227-232

²²⁶ Jan ROYT: *Křivoklátská kaple. Čeští zemští patroni a jejich reprezentativní úloha v umění doby Jagellonské*, in: Jan ROYT / Michaela OTTOVÁ / Aleš MUDRA (ed.): *Regnum Bohemie et Sacrum Romanum Imperium – sborník k počtě Jiřího Kuthana. (=Opera Fakultatis Theologiae catholicae. Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia atrium vol. II.)*, Praha 2003, 355

²²⁷ Petronila ČEMUS: *Svatý Václav jako dynastický světec Jagellovců*, in: Viktor KUBÍK: (ed.) *Doba Jagellonská v zemích české koruny (1474–1526). Sborník z konference k založení Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK v Praze (2.-4. 10. 2003).* (=Opera Fakultatis Theologiae catholicae. Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia atrium vol. I.), Praha 2003, 300-301

²²⁸ K významu Jagellonské dynastie nejpodrobněji: Aleksander GIEYSZTOR: *Die Jagiellonen in der Geschichte Europas*, in: *Katalog: Polen im Zeitalter der Jagiellonen 1386-1572*. Schallaburg / Wien 1986, 1

²²⁹ Jan ROYT: *Deska s českými zemskými patrony z Národní galerie*, in: Viktor KUBÍK (ed.): *Doba Jagellonská v zemích české koruny (1471-1526). Sborník z konference k založení Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK v Praze (2.-4. 10. 2003).* (=Opera Fakultatis Theologiae catholicae. Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia atrium vol. I.), Praha 2003. 237

jehož symbolický význam byl i přes devastaci podstatné části východního dílu Nového Města pražského za husitských bouří v době Jagellonské ještě dobře znám.²³⁰

Král Vladislav si byl ekonomického, ale především hlubokého symbolického významu těchto míst velmi dobře vědom, a věnoval proto nemalou péči obnově klášterního kostela na Karlově, který ležel od doby bojů o vyšehradskou pevnost v rozvalinách. V čele zdejší kanonie stál opat Matouš, který je označován za panovníkova rádce.²³¹ Nevíme, kam až pokročila stavba v době Lucemburské. Zpráva o svěcení kostela pražským arcibiskupem Janem Očkem z Vlašimě r. 1377 v přítomnosti císaře Karla IV. a jeho syna krále Václava IV. pro nás může být snad jistým vodítkem. Každopádně v době obléhání Vyšehradu byl na protějším vrchu ležící Karlov logicky baštou Pražanů, dokonce se hovoří o proražení stěny lodi kostela a umístění houfnice, kterou byla pevnost ostřelována. Ať už byla tehdy zničena klenba chrámové lodi, či nebyla-li kdy vůbec realizována, v době opravy chrámu tento kleneb postrádal. Z lucemburského období tak zůstalo zachováno kromě hmoty kláštera jen obvodové zdivo chrámu. Až na dvě výjimky došlo k výměně okenních kružeb, v jižní stěně byl osazen pozdně gotický portálek atd. V souvislosti s celkovou obnovou stavby se přistoupilo k jeho novému zaklnutí, které se do konce jagellonského období podařilo realizovat pouze částečně, a to v prostoru presbyteria. Oktogonální loď kostela byla zakluta až v letech 1572/3 dílem královského dvorního stavitele Bonifáce Wohlmuta.²³² Naproti tomu klenba presbytáře byla pravděpodobně hotova do r. 1498, kdy byl po husitském znesvěcení kostel rekonziliován a dne 25. září biskupem Simbalienským nově svěcen na počest Navštívení Panny Marie a všech jejích svátků. Původní patrocinium chrámu bylo ale zachováno i nadále, jak o tom hovoří přepis zaniklého konsekračního nápisu ze stěny presbyteria.²³³

²³⁰ K této problematice: Jiří KUTHAN: Imperiální idea v dvorské reprezentaci jagellonských králů, in: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vládařské reprezentace a symbol státní identity.* (=Opera Fakultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia atrium vol. VII.), Praha 2008, 522; Jiřina HOŘEJŠÍ / Jarmila VACKOVÁ: Některé aspekty jagellonského dvorského umění, in: *Umění XXI/1973*, 499-500

²³¹ Ještě na počátku vlády krále Ludvíka II. vylepšil hospodářskou situaci kanonie nákupem statků v Mrchojedech a Teplišovicích, o něž r. 1518 rozmnožil klášterní državy.

²³² Jarmila KRČÁLOVÁ: Renesanční architektura v Čechách a na Moravě, in: *Dějiny českého výtvarného umění II/1*, Praha 1989, 14

²³³ Karel NAVRÁTIL: Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého a bývalého královského kláštera řeholníků Lateránských sv. Augustina na hoře Karlově v Novém městě Pražském. Praha 1877, 21: Tento text mohl číst ještě Hammeršmid, který pořídil r. 1723 jeho přepis následujícího znění: „Anno Domini 1498. 25. die Mensis Septembris reconciliata est haec Ecclesia et hoc magnum altare consecratum in honorem Dei omnipotentis sub titulo Visitationis gloriosae Virginis Mariae ac omnium festivitatum ejus per Reverendum in Christo Patrem Dominum Joannem Episcopum Simbaliensem sub Abate Matthaeo.“

Klenební vzorec presbyteria byl v pozdně gotickém duchu zhuštěn tak, že mezi svorníky závěru a obdélného pole byl vložen kosodélník a mezi svorník obdélného pole a vítězný oblouk byly doplněny dva šikmé žebrové paprsky. V literatuře se objevila domněnka, že toto klenební schéma je blízké řešení klenby děkanského kostela v Klatovech.²³⁴ Řešení klenby presbyteria na Karlově má podle našeho mínění velmi blízko ke staršímu schématu Petra Parlěře, uplatněnému v klenbě průjezdu Staroměstské mostecké věže. Podobnost tu snad lze spatřovat nejen v architektonickém řešení klenebního vzorce, charakteristickém doplněním dvou šikmých žebrových paprsků, ale především ve vložení routy (kosodélníku), vytvářející prostor pro umístění českého zemského znaku, tedy ikonograficky velmi podobně jako je to tomu na klenbě průjezdu věže s vložení Svatováclavské koruny. Umístění českého heraldického lva je zde navíc na místě nanejvýš významným jasnou demonstrací královské reprezentace, jakou z pražského prostředí známe pouze na dochovaných příkladech audienčních prostor krále Vladislava II. na Hradě.²³⁵ Přestože se tak v dosavadní uměnovědné literatuře nestalo, pro vědomou návaznost na parlěrovské tvarosloví, v mnohém pozdně gotické cítění forem předznamenávající, by zde podle našeho názoru bylo možno v čistě hypotetické rovině uvažovat o autorství přímo Benedikta Rieda, který ve svém díle na Petra Parlěře a jeho pražskou katedrální tvorbu v mnohém navazoval. Čerpání inspiračních zdrojů z doby Karla IV., zakladatele chrámu, by zde navíc mělo i svůj logický základ.

7.2 Okenní vitraje s Karlem Velikým a znakem Anny de Foix

S pozdně gotickou přestavbou chrámu na Karlově, který tak byl po 78 letech zdvižen z trosek, souvisí také dvojice unikátních okenních vitrají, donedávna dochovaných v oknech lodi, dnes deponovaných v Muzeu hlavního města Prahy. I přes svou unikátnost se jejich reprodukce objevují v literatuře jen velmi zřídka.²³⁶ Dokládají však nejen to, že se královská pozornost obracela k tomuto chrámu i po jeho svěcení (obě pocházejí z poč. 16. století), ale především o zcela mimořádném reprezentačním charakteru této stavby a jejího vybavení.

²³⁴ Dobroslav LÍBAL: Praha gotická/Architektura, in: Emanuel POCHE (ed.): Praha středověká (čtvero knih o Praze) Praha 1983, 353

²³⁵ Máme na mysli zejména heraldickou výzdobu audienční síně Vladislava II. ve starém královském paláci, zvanou dnes „Vladislavova ložnice.“ Naposledy reprodukováno in: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, 175; Pavel KALINA: Benedikt Ried a počátky záalpské renesance. Praha 2009, 110

²³⁶ Karel NAVRÁTIL: Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého a bývalého královského kláštera řeholních kanovníků Lateránských sv. Augustina na hoře Karlově v Novém městě Pražském. Praha 1877, 21; Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, 181

První představuje patrona kostela sv. Karla Velikého jako rytíře v dobovém brnění zpola zahaleného pláštěm a s atributy: znakem podpírajícím jeho levici děleným štítem s heraldickou symbolikou Říše a Francie, tj. orlicí s liliemi a především dominantním, kolmo k nebesům vztyčeným mečem v pravici. Tento meč byl chápán nejen jako symbol moci, ale především díky legendě (výše citované) o jeho seslání z nebes jakožto nástroje pro obrácení pohanů (Slovanů) na víru, byl také hlavním atributem Karla Velikého. Byl navíc součástí tzv. Relikvií Imperialis, tedy říšských svátostin, chovaných snad kdysi alespoň v předvečer jejich ukazování na nedalekém hlavním prostranství Nového Města přímo v chrámu na Karlově, a též součástí říšské státní symboliky. K ní ostatně ukazuje na Karlově mnohé, a to jak v době jeho výstavby za Karla IV., tak v časech jagellonské obnovy chrámu. Karel Veliký byl zřejmě postavou blízkou nejen Vladislavovým imperiálním ambicím, ale lze předpokládat také jeho dobrou znalost, a snad můžeme říci i oblíbenost ve francouzském dvorském prostředí, z něhož pocházela Vladislavova manželka Anna de Foix. Její rodový znak je také námětem druhé dochované vitraje. Královskou symboliku na obou vitrajích zde navíc reprezentuje také dvojice dominantních korun, a to jednak na hlavě postavy Karla Velikého, jednak nad štítem se znakem jeho ženy. Je to tak, pokud víme, kromě maleb a heraldických štítů na východní stěně kaple sv. Václava v katedrále sv. Víta na Pražském Hradě jediný dochovaný doklad společné královské reprezentace obou manželů.

V pokusu o rozkrývání promyšleného ikonografického programu výzdoby kostela na Karlově lze však jít ještě dále. Přestože současný stav bádání o umění a též myšlení doby Jagellonců nejen v Čechách, ale také v rámci celé střední Evropy ještě nedovoluje dělat jakékoliv podstatnější závěry, mnohé dílčí indicie ukazují k imperiálním ambicím Vladislava II., jež se probudily po smrti Matyáše Korvína a po následném zisku uherského trůnu, spojeného také s ovládnutím bohatých a husitstvím nezpustošených území tzv. Vedlejších zemí české Koruny. Tyto ambice ještě gradují po nástupu jeho syna Ludvíka, ovlivněného prostředím Habsburského císařského dvora, z něhož pocházela jeho manželka Marie.²³⁷ Snad lze prozatím alespoň stopovat snahu o programové navazování na státní reprezentaci doby Lucemburské, a nutno na tomto místě použít také výrazu ideologii, byť jsme zvyklí jej chápat v poněkud jiných intencích. Spatřujeme zde tak mnohé paralely s Karlem IV. a jeho

²³⁷K umění na dvoře Ludvíka Jagellonského a jeho manželky Marie Habsburské především: Orsolia RÉTHELYI / Beatrix ROMHÁNYI / Enikő SPEKNER / András VÉGH: *Mary of Hungary. The Queen and Her Court 1521-1531*. Budapešť 2005; dále: Jiří KUTHAN: *Královské titul českých vládařů, jejich dílo a reprezentace*. (Ludvík Jagellonský, český a uherský král) In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): *Korunovační řád českých králů*. Praha 2009, 183-193, zvláště 186

navazování nejen na otce Jana a děda Jindřicha VII., ale také císaře Karla Velikého a Jindřicha II.

Okenní vitraj z Karlova znázorňuje na pozadí postavy Karla Velikého vyobrazení průhledu do krajiny, čerpající ze soudobé grafiky a v českých zemích počátku 16. století velmi oblíbené. Však zde se snad nejedná pouze o iluzivní pohled. Jak již bylo v literatuře uvedeno, dominantní hrad, na vyvýšeném ostrohu nad řekou znázorňuje pravděpodobně Dolní Ingelheim nad Rýnem v Hessensku, místo domnělého rodiště císaře Karla Velikého a především místo, kde mu byl dle legendy předán andělem meč seslaný z nebes. Tento meč, Karlem IV. na Karlově snad uložený, byl tak zřejmě chápán nejen jako symbol imperiální moci, ale také jako nástroj k obrácení pohanů, Slovanů a tedy v tomto případě kacířských utrakvistických Čech zpět na víru. K tomu měly Vladislavovi II. jakožto katolickému vladaři dopomoci také znovu budované a obnovované kláštery jako jakési ostrovy, či pevnosti katolické zbožnosti v utrakvistickém českém moři...

Pro nedostatek existujících, či snad jen v Čechách dosud neznámých pramenů nelze zcela rozkrýt pole zájmu Vladislavova, leč překvapuje činnost na řadě z významných fundací císaře Karla IV. v Říši, časově se nápadně shodující s dobou zvýšené stavební a objednavatelské aktivity krále na domácí půdě. Původní ustanovení císaře Karla IV. pro Ingelheim, zejména jeho obsazování řeholníky z Karlova „znalými milého jazyka českého,“ bylo ještě v době okolo r. 1500 dodržováno. (Po jejich vymření zůstávala tamní kanonie mnoho let prázdná.) Ještě zajímavější je snad několik dochovaných památek v Cáchách, tedy přímo v centru kultu svatého Karla Velikého a místu symbolizujícímu říšskou ideu. Je nutné připomenout fundaci tzv. českého oltáře, který nechal na horním ochozu kaple vybudovat r. 1362 císař Karel IV. pro potřeby českých poutníků a svěřil jej pod patronaci svatého Václava, jak o tom bylo již pojednáno výše.²³⁸ Původní oltářní archa se neznámo kdy ztratila, či byla zničena, a v době pozdního středověku byla pak nahrazena archou současnou.²³⁹ I když se názory na její dataci i ikonografický program liší, je téměř jisté, že vznikla jako objednávka českého krále demonstrujícího právě zde nanejvýš jasně své aspirace na říšský trůn s odkazem na Karla IV. a jeho císařskou hodnost. Spíše než o fundaci mladého Vladislava Jagellonského

²³⁸ Karl FAYMONVILLE: Der Dom zu Aachen und seine liturgische Ausstattung vom 9. bis zum 20. Jahrhundert. München 1909, 360; Hans-Peter HILGER: Der Altar des Hl. wenzel im Dom zu Aachen. in: Aachener Kunstblätter Bd. 44, Düsseldorf 1973, 228-229; Ernst-Günther GRIMME: Der Dom zu Aachen. Architektur und Ausstattung. Aachen 1994, 215, 268-269.

²³⁹ Jan KVĚT: Archa z oltáře sv. Václava v Münsteru v Cáchách, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých. K šedesátým narozeninám Josefa Pekaře vydal Historický klub. I. Praha 1930, 329ad.

se zde jedná pravděpodobně o nadání Ladislava Pohrobka nárokuje si říšský trůn po otci Albrechtovi Habsburském a poukazuje zde navíc na své spříznění se slavnou dynastií Lucemburků.²⁴⁰ Vedle problematického časového zařazení oltáře je pro nás zajímavé především znázornění českých zemských patronů v čele se svatým Václavem jako jasný odkaz k českému duchovnímu prostředí. V Cáchách se však nachází ještě jedno dílo připomínající našeho hlavního světce, a to dřevěná figura sv. Václava ve zbroji, tedy zcela v duchu domácí ikonografické tradice v chóru tamního dómu.²⁴¹ Právě tato socha, byť dílensky s českým okruhem nijak nesouvisející, by snad mohla upomínat k jagellonským ambicím v Říši a jejich snaze o navázání na starší fundace českých králů v císařském mariánském kostele. Bez jakéhokoliv pramenného podložení však zůstává tato myšlenka bohužel pouze v rovině hypotéz. Bez zajímavosti však není ani oživení svatováclavského kultu na dalších místech spojených se snahou Karla IV. o propojení duchovních center vně České koruny s Prahou. Příkladem za všechny zde může být nedávno v české literatuře připomenutá viitraj se svatým Václavem dochovaná v Bamberku, která je datována do doby okolo r. 1490.²⁴² V této době tedy došlo k připomenutí svatováclavského svátku, který byl v diecésích bamberské, řezenské a české části diecése míšeňské slaven od roku 1381 z iniciativy Jana z Jenštejna, který zde tak upevňoval pozici pražských arcibiskupů jakožto papežských legátů pro jmenované diecése.

7.3 Hospodářské oživení kláštera a podpora králů Vladislava II.

a Ludvíka Jagellonského

O stoupajícím významu obnoveného chrámu na Karlově svědčí mimo jiné také nejstarší dochovaný pohřeb v kostele. Roku 1513 zde byl pochován maršálek krále Vladislava Mikoláš Žďárský ze Žďár, jehož o sto let mladší náhrobník se v presbytáři dochoval dodnes.²⁴³ O rok později 1514 potvrdil král Vladislav klášteru stará privilegia, převážně

²⁴⁰ Ernst-Günther GRIMME: *Der Aachener Domschatz* (mit einer Einführung von Erich Stephany). Aachener Kunstblätter Bd. 42. Düsseldorf 1973, 115.

²⁴¹ Jiří KUTHAN: K šíření kultu sv. Václava za hranice Čech a Moravy v době Přemyslovců a Lucemburků, in: Petr KUBÍN: *Svatý Václav*. (=Opera Fakultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia atrium vol. IX.), Praha 2009; Hans-Peter HILGER: *Das Altar des Hl. Wenzel im Dom zu Aachen*, in: Aachener Kunstblätter Bd. 44, Düsseldorf 1973, 228-229

²⁴² Dana STEHLÍKOVÁ: *Svatý Václav ochránce České země*. Praha 2008, 30

²⁴³ Karel NAVRÁTIL: *Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého a bývalého královského kláštera řeholních kanovníků Lateránských sv. Augustina na hoře Karlově v Novém městě Pražském*, Praha 1877, 111

z Lucemburského období, zajišťující kanonii přísun tolik potřebných pravidelných dávek, například desátek ze cla v Bělé, udělený původně již r. 1350 Karlem IV. a následně potvrzený r. 1388 jeho synem Václavem IV., dále plat z města Kouřimi a dávky z měst Poděbrad a Kolína.²⁴⁴ Výsady kláštera ještě rozšířil o privilegium, aby si zvolil jednoho pána za tzv. „obrance.“ – „jenž by dobrého kláštera hleděl.“²⁴⁵ List tohoto znění byl vystaven dne 28. října 1514 v Budíně a roku 1515 po panu Ladislavovi ze Šternberka poslán do Prahy, kde byl uložen k zápisu do zemských desek.

V podpoře kanonie pokračoval během svého pobytu v Praze po korunovaci své manželky Marie Uherské r. 1522 také král Ludvík Jagellonský.²⁴⁶ Mimo výsady potvrzené či udělené klášteru jeho otcem Vladislavem to pak bylo také rozšíření dávek z královských důchodů na městech Kolíně a Poděbradech.²⁴⁷ To zřejmě iniciovalo další oživení zájmu o

²⁴⁴ Podle původního ustanovení vykázal Karel IV. klášteru Karlovskému na městě Kouřimi 41 ročních hřiven stříbra měny Kutnohorské, do jedné hřivny 56 grošů pražských počítajíc, a činži, kterou do královské komory Kouřimští odváděli. (Navrátil, Paměti... / 1877, 150)

²⁴⁵ Karel NAVRÁTIL: Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého a bývalého královského kláštera řeholních kanovníků Lateránských sv. Augustina na hoře Karlově v Novém městě Pražském, Praha 1877, 129 + pozn. č. 212, viz. příloha IX.:

„Královské dovolení o obranci kláštera Karlovského“ r. 1514. 28. října: „My Vladislav z Boží milosti Uherský, Český, Dalmatský, Chorvatský král, markrabě Moravský, Lucemburský a Slezské kníže a Lužický markrabě oznamujeme tímto listem všem, že jsme uznali za potřené i také užitečné, abychom velebnému poctivému opatu a konventu kláštera Panny Marie a sv. Karla na Novém městě Pražském nynějším i budoucím nábožným věrným i našim milým k tomu povolití ráčili, aby sobě mohli vzíti za obrance toho kláštera některého pána, který by se jim zdál a líbil, a to tolikrát, kolikrát by chtěli, a ten aby dobrého toho kláštera hleděl, a jich obrance byl, protože s dobrým rozmyslem našim, jistým vědomím, mocí královskou v Čechách svolili jsme k tomu, a tímto listem dokonale svolujeme, a toho moc dáváme, aby nahoře psaný opat a konvent nynější i budoucí mohli sobě a toho kláštera některého pána za obrance vzíti tolikrát, kolikrát by se jim zdálo a líbilo, bez naší budoucích králů Českých i jiných všech lidí všelijakých překážek, však tak, aby ten, kdožby za obrance byl přijat ani jiný nemohl té obrany sobě na budoucí časy neb jiným vyprositi, a my také žádnému nemáme ani moci budem toho dáti, neb to tímto listem kazíme, moříme a v nivce obracujeme a při tom přikazujeme větším i menším úředníkům desk zemských království Českého nynějším i budoucím věrným našim milým, abyste svrchupsaným opatu a konventu nynějším i budoucím, když byste koli za to požádání byli, tento list Náš jakž v sobě zní ve dsky zemské vložití a vepsati rozkázali bez zmatku a všeliké odporosti. Tomu na svědomí pečeť naší královskou k listu tomuto přivěsiti jsme rozkázali; Dán na Budíně v sobotu den sv. Šimona a Judy apoštolův Božích leta Božího tisícioho pětistého čtrnáctého, království našich Uherského pětmedicímého a Českého čtyřycátého čtvrtého. Ex commissione propriae Regiae Majestatis.

²⁴⁶ K návštěvě královského panovnického páru v Praze r. 1522: Josef MACEK: Jagellonský věk v českých zemích I.2, Praha 2001, 309-316; Václav BŮŽEK: Cizinci ve vlastním království. Pobyt Ludvíka Jagellonského a Marie Habsburské v Čechách na přelomu let 1522-1523, in: Kateřina JÍŠOVÁ (ed.): V komnatách paláců, v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám. Praha 2007, 233-243; Jiří KUTHAN: Královská hodnota českých vládařů, jejich dílo a reprezentace. (Ludvík Jagellonský, český a uherský král) in: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, 184

²⁴⁷ Jednalo se o navýšení v počtu 100 korců pšenice, 200 korců žita a deset kop kaprů z důchodů královských na městech Poděbradech a Kolíně. Karel NAVRÁTIL: Paměti, 150 + příloha X.:

„Královské potvrzení privileji a obdarování kláštera karlovského r. 1522. 4. listopadu.“

„My Ludvík z Boží milosti Uherský, Český, Dalmatský, Charvatský atd. král, markrabě Moravské, Lucemburské a Slezské kníže a Lužické Markrabě oznamujeme tímto listem všem, že jest přistoupl před osobu naši velebný kašpar opat kláštera panny Marie a sv. Karla na Novém městě Pražském, nábožný věrný náš milý, a ukázal nám majestaty, privilegia, svobody a milosti, kterýchž jsou od předků našich císařův a králův českých předkové jejich dosáhli a obdrželi, prose nás při tom pokorně, jménem svým a všeho toho konventu, abychom my jim těch majestátův a privilegií, jakž i nahoře dotčeno potvrditi a přitom některé milosti učiniti ráčili, ku

kanonii, jejímuž opatovi také v této době daroval Petr Vok z Rožmberka 700 kop grošů a zajistil konventu nadále platbu 42 kop z výnosu panství Bechyňského.²⁴⁸ Karlovská augustiniánská kanonie se tak stala jednou z mála duchovních institucí, které stačil mladý královský pár poctit svou přízní a podporou. Asi nejznámějším příkladem Ludvíkovy objednávky uměleckých děl pro církev v rámci celého českého soustátí bylo dokončení v podstatě jediné nové klášterní fundace jeho otce Vladislava II. v Hornolužickém Kamnici. Tamní klášterní kostel svaté Anny byl za Ludvíkovy vlády dokončen a vybaven oltáři, z nichž hlavní nese na predele dodnes znaky obou královských manželů.²⁴⁹ Mimo to, pokud víme

kteréžto prosbě jsou nakloněni, vidouce také ty všechny majestaty a privilegia celé a neporušené, znajíce při tom těch bratří zachovalost, ctný život a dobrý příklad, a majíce my také z těch příčin zvláštní k nim náchylnost. Protož dobrým rozmyslem naším, jistým vědomím a raddou věrných našich milých mocí královskou v Čechách všechna privilegia, majestaty, obdarování a výsady, a milosti, kteréž od předků našich mají a obdrželi jsou zejména císařův a králův českých Otakara, Jana, Karla, Václava, Zikmunda, Ladislava, Jiřího a krále Vladislava, otce našeho nejmilejšího, jeho milosti slavné paměti i také list císaře Karla, který jest vydán opatu na řád rozdávaní almužny, kterýž officium Eleemosynarium slove, i ten majestát a zvláště císaře Karla čtvrtého na plat, kterýž se témuž konventu od opatrných purkmistra, konšelů, a vši obce města Kouřima totiž jednu a čtyřiceti hřiven za každou padesáte šest grošův pražských každý rok vydávati a platiti má, počítajíce i také od jiných bohabojných, dobrých a milosrdných osob, což jim bratřím a tomu záduší sv. Karla udělili a dali, schválili jsme a potvrdili a tímto listem ve všem jich znění, položení v punktech, klausulích artikulích tak, jakoby tuto slovo od slova vepsány a vysloveny byly, schvalujem, potvrzujem. Chtíce, aby toto všecko vedle těchž milostí, výsad a obdarování ode všech stavův i člověka království českého zboží a lidem k tomu příslušejícím vcele, nepohnutě zachováno a zdržáno bylo bez umenšení. Při tom také jako nahoře psaný otec náš, nejmilejší z milosti a lásky své dopustil a tu moc dal témuž klášteru, opatu a konventu, aby sobě mohli platu, kdyby v té možnosti byli, do pěti set grošův českých koupiti, a dále znajíc jejich chudobu a nedostatek ráčil je opatřiti, aby sto strychův pšenice a dvě stě strychův žita a deset kop kaprův z zámků a důchodův našich Poděbrad a Kolína též bratřím kláštera panny Marie a sv. Karla k pomoci vydáno bylo i k tomu my také obojímu povolení naše dáváme a to stvrzujem, ač jestli jim co z kterých příčin zdržáno bylo, aby se jim potom nezdržovalo, než při tom aby skutečně zachováni byli, jakžto obdarování v sobě ukazuje a zavírá. Protož prikazujeme všem úředníkům větším i menším i jiným poddaným našim království Českého, kteréhobykoliv řádu neb povahy byli, a zvláště poctivým purkmistrům a raddám a vši obcí starého i nového měst Pražských i také perkmistru viničnému, nynějším i budoucím věrným našim milým, abyste nahoře psané opata a konvent kláštera panny Marie a sv. Karla, jakož nahoře dotčeno, při tomto schválení a potvrzení našem nyní i v časech budoucích jměli, drželi a neporušitelně jakž v sobě jich obdarování a milosti jich zní, zachovali, žádných jim v tom zmatkův, odtahův a překážek nečiníce, ani komu činiti dopouštějíce pod uvarováním hněvu a nemilosti naší a budoucích našich králův Českých i také v pokutu upadení, kteráž v týchž listech předkův našich jest uložena. Přes to přes všecko často psanému opatu a konventu nynějším i budoucím tuto činíce milost, že my zboží, vsí, lidí a platův, k témuž záduší přináležejících, žádnému člověku pod jakýmkoliv jménem neb barvou na díle neb ve všem zastavovati, zapisovati aneb odcizovati nikterakž nemáme a moci nebudem, nyní i po věčné časy i budoucí a to také budoucí naše krále České zavazujeme. Pakliby se na tomto kdy z omylu, nepanšti, neb jakžkoliv jinak na zlou zprávu přihodilo; tehdy to tímto listem kazíme, moříme a v nic obracujem, chtíce tomu, aby to žádné moci a pevnosti nemělo a umítá nemohlo nyní i v časech budoucích. Tuto témuž opatu a konventu kláštera panny Marie a sv. Karla nynějším i budoucím činíme milost, jakož jsou oni do komory naší „vostrožného“ nikdy neplatili, že je z toho na věčné budoucí časy tímto listem vymaníme a vysvobozujem, tak aby nám i budoucím králům Českým, ani žádnému jinému člověku to vostrožného nedávali a platiti povinni nebyli a to nyní i v časech budoucích. K tomu na svědomí pečeť naši královskou k listu tomuto přivěsiti jsme rozkázali. Dán na hradě Pražském v úterý po všech svatých leta Božího tisícího pětistého dvamecítého království nšich Uherského a Českého sedmého.

Ad relationem magnifici Domini Henrici de Ryzinbergk et Švihov in Raby supremi regni Boemiae cancellarii etc.

²⁴⁸ Karel NAVRÁTIL: Paměti, 151

²⁴⁹ Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vládařů, jejich dílo a reprezentace. (Ludvík Jagellonský, král Uherský a Český) in: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED: Korunovační řád českých králů, Praha 2009, 188-189

odkazují k Ludvíkovi v sakrálním prostředí pouze korunované iniciály „L“ v zábradlích chóru a na klenbě presbyteria chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře a na svorníku klenby presbyteria kostela sv. Víta v Kolíně – Zálabí.²⁵⁰

²⁵⁰ K. B. MÁDL: Soutis památek historických a uměleckých v království českém. Politický okres kolínský. Praha 1897, 50 (včetně vyobrazení)

8. ZÁVĚR - K VIZI POSVÁTNÉ PRAHY CÍSAŘE KARLA IV.

8.1 Nova Civitas

Pokusme se nyní na příkladu řady nejdůležitějších vladařských patrocinií Nového Města pražského ukázat možnost rozkrytí složitého systému nitek jemného duchovního předeiva, jimiž byla lucemburská Praha systematicky připoutávána k západokřesťanskému kulturnímu světu.

Jak bylo v odborné literatuře posledních let opakovaně ukázáno, Karlova koncepce Nového Města pražského byla velkolepým zakladatelským počinem a není snad již dnes nejmenších pochyb o tom, že toto založení nemělo ve středověké Evropě rovného. Nejen velkolepou urbanistickou koncepcí tohoto obrovského prostoru, ale především sakrálním rozměrem a duchovním nábojem, se Karel IV. pokusil jistě v součinnosti se svými rádci, mezi nimiž můžeme na prvním místě předpokládat pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, jehož mimořádný intelektuální duch je za mnohým z Karlova státnického díla velmi dobře cítit, jasně demonstrovat své vladařské a v tehdejší pojetí tohoto výrazu také světovládné ambice.²⁵¹

Není dnes již pochyb o tom, že celá tato složitá koncepce byla dlouho připravována a do hloubky promyšlena. Na Novém Městě tak snad nebylo kostela, který by byl postaven pod

²⁵¹ K univeralistické koncepci založení Nového Města pražského: Viktor KOTRBA: Nové Město pražské – „Karlstadt“ – v universální koncepci císaře Karla IV., in: Jan PETR / Sáva ŠABOUK (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury. Praha 1975, 153–156; Wilfried BRONCHE: Zu einem Modell der Prager Neustadt, in: Ferdinand SEIBT (ed.): Kaiser Karl IV., München 1978, 242–249; Jiří KROPÁČEK: K fundacím Karla IV. na Novém Městě pražském, in: Staletá Praha IX., Praha 1979 231–251; Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Fundace českých králů ve 14. století, in: Sborník historický 28, Praha 1982, 5–55; Zoe OPAČÍČ: Charles IV. and the Emmaus monastery Slavonic tradition and imperial ideologi in fourteenth-century Prague, Disertační práce University of London, Courtauld institut of Art 2002; Kateřina KUBÍNOVÁ: Imitatio Romae Karel IV. a Řím, Praha 2006; Jiří KUTHAN: Praga sacra. Kaiser Karls IV. Vision vom heiligen Prag, in: Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Kunstwerke als Herrschaftszeichen und Symbole der Staatsidentität. (=Opera fakultatis Theologie catholicae Universitatis Carolinae Pragensis Historia et historia atrium vol. VI.), Praha 2007, 349–403; Marie BLÁHOVÁ: Klášterní fundace Karla IV., in: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina, KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy – Benediktinský klášter na Slovanech v centru Prahy, Praha 2007, 18–32; Zoe OPAČÍČ: Emauzský klášter a Nové Město pražské: slovanská tradice, císařská ideologi a veřejný rituál v Praze 14. století, tamtéž, 32–61; Jiří KUTHAN: Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV., in: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a státní identity. (=Opera Facultatis Theologie catholicae, Universitatis carolinae Pragensis, Historia et historia atrium vol. VII.), Praha 2008, 337–387; nejnověji, Zoe Opačič: in: Jiří FAJT / Andrea LANGER (ed.): Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im Europäischen Kontext. Berlin/ München 2009, 136–149

ochranu svěťce a patrona, k němuž by Karel neměl zvláštní osobní vztah, duchovní pouto a snad i lásku. Řečeno slovy Viktora Kotrby: „i v sakrální sféře tady všude vane universální duch.“²⁵² Mimořádným způsobem zde tak byla demonstrována sounáležitost Prahy a Čech se středověkou Říší. Přestože to dnes není lehké přiznat, v mnohém o situaci této země vypovídají slova vyřčená v těžkých dobách nacistické okupace, že: „Sotva některá jiná země měla tak niterný podíl na říšských dějinách jako Čechy a Morava.“²⁵³ A byla to právě doba Lucemburská - doba Karlova, kdy byla Praha povýšena na kulturní a politickou metropoli střední Evropy. Tehdy byla založena naše staroslavná universita a byl budován panovnický a dynastický kult starých vladařů z Přemyslovského rodu, k jehož odkazu se v Čechách, a nejen tady, Karel IV. při mnoha příležitostech hlásil. Karel, ač je v Čechách tak chápán jen částečně, byl ale především Římským císařem – Imperátorem Augustem! Tento panovník s nesmírným citem pro historické souvislosti vnímal povýšení na stolec vladařů západního světa jako své životní poslání. Rodové državy, které tak rád a často s nesmírnou láskou a péčí budoval, opatroval a v mnoha a mnoha případech i rozmnožoval, mu sloužily jako základna pro mocenskou expanzi dál do Evropy, kde měl tolik připravenou půdu svými přívrženci a předky.²⁵⁴ Za všechny jsme v textu zmínily jen několik nejvýznamnějších, ale vedle významných duchovních knížat, která byla Karlovi oporou, není možné pomlčet o velké pomoci, kterou pro mladého nastupujícího panovníka vykonali jeho otec, český král Jan, a prastrýc, trevírský arcibiskup Balduin.²⁵⁵ Jejich především diplomatická pomoc byla tak jedním z rozhodujících faktorů, jimiž byla připravena půda pro Karlovu volbu. Balduin se stal po smrti krále Jana Slepého či Českého, jak je v dobových kronikách nazýván, jakýmsi Karlovým protektorem. S nezdolnou energií i přes svůj pokročilý věk prosazoval lucemburského prince na říšský trůn, snad v naději, že se tak podaří to, co jako realisticky uvažující politik a diplomat musel oželet o řadu desetiletí dříve, kdy po debaklu římského tažení císaře Jindřicha VII. Lucemburského nebylo v jeho rodu člena, který by se o uvolněný trůn mohl ucházet. Jan, tehdy ještě v podstatě dítě, musel v prvních letech zápasit o svou

²⁵² K univeralistické koncepci založení Nového Města pražského: Viktor KOTRBA: Nové Město pražské – „Karlstadt“ – v universální koncepci císaře Karla IV., in: Jan PETR / Sáva ŠABOUK (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury. Praha 1975, 153

²⁵³ Citováno z textu „Protektorát Čechy a Morava v Říši“ předneseného na Východním ústavu v Krakově 24. července r. 1941. srov. Čechy a Morava v Říši. Praha 1941, 19

²⁵⁴ Ferdinand SEIBT: Karel IV. Císař v Evropě (1346 – 1378) Praha 1999, 51-87

²⁵⁵ K Janovi Lucemburskému nejpodrobněji Josef ŠUSTA: Král cizinec. České dějiny II – 2, Praha 1939; Jiří Spěvák: Král diplomat. Praha 1982; k umění doby pak: Klára, BENEŠOVSKÁ: King John of Luxemburg (1296-1346) and the art of his era. Praha 1998

pozici v samotném českém království, a iniciativu v říši tak mohl převzít Wittelsbažský kandidát Ludvík, řečený Bavor, na jehož stranu nakonec na čas přešel i sám Balduin.²⁵⁶

Jakoby si chtěl nyní vynahradit tato léta, začal se po vyhnání Jana Jindřicha z Tyrol vehementně zasazovat o Karlovo zvolení římským králem, a jakoby mu sám osud chtěl ještě na sklonku života dopřát potěšení z tohoto rodového triumfu, bylo mu umožněno být roku 1349 korunátorem Karlovým při jeho druhé korunovaci v Cáchách, kdy byly na tradičním místě a pravými insigniemi dokončeny ty části korunovačního obřadu, které při Karlově první korunovaci v Bonnu nebylo možno vzhledem k jejich provázanosti s kostelem Panny Marie v Cáchách vykonat.²⁵⁷ Přestože trevírským arcibiskupům bylo právo ke korunovacím římských králů již od roku 1315 trvale odňato, tehdy se kolínský arcibiskup roznemohl, a Balduin byl proto zmocněn jej zastupovat.²⁵⁸ Kruh se tak uzavřel a staré říšské proroctví o příchodu panovníka jehož jméno bude začínat na „K“, který přijde po Filipovi Sličném a bude Říši spravedlivě vládnout stejně tak jako kdysi Karel Veliký, bylo naplněno.²⁵⁹ Karel, příslušník teprve třetí generace Lucemburků uplatňujících se ve vysoké říšské police, tak měl otevřenu dráhu k nejvyšším metám světské moci na evropském kontinentu.

Nyní bylo nutné zajistit všechny problematické kroky, které si přenesení vlády v podstatě mimo tradiční území Říše vynucovalo, takovým způsobem, aby nevznikla na německých územích nevole. K tomu měli do značné míry posloužit mladému panovníkovi právě světci, jejich kult, relikvie, patrocinia a ochranná moc. Místem, kde byla tato velkolepá teologickopolitická koncepce realizována, bylo právě zakládané a budované Nové Město pražské.²⁶⁰

²⁵⁶ J. MÖTSCH (ed.): Balduin von Luxemburg. Erzbischof von Trier – Kurfürst des reiches 1285-1354. Mainz 1985; Tomas HEINZ: Frankreich. – Grundzüge der Europapolitik, in: Ferdinand SEIBT: Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen. München 1978, 152-160, zvláště 154 + obr. 44

²⁵⁷ Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vládařů, jejich dílo a reprezentace, in: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, 121

²⁵⁸ Toto výsadní privilegium bylo definitivně ztraceno až r. 1315 od kdy byl korunátorem římsko-německých králů výhradně arcibiskup Kolínský, srov. Stephan BEISSEL: Geschichte der Trierer Kirchen, ihrer Reliquien und Kunstschatze I, Trier 1887

²⁵⁹ Vilém LORENC: Nové Městopražské, Praha 1973, 185 s odkazem na práci: Antoniu-David GATHEN: Rolande als Rechtssymbole. Berlin 1960

²⁶⁰ Jiří KUTHAN: Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV., in: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, Umělecké dílo jako projev vládařské reprezentace a státní identity. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae, Universitatis carolinae Pragensia, Historia et historia atrium vol. VII.), Praha 2008, 337–387; a nejnověji pak Zoe OPAČÍČ: in: Jiří FAJT / Andrea LANGER (ed.): Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im Europäischen Kontext. Berlin/ München 2009, 136-149

8.2 Praga sacra

Karel měl v Praze naco navazovat. Přemyslovská tradice, zdejší hrad a především Staré Město s řadou královských fundací mu byly jistě vzorem. Pro panovníka, který poznal velký kus evropského kontinentu, strávil dětství v Paříži a mládí v bohatých městech severní Itálie, však byla Praha i přes svou velkolepost a krásu nejspíš přeci jen malá. Tento velký státník se zde tak představil jako zcela mimořádný stavebník, fundátor a objednavatel uměleckých děl. Jestliže přemyslovské fundace byly ve své době považovány za velkolepé a urbanistické kroky Přemysla Otakara II., zakládajícího Malou Stranu, či jeho syna Václava I., který nechal vybudovat dnešní Havelské Město, znamenaly podstatné rozšíření české metropole, výstavba přicházející s počátkem vlády Karlovy nechala vše, co předcházelo (a koneckonců i přišlo po tom), daleko ve svém stínu.²⁶¹ Praha, povýšená novou výstavbou na metropoli vpravdě evropského významu, měla být nyní sakralizována. Měla se stát centrem křesťanského světa, novým Římem a Jeruzalémem. Bezpočet kostelů, klášterů a kaplí zakládaných v rychlém sledu za sebou tak nikoho neměl nechat na pochybách o významu, který je novému založení přičítán.²⁶²

8.3 Klášter karmelitánů s kostelem Panny Marie Sněžné

Není snadné začít hovořit o některé z novoměstských fundací a postavit jí tím před stavby ostatní. Proto použijme chronologický postup. Ještě před samotnou fundací Nového Města pražského byly založeny dva velké klášterní areály. V přímé návaznosti na korunovaci Karla IV. jako českého krále byl založen klášter karmelitánů.²⁶³ Pro zkoumanou problematiku je zajímavé především patrocinium jeho klášterního kostela, který byl svěřen pod ochranu Panny Marie Sněžné. Tato stavba v sobě tak má zakódován mnohočetný symbolický význam. Poukazuje k zasvěcení staré římské baziliky Santa Maria Maggiore, jednoho z nejslavnějších tamních kostelů, ve kterém papež Hadryán II. schválil v roce 868 za přítomnosti svatých Cyrila a Metoděje slovanskou liturgii. Stavba chrámu, upomínajícího podle pověsti na sen, ve kterém se v noci ze 4. na 5. srpna roku 352 v noci zjevila Panna Maria papeži Liberiovi a

²⁶¹ K této velkolepé koncepci dosud nejpodrobněji: Vilém LORENC: Nové Město pražské, Praha 1973

²⁶² Jiří KUTHAN: Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV., in: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a státní identity. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae, Universitatis carolinae Pragensia, Historia et historia atrium vol. VII.), Praha 2008, 337–387

²⁶³ Kronika Beneše Krabice z Weitmile – FRB IV, 514-515; český překlad in: Marie BLÁHOVÁ: Kroniky doby Karla IV. Praha 1987, 224; srov. Jiří KUTHAN: Královská hodnota českých vládců, jejich dílo a reprezentace. In: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, 118-121

římskému patriciovi Janovi a sdělila jim, aby šli na Eskvilin a tam na místě, kde najdou čerstvě napadaný sníh, pak založili kostel. Ten oni následně opravdu postavili. Pražský kostel tak připomíná nejen jednu z nejslavnějších staveb křesťanského Říma – metropole císařů a papežů, byť v době poloviny 14. století od obou opuštěného, ale nese zde navíc i notu slovanskou.²⁶⁴ A protože svatí Cyril a Metoděj obrátili na víru velkou část východní Evropy, lze tu tušit i notu universalistickou. Ta se mimochodem v Karlově politice a především jeho symbolických krocích později objevuje s akcentem ke slovanskému východu ještě mnohokrát.

8.4 Klášter Na Slovanech v universalistické koncepci vlády císaře Karla IV.

Příkladem toho je hned druhá novoměstská fundace, klášter Na Slovanech. Souhlas se zřízením kláštera se slovanskou liturgií byl dán papežem Klimentem VI. již 9. května roku 1346. V listopadu roku následujícího byla v Norimberku vydána zakládací listina kláštera, kterou r. 1348 potvrdil pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic. Z jejího textu, který přejímá část původního papežského souhlasu, vyplývá, že tento povolil, aby byla v Českém království sloužena bohoslužba ve slovanském jazyce na jednom místě. Víme, že toto nařízení později nebylo plně respektováno a slovanská liturgie byla pěstována také na Sázavě, v klášteře sv. Prokopa, který byl Karlem IV. významně podporován.²⁶⁵

Klášteří kostel byl zasvěcen ke cti „Boha a jeho matky Panny Marie a ke slávě svatých Jeronýma, Cyrila, Metoděje a Prokopa, patronů českého království, mučedníků a vyznavačů.“²⁶⁶ Emauzský klášter, jemuž byla v posledních letech věnována zvýšená badatelská pozornost, poukazoval tak na snahu po prohloubení styků se slovanským východem Evropy a snad i na tolik žádané opětovné sloučení východní a západní církve.²⁶⁷ Tomuto soudobému požadavku odpovídal i výběr patronů klášterního kostela.²⁶⁸ Nábožensko

²⁶⁴ Jiří KUTHAN: Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV., in: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a státní identity. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae, Universitatis carolinae Pragensia, Historia et historia atrium vol. VII.), Praha 2008, 339

²⁶⁵ Ke klášteru na Sázavě: Jan PETR / Sáva ŠABOUK (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury. Praha 1975; Květa, REICHERTOVÁ a kol.: Sázava – památník staroslověnské kultury v Čechách. Praha 1988, 138-185, zvláště 154-183

²⁶⁶ Jiří SPĚVÁČEK: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V, fasc. 1, Praha 1955, č. 257, 135; český překlad: František HERMANŠKÝ: Četní o Karlu IV. a jeho době, Praha 1958, 180

²⁶⁷ BENEŠOVSKÁ Klára / KUBÍNOVÁ Kateřina (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Soubor prací věnovaných znovuotevření chrámu Panny Marie a sv. Jeronýma benediktinského kláštera Na Slovanech. Opatství Emauzy 21. 4. 2003, Praha 2007

²⁶⁸ Jiří KUTHAN: Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV., in: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a státní identity. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae, Universitatis carolinae Pragensia, Historia et historia atrium vol. VII.), Praha 2008, 340

universalistická koncepce Karlova zde byla ještě podtržena heraldickou výzdobou kleneb hlavní lodi, vystavěním tzv. císařské kaple, která byla dle předpokladu některých badatelů koncipována jako prostor k přechovávání či ukazování Relikvií Imperialis.²⁶⁹ Tomu by nasvědčovala heraldická výzdoba svorníků kleneb kaple, její původní výmalba známá alespoň z popisů a dochovaná dnes jen fragmentárně, a též předpoklad, že zde byla původně umístěna deska tzv. Emauzského Ukřižování. Jedná se o deskový obraz chovaný dnes ve sbírkách národní galerie v Praze, na němž jsou nápadně akcentovány některé z nástrojů umučení Páně, jmenovitě hřeby a kopí sv. Longina. To vše by opět ukazovalo k universalistickému pojetí výzdoby klášterního areálu a zejména jeho kostela, který byl navíc pro možnou účast vládařského páru při bohoslužbě vybaven nádherným sediliem v kněžišti hlavní lodi. Heraldická výzdoba zde upomíná na císařskou a královskou hodnost Karla IV. Zajímavé je mimo jiné také to, že se zde v prostředí karlovského umění – ještě téměř výjimečně – objevuje dvojhlavý říšský orel. Tato podoba říšského znaku, která se z vyvinula z původní jednohlavé orlice se všeobecně rozšířila až později.

Universalistická koncepce císařské vlády se v klášteře Na Sovanech tak prolíná se světem slovanské liturgie a jí symbolizujících světců. Též architektonické řešení, přestože čerpá vzory z prostředí jihofrancouzské architektury, mělo snad svým pojetím se třemi apsidami evokovat jihoslovanské sakrální stavby, tedy poukazovat k prostředí, odkud byli do Prahy povoláni slovanští benediktini. Za místo jejich předchozího působení bývá považován klášter Tkon na ostrově Pašman v Dalmácii.²⁷⁰

8.5 Karlov

Třetí velkou církevní fundací Nového Města pražského byl klášter augustiniánů kanovníků na Karlově, kterému byla také věnována stěžejní část této práce. Jeho rozboru architektonickému, uměleckému i teologicko- symbolickému se bude ještě třeba v budoucnu opakovaně věnovat. Snad právě to je na stavbách Prahy Karla IV. tak zajímavé, podnětné a

²⁶⁹ Zoe OPAČIĆ: Charles IV. and the Emmaus monastery Slavonic tradition and imperial ideology in fourteenth-century Prague, Disertační práce University of London, Courtauld institut of Art 2002

²⁷⁰ Ne zcela vysvětleny jsou nálezy základového zdiva pod úrovní terénu. Nalezené zdivo, stopující gotické závěry lodí, bylo považováno za eventuelní relikt starší svatyně s patrocinem sv. Kosmy a Damiána, která mohla stavbě Karla IV. předcházet a jejíž patrocinium by bylo později přeneseno na barokní kapli v západním předpolí klášterního kostela. srov. Vladimír, PÍŠA: Kostel sv. Kosmy a damiána v klášteře Na Slovanech v Praze, in: Jan, PETR / Sáva, ŠABOUK (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauz v dějinách české kultury. Praha 1975, 73-84

vzrušující, že témata nejsou vyčerpána, a asi každé jejich další otevření, byť najde třeba i řadu odpovědí, ještě větší počet otázek otevírá.

Jak bylo již výše uvedeno, klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Karla Velikého, označený před lety Dobroslavem Líbalem za jednu z nejtajemnějších pražských gotických staveb, je dodnes obestřen řadou tajemství.²⁷¹ Snažíme-li se o pochopení Nového Města pražského jakožto symbolu nového uspořádání velké části kontinentu, které mělo navíc symbolizovat vládu císaře Karla IV. nad Evropou a světem, je pro nás důležitá především universalistická koncepce, která tady naplno zaznívá. Nejen svým patrociniem, jímž Karel přispívá k šíření kultu svatého Karla Velikého, a jak jsme již uvedli, přímo jeho svatosti vůbec (!), ale také tvarem lodi, která svým netradičním pojetím na oktogonálním půdorysu jasně poukazuje ke svému vzoru palatinské kaple v Cáchách, demonstruje augustiniánský areál na Karlově universalistickou koncepci založení Nového Města pražského. Nelze než právě na tomto místě opět myslet na slova prof. Zdeňky Hladíkové, že Karlov jakožto symbol moci císařské, a tedy samotné říše, tvořil tak pandán k hradu českých králů s hrobem svatého Václava, symbolizujícího rodovou tradici českou. Oba světci, navíc osobní patroni císařovi, jejichž jména nosil, se tak stávají personifikací lucemburské vlády nad Evropou a světem.²⁷²

České království – rodová doména Lucemburků jako hlavní opora jejich vlády v Říši a dva duchovní pilíře této Karlovy koncepce. Idea Čech, jimž je dáno žít pod ochranou Říše, byla později nanejvýš výmluvně znázorněna v jedné z iluminací bible Václava IV. Malý, leč přesto významný a silný český heraldický lev, tu s královskou korunou kráčí pod ochrannými křídly říšské orlice, která je korunována císařským diadémem.²⁷³ Stejnou ideu mělo vyjadřovat v symbolické řeči poloviny 14. století sepětí této dvojice patronů, ostatně tak tomu nebylo jen v Praze, ale také v proboštví v Dolním Ingelheimu, které Karel IV. nově založil a jež spadalo pod Karlov.²⁷⁴ V době Karlově byla značně oživena legenda, že Karlu Velikému byl v Dolním Ingelheimu, jeho údajném rodišti, snesen andělem z nebes meč, skrze něhož mu byla propůjčena Boží milost. Tento meč se stal později součástí říšských korunovačních klenotů, a je-li pravdivá teorie o jejich plánovaném uschování v klášteře na Karlově, pak přímo zde měl být také uchováván, například alespoň v předvečer slavných novoměstských ukazování. K podobnému účelu mohl sloužit i postranní prostor tzv. císařské kaple v klášteře

²⁷¹ Dobroslav LÍBAL: Architektura, in: Emanuel Poche (ed.): Praha středověká – Čtvero knih o Praze. Praha 1983, 239

²⁷² Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Fundace českých králů ve 14. století, in: Sborník historický 28. Praha 1982, 27

²⁷³ Josef KRÁSA: Iluminované rukopisy Václava IV. Praha 1974, 79

²⁷⁴ Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Fundace českých králů ve 14. století, in: Sborník historický 28. Praha 1982, 27

Na Slovanech. Jistě byly na Karlově chovány relikvie a památky na Karla Velikého; víme o trojici zubů, které Karel IV. získal při své návštěvě Cách.²⁷⁵ Nepříliš jasná a pozdní správa hovoří také o plášti tohoto „světce“.²⁷⁶

Budování klášterního areálu na Karlově – těchto malých Cách v Praze, postavení v podstatě celého Nového Města pražského pod ochranu tohoto světce jehož chrám byl na nejvyšším místě celé lokace, budování probošství v Dolním Ingelheimu včetně oživení pověsti spojující toto místo s narozením Karla Velikého, připomenutí významu jeho meče chovaného kromě jiných domnělých památek na něho v říšském pokladu a nakonec také četné dary směřující z císařského dvora a pokladny přímo do Cách, kde byl navíc přímo v centru kultu svatosti Karla Velikého r. 1362 vybudován na horním ochozu oktogonu kaple Panny Marie oltář svatého Václava, určený pro příliv poutníků z Čech, jehož oltářník měl být znalý českého jazyka, ostatně stejně jako tomu bylo u řeholníků v dolnoingelheimském probošství, to všechno přispívalo k šíření a prohlubování kultu a svatosti Karla Velikého, který tak byl stejně jako v době vlády Štaufů systematicky sakralizován, a coby vzor dobré vlády posouván do role patrona říše a jejích imperátorů.

8.6 Svatý Jindřich a svatá Kunhuta – bamberscí světci v Praze

Vedle areálu na Karlově však ke stejné ideji přispívá v Praze také stavba farního kostela tzv. Dolního Nového Města pražského, který byl zasvěcen svatým Jindřichovi a Kunhutě a který přináší svým patrociniem do Prahy světce bamberské diecéze.²⁷⁷ Přestože tato patrocinia byla v Čechách již dříve známa, jejich akcentování císařem Karlem IV. mělo najednou nový symbolický význam.²⁷⁸ Karel, který se již v zakládací listině kláštera na Karlově hrdě hlásil k odkazu Karla Velikého, jehož označuje jako svého předka „praedecessor noster“, sáhl i zde po světicích jeho rodu blízkých.²⁷⁹ Svatá Kunhuta byla spřízněna s dynastií Lucemburků, a stejně jako Karel Veliký tak představovala v Praze a Čechách vůbec

²⁷⁵ Hans-Peter HILGER: Der Weg nach Aachen. in: Ferdinand, SEIBT: Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen. München 1978, 349; H. SCHIFFERS: Die dt. Königskronung und Insignie des Richard von Cornwallis. 1936 40

²⁷⁶ Karel OTAVSKÝ: Kult nástrojů Kristova umučení za Karla IV. a karlštejnská látka s anděly. in: Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, 64

²⁷⁷ Karel NAVRÁTIL: Paměti hlavního kostela farního, fary a školy sv. Jindřicha a sv. Kunhuty v Novém Městě pražském. Praha 1869. (tam také odkaz na farní kroniky)

²⁷⁸ Jiří KUTHAN: Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV., in: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a státní identity. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae, Universitatis carolinae Pragensis, Historia et historia atrium vol. VII.), Praha 2008, 344

²⁷⁹ Vilém LORENC: Nové Město pražské. Praha 1973, 115

dynastickou světicí, a tedy patronku vládnoucího rodu. Tak ve městě, kde byl zastoupen svatý Václav jako hlavní přemyslovský světec, s nímž byl Karel spřízněn přes svou matku Elišku, přicházejí říšští světci, symbolicky zastupující rod Karlova otce. Kunhutin manžel Jindřich II. Svatý byl jedním ze svatořečených císařů a jeho patrocinium v sobě tak nese imperiální a universalistickou notu. Bamberk, diecése sousedící s českým prostorem, byl územím, které se těšilo mimořádnému zájmu Karla IV. V minulosti byl často místem konání říšských sněmů. Také proto Karel IV. postupně usiloval o připoutání biskupství v Bamberku, stejně jako v Míšni a Řezně k pražskému arcibiskupskému stolci. I když se mu nepodařilo tento požadavek prosadit naplno, jistým dílčím vítězstvím bylo, že pražský arcibiskup byl alespoň jmenován papežským legátem pro jmenované diecése. Obsazování tamních stolců se dělo často v součinnosti s lucemburskou zahraniční politikou, čehož je dobrým příkladem míšeňská etapa kariéry Jana z Jenštejna. Oba panovníci – svatí císařové – tak byli jakožto strážci císařské říšské ideje pochopitelně zastoupeni také na hradě Karlštejně, jehož význam a výzdoba zůstávají z pochopitelných důvodů mimo tuto práci. Na deskových obrazech mistra Theodorika jsou zde v dolní řadě stěny znázorněny postavy svatořečených vladařů. V jejich středu je Karel Veliký, jeden z bočních králů pak pravděpodobně znázorňuje svatého Jindřicha. Jeho manželka Kunhuta má místo jinde.²⁸⁰

8.7 Svatý Palmacius – trevírský patron na Karlštejně

Karlštejn, tento císařský hrad a sakralizované tresorium v jednom, se stal shránou Relikvií Imperialis. Byl proto naplněn snad všemi dostupnými relikviemi. Je nutno připomenout také svatého Palmacia, trevírského patrona, jehož kult nebyl na rozdíl od jiných přenesen do Prahy, ale na Karlštejn.²⁸¹ Jeho relikvie byly po převozu rozděleny, a zatímco jejich hlavní část snad spočinula ve farním kostele posazeném do svahu vrchu Borka

²⁸⁰ K výzdobě hradu Karlštejna dosud nejpodrobněji: Jiří FAJT (ed.): *Magister Theodoricus*. Dvorní malíř císaře Karla IV. Praha 1997

²⁸¹ Z listu císaře Karla IV. pražské kapitule o získání relikvií v Trevíru: „Onen utěšitel Paraklitus Duch svatý ráčil nás podivuhodným způsobem potěšit v zármutku, stíraje z našich očí všecku slzu a obraceje náš žalný smutek v radost a veselí, a to tím, že jsme tam spatřili ostatky, po nichž jsme již dávno horoucně toužili. Ačkoliv jsme sice mohli obdržet veliké sumy peněz od nového zvoleného arcibiskupa a od kapituly kostela Trevírského, po právu a spravedlnosti a beze vší výtky, naše královská důstojnost jimi pohrdajíc, měla za lepší, aby obdržela od zvolence a kapituly pokladů nebeských a duchovních, jež ani mol nekazí, ani rez nezhřívá, ani zloději ze země nevykopávají aniž kradou... kdyby tehdy nebyl býval trevírský chrám zbaven pastýře, a kdyby bývali nepotřebovali mé přízně, abych se zastal jejich zájmů u Svaté Stolice, nebyl bych řečené ostatky od nich nikdy obdržel...“ Volný překlad podle latinského textu listu přetištěného v práci: (Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER (ed.): *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze*. Praha 1903, 30), citováno podle: Libor GOTTFRIED: *Nález originálu listiny na ostatky sv. Palmacia*. (Příspěvek k počátkům sbírky ostatků Karla IV. na Karlštejně) in: *Středočeský sborník historický* 21, Praha 1995, 29-43, zvláště 33

v městečku Budňanech, zajišťujícím zázemí hradního areálu, jiné putovali přímo na hrad k osobní zbožnosti císařovně. Z pramenů víme, že na hradě – snad přímo v císařském paláci – existovala kaple svatého Palmacia, která prozatím nebyla spolehlivě lokalizována.²⁸² Snad právě pro ni byl určen skvostný oltář objednaný u vynikajícího italského umělce Tommase da Modena v Trevisu.²⁸³ Svatý Palmácius tady spolu se svatým Václavem adorují Pannu Marii s Ježíškem. Palmácius, povýšený zde do role patrona říše, tak se svatým Václavem, patronem českého království, tvoří opět symbolické sepětí, o kterém jsme hovořili již výše v případě protilehlých areálů Pražského hradu a kláštera na Karlově, či říšské orlice a malého heraldického lvíčka v iluminaci bible Václava IV. Trevírský patron svatý Palmacius reprezentuje nejen říši, jejímž centrem po jistou dobu v pozdně antickém období Trevír byl, ale také kurfiřtský hlas jejích arcibiskupů. Tím pak také v neposlední řadě upomíná na Karlova prastrýce Balduina Lucemburského, který mu byl velkou oporou v době jeho nelehkých začátků.²⁸⁴ Přestože se kult svatého Palmacia v Čechách nerozšířil, ukrývá v sobě tento nenápadný a dnes snad lze říci, karlštejnský světec mnohočetný symbolický význam.

8.8 Svatý Longinus – strážce zesnulých poutníků

K nově uváděným světcům do českého, či pražského prostředí, za jejichž kultem lze tušit imperiální notu, patří také přenesení ostatků svatého Longina, jehož úcta byla v lucemburské Praze systematicky pěstována.²⁸⁵

Ostatky svatého Longina získal Karel IV. za své korunovační cesty Itálií v mantovském kostele sv. Ondřeje.²⁸⁶ Byly přeneseny do Prahy, kde byla pod jeho ochranu svěřena stará románská rotunda sv. Štěpána v předlokační osadě Rybníček. Její původní patrocinium bylo přeneseno na nově budovaný sousední farní kostel svatého Štěpána a

²⁸² Libor GOTTFRIED: Nález originálu listiny na ostatky sv. Palmacia. (Příspěvek k počátkům sbírky ostatků Karla IV. na Karlštejně) in: Středočeský sborník historický 21, Praha 1995, 29-43, zvláště 33

²⁸³ K tomu naposledy podrobně Jiří FAJT / Jan ROYT: Umělecká výzdoba velké věže hradu Karlštejna-Ecclesia Triumphans. in: Jiří FAJT (ed.): Magister Theodoricus – Dvorní malíř císaře Karla IV. Praha 1997, 156-279, zvláště 174-175 a 232. + pozn. 139 a 140

²⁸⁴ K Balduinovi Lucemburskému: J. MÖTSCH (ed.): Balduin von Luxemburg. Erzbischof von Trier – Kurfürst des reiches 1285-1354. Mainz 1985; k jeho zakladatelskému dílu a fundacím pak podrobně: F. J. RONING: Kunst unter Balduin von Luxemburg. tamtéž

²⁸⁵ Viktor KOTRBA: Nové Město Pražské – “Karlstadt” v universální koncepci císaře Karla IV., in: Jan PETR/ Sáva ŠABOUK (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauz v dějinách české kultury. Praha 1975, 61

²⁸⁶ Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze jeho dějiny a popis. Praha 1903, 46

rotunda byla proměněna v hřbitovní kapli.²⁸⁷ Sousední pohřebiště neobvyklých rozměrů bylo označováno jako „Sepultura pelegrinorum“ tedy pohřebiště poutníků.²⁸⁸ Je tedy zajímavé zamyslet se nad významem Longinova kultu v Praze, kde byl mimo jiné postaven do souvislosti s posledními věcmi člověka.²⁸⁹ Davové poutě k pražským ukazováním přinášeli sebou vedle nutnosti ubytování a stravování poutníků také nutnost postarat se o pohřby a ostatky těch, kteří se domů již nemohli vrátit. Svatý Longinus, který stál pod Křížem a probodením boku Spasitelova byl tím, kdo stál bezprostředně u posledních okamžiků jeho života, tak zde v novém centru křesťanského světa měl stát v posledních chvílích po boku těch, kteří opustili své domovy a vydali se na dalekou pouť, aby uctili památku jeho kopí – hlavní relikvie západního křesťanstva, která byla v císařových roků.

Kult svatého Longina, který byl v Praze za Karla IV. propojen s úctou k Arma Christi, byl pěstován intenzivně ještě v době vlády jeho syna Václava IV. Tehdy se dostalo oslavy pašijových scén s akcentováním právě postavy Longinovy na slavném portálu Týnského kostela.²⁹⁰ Na rozdíl od kultu nástrojů umučení Páně, který se objevuje ještě v době pohusitské, svatý Longinus v Čechách nezdolal. Jeho patrocinium zůstalo omezeno na nenápadnou románskou rotundu skrytou ve stínu mohutného kostela sv. Štěpána. Tělo světcovo je později zmiňováno na Vyšehradě, kde byl do souvislosti s ním kladen slavný sarkofágový náhrobek s motivem kříže. Ve skutečnosti se ale nejspíš jedná o sarkofág českého krále Vratislava II., který Vyšehrad systematicky budoval jako královskou rezidenci, sídlil zde a byl také pohřben.²⁹¹ Pro tuto teorii, v literatuře posledních let několikrát potvrzenou, hovoří mimo jiné i podoba s náhrobkem císaře Jindřicha V. z dómu ve Špýru.

Nenápadná stavba románské rotundy dnes již jen málokomu připomene veliké slavnosti pražských poutí a ukazování říšských svátostí, jejichž účastníkům byl vštěpován význam svatého Longina s rolí, kterou měl pod Křížem, a skrze jeho svaté Kopí pak také v podstatě opět skrytá imperiální symbolika.

²⁸⁷ J. PLACHÁ–GOLLEROVÁ: Kostel sv. Štěpána a kaple sv. Longina na Novém Městě. Poklady národního umění 16, Praha 1940

²⁸⁸ Johann Florian, HAMMERSCHMIDT: Prodomus Glorae Pragenae. Praha 1723, 240 ad.

²⁸⁹ Viktor KOTRBA: Nové Město Pražské – “Karlstadt” v universální koncepci císaře Karla IV., in: Jan PETR/ Sáva ŠABOUK (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauz v dějinách české kultury. Praha 1975, 61; Wilfried, BROSCHE: Zu einem Modell der Prager Neustadt. in: Ferdinand, SEIBT (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen. München 1978, 242-248

²⁹⁰ Jaromír HOMOLKA: Studie k počátkům umění krásného slohu v Čechách. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et historica Monographia LV – 1974, Praha 1974, 55 ad.

²⁹¹ Zuzana VŠETEČKOVÁ: Sarkofág sv. Longina, in: Jiří HUBER / Bořivoj NECHVÁTAL (ed.): Královský Vyšehrad. Sborník k 900 výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061 – 1092). Praha 1992

8.9 Kult Arma Christi a Relikvie Imperialis v Praze

Kult svatého Longina, Arma Christi a jejich propojení s Relikviemi Imperialis a pražskými ukazováními bylo zřejmé. Z toho také vyplývala častá znázorňování těchto nástrojů. Snad nejmarkantnějším způsobem to pro dobu Karla IV. je patrné z výzdoby mozaiky nad Zlatou branou pražské katedrály svatého Víta.²⁹² Tam byly nástroje umučení páně zpodobeny dokonce hned dvakrát.²⁹³ Okolo mandorly na středovém poli tohoto obrazu s trůnícím Kristem jako Pantokrátorem se vznášejí andělé s jednotlivými nástroji. Pod nimi jsou jako přímluvci za ještě níže znázorněný císařský pár klečící postavy českých zemských světců. Druhé znázornění Arma Christi, byť dnes jen fragmentárně zachované, bylo v horní borduře, původně pročleněné několika medailony, z nichž se nám dochoval pouze středový znázorňující Veraikon – neboli Veroničinu roušku. Její uctívání patřilo k pražským ukazování, v jejichž „české“ části hrála právě katedrála svatého Víta a jmenovitě balkon nad Zlatou branou svou významnou roli. Na vyobrazeních mozaiky ze začátku 20. století bylo i přes jeho značné poškození možno vidět ještě jeden medailon, který již po sejmutí mozaiky, její restauraci a opětovném umístění nebyl obnoven. Lze na něm rozeznat snad trojici hřebů z Kristova kříže.²⁹⁴ Z toho lze tedy usuzovat, že podobná byla i tematika ostatních předpokládaných medailonů, a že v horním pásu bordury tak byly znázorněny opět kompletní nástroje umučení Páně.

Karlovské umění by zde tak navazovalo na starší předobrazy v pražském prostředí, nakonec také spjatém s královským dvorským uměním, jak tomu bylo například na výzdobě kaple domu U Zvonu na Starém Městě pražském.²⁹⁵ Nebo v iluminacích pasionálu svatojiřské abatyše Kunhuty.²⁹⁶ Samotný Veraikon, jehož vyobrazení bylo chováno v pražské katedrále v několika kopiích, byl znázorněn také ve výzdobě průjezdu věže Kamenného mostu,²⁹⁷ zde však zřejmě bylo navázáno na mnohem starší znázornění Veraikonu z průjezdu věže

²⁹² Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Svatvítská mozaika. Úvahy nad jejím původem, účelem a místem ve vývoji užití obrazů. In: Martin, NODL / Petr, SOMMER / Eva, DOLEŽALOVÁ (ed.): Verba in imaginibus – Františku Šmahelovi k 70. narozeninám. Praha 2004, 43-60

²⁹³ Antonín PODLAHA: Mosaikový obraz v chrámu Svatovítském. Pam. Archeol. a místop. XXI. Roč. 1904 22

²⁹⁴ Jediné nám známé a dosud publikované vyobrazení kompletního orazu mozaiky před sejmutím a restaurací: in: Zdeněk WIRTH: Umělecké památky Čech. Praha

²⁹⁵ Zuzana VŠETEČKOVÁ: Nástěnné malby v přízemní kapli domu U zvonu. in: Umění XXXVIII/ 1990, 377–400; k domu U Zvonu asi nejpodrobněji: Klára, BENEŠOVSKÁ / Zuzana VŠETEČKOVÁ: Dům U Kamenného zvonu ve středověku: Královský dvůr a město. Praha 2004 – tam také podrobně další lit. k tématu

²⁹⁶ Emma URBÁNKOVÁ / Karel STEJSKAL: Pasionál Přemyslovný Kunhuty. Passionale abbatisae Cunegundis. Praha 1975, 71-79 + vyobrazení fol. 3a; 10a

²⁹⁷ Přestože tato Karlova idea je poněkud mimo hlavní téma naší současné práce a byla před nedávnem podrobně zpracována in: Kateřina KUBINOVÁ: Imitatio Romae. Karel IV. a Řím. Praha 2006.

románského mostu Juditina. Podoba Kristova byla s odkazem na Veraikon chovaný v jedné z bran města Edessy před časem ztotožněna s reliéfem tzv. Bradáče.²⁹⁸

Nástroje umučení Páně ve smyslu Relikvií Imperialis se pak také objevují ve výzdobě královského sedilie v Týnském chrámu. Zde nad sedadly královského páru tak jasně demonstrovaly glorifikaci Václava IV. a jeho manželky jakožto právoplatných dědiců císařské ideje a vlády v říši. Přestože se Václavovi IV. na nejvyšší metu západokřesťanského světa již dosáhnout nepodařilo, své ambice zde v Týně vyjádřil nanejvýš jasně. Lze tedy uvažovat o tom, že právě Chrám Panny Marie před Týnem byl v podstatě Václavovým královským kostelem a právě sem se zejména po jeho rozkolu s pražským arcibiskupem, opuštěním Hradu a tím také stavby pražské katedrály, soustředila mimo jeho hrádků snaha po královské reprezentaci a demonstraci moci. Přestože tato snaha vyzněla již v dané politické situaci naprázdno, zůstává právě výzdoba severního portálu Týnského kostela a jeho sedilí, nesmírně zajímavým dokladem královské reprezentace v pozdně lucemburském období předhusitské Prahy.²⁹⁹

8.10 Svatý Zikmund – burgundský král patronem Čech

Při snaze po hledání vladařských předobrazů panovnické moci a sakralizaci kultu císařů a králů byl do Čech přenesen také svatý Zikmund.³⁰⁰ Získání jeho ostatků nebylo jednoduché a odehrálo se proto jaksi po etapách. Karel IV. nejprve získal r. 1354 část Zikmundovy lebky, kterou do Prahy přivezl z kláštera v Einsiedelnu a věnoval ji chrámu sv. Víta. Tím byl vlastně položen základ pro pozdější přenesení zbytku světcova těla, jeho uložení v kapli vytvářející jedno z ramen pomyslného půdorysu kříže, který byl zakódován do dopůdorysného řešení svatovítské katedrály a šíření jeho kultu z Čech dál, například do oblasti Polska a Pomořan. Jak je známo, celá Karlova snaha po glorifikaci tohoto burgundského světce vyvrcholila později v pokřtění jeho nejmladšího syna Zikmundovým jménem. Na příkladu svatého Zikmunda tak lze dobře sledovat postupné prosazování neznámého světce v novém prostředí. Rozhodující

²⁹⁸ Ivo KORÁN: *Karlův most*. Praha 1991, 22

²⁹⁹ Jaromír HOMOLKA: *Studie k počátkům umění krásného slohu v Čechách*. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et historica Monographia LV – 1974, Praha 1974, 55 ad.; Zuzana VŠETEČKOVÁ: *Arma Christi – Arma salutis: Úvaha nad jejich zobrazením v umění českého středověku*. In: Bukovinská, Bekeť Konečný, Lubomír (ed.): *Ars Longa. Sborník k nedožitým sedmdesátinám Josefa Krásky*. Praha 2003, 58-59

³⁰⁰ Ke kultu svatého Zikmunda a jeho účtě v čechách: Jaroslav V. POLC: *Zapomenutý český patron*. in: *Se znamením kříže*. Řím 1967, 127-131; Jaroslav V. POLC: *Svatý Zikmund*. in: *Bohemia sancta*, Praha 1989 191-193; znovu otištěno in: *Česká církev v dějinách*. Praha 1999, 11-14; především pak: Milada, STUDNIČKOVÁ: *Kult svatého Zikmunda v Čechách*. in: Petr, KUBÍN (ed.): *Světcí a jejich kult ve středověku. Sborník Katolické teologické fakulty University Karlovy Dějiny umění – historie IV. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, Historia et historia artium vol. IV.)*, Praha 2006, 283-323

pro šíření úcty byly údajné zázraky vykonané u jeho hrobu v pražské katedrále. Karel ve snaze po vytlačení Francie z Arelatska upozornil akcentováním snad již polozapomenutého kultu svatého Zikmunda jasně na sounáležitost tohoto území s říší a navíc demonstroval i svou osobní zbožnost k jmenovanému světcí. Po svém jednání s papežem Urbanem V. využil situace, kdy byla Francie oslabena válkou s Anglií, a 4. června roku 1365 se nechal v chrámu sv. Trophima v Arles korunovat arelatským králem.³⁰¹ Posledním, komu se před ním dostalo této pocty, byl r. 1178 císař Friedrich Barbarossa. Na zpáteční cestě se Karel zastavil v klášteře sv. Mořice u Agaunu, kde získal kromě části svatomořických ostatků také tělo svatého Zikmunda. Pro zbytek relikvií, které zůstaly na místě nechal pak zhotovit nádhernou relikviářovou skříňku, která byla později znehodnocena novodobou úpravou v 19. století.³⁰² Tento relikviář je pro nás vedle relikviářové hermy chované v katedrále v polském Plocku jediným příkladem karlovského zlatnictví vytvořeného pro svatozikmundovské ostatky, protože pražské relikviáře byly později zničeny.³⁰³ Svatý Zikmund se jako jeden ze zemských patronů v Čechách ujal, přestože je dnes snad v obecném povědomí méně známý než ostatní patroni naší země. Prostřednictvím vlastních jmen je kult tohoto burgundského krále stále živý na rozsáhlých územích rozprostírajících se severně od našich hranic. V umění karlovské doby se dočkal v Praze a Čechách celé řady zpodobení, za něž můžeme ze všeho jmenovat alespoň jeho figuru ze Staroměstské mostecké věže Karlova mostu nebo mozaikového obrazu na Zlaté bráně pražské katedrály. Od tohoto okamžiku tak úcta ke Karlovi Velikému v Čechách poněkud koliduje s přenesením symboliky svatého panovníka právě na sv. Zikmunda.³⁰⁴ V důsledku toho kult Karla Velikého v zemi postupně slábne a ve václavském období se již neobjevuje. Císařská idea a universální nároky pak byly výhradně reprezentovány kultem Arma Christi.³⁰⁵ Zajímavou otázkou, která zůstává stále otevřená, ovšem zůstává, proč k tomu došlo. Protože ale Karel IV. potřeboval osobního patrona a nejlépe někoho z „rodiny“ svatých

³⁰¹ Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vladařů, jejich dílo a reprezentace. in: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých králů. Praha 2009, 122

³⁰² Emanuel POCHÉ: Umělecká řemesla gotické doby. in: Rudolf, CHADRABA: Dějiny českého výtvarného umění. (I/2) Praha 1984, 474 + vyobrazení

³⁰³ Emanuel POCHÉ: Pražské umělecké řemeslo za Karla IV. in: Staletá Praha IX. Praha 1979, 139

³⁰⁴ Jaroslav V. POLC: Svatý Zikmund. in: Česká církev v dějinách. Praha 1999, 11-14; naposledy Milada STUDNIČKOVÁ: Kult svatého Zikmunda v Čechách. in: Petr, KUBÍN (ed.): Světcí a jejich kult ve středověku. Sborník Katolické teologické fakulty University Karlovy Dějiny umění – historie IV. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis, Historia et historia artium vol. IV.), Praha 2006, 283-323

³⁰⁵ Jaromír HOMOLKA: Studie k počátkům umění krásného slohu v Čechách. K problematice společenské funkce výtvarného umění v předhusitských Čechách. Acta universitatis carolinae philosophica et historica monographia LV – 1974, Praha 1974, 62 ad.; Zuzana VŠETEČKOVÁ: Arma Christi – Arma salutis. Úvaha nad jejich zobrazením v umění českého středověku. in: Beket BUKOVINSKÁ / Lubomír KONEČNÝ (ed.): Ars Longa. Sborník k nedožitým sedmdesátinám Josefa Krásy., Praha 2003, 53-64, zvláště 58-59

králů, obrací svou pozornost ke svatému Zikmundovi, jehož svatost nebyla nikým zpochybňována a možnost zisku jeho ostatků se dobře kryla s Karlovou novou burgundskou korunovací.

Svatý Zikmund tak vytvářel pouto mezi českým královstvím a Burgundskem,³⁰⁶ odlehlou končinou střední Evropy, jejímž králem byl Karel IV. r. 1365 korunován. Byla to jeho šestá a zároveň poslední korunovace.³⁰⁷

8.11 Svatý Vít – duchovní symbol vazeb českých zemí k Říši

Hlavním světcem jehož kult přispíval ke glorifikaci dobré vlády Lucemburků a zároveň svou vladařskou notou připoutával české království hlouběji do společenství svaté říše římské, byl svatý Vít. Hovořit o jeho kultu v souvislosti s patrocinií Nového Města pražského je snad na první pohled poněkud nelogické, ale Karel IV., se neomezoval pouze na shánění významných relikvií, jejich translaci do Čech a zejména Prahy a následné šíření jejich kultu, ale jak již bylo řečeno v případě svatoštěpánského patrocinia, za nímž můžeme rovněž cítit vladařskou symboliku, stávající, v zemi již dávno zdomácnělé světce, dokázal využít pro svou politicko-náboženskou koncepci státní reprezentace. Šířením jejich kultu tak často přispíval ke glorifikaci vlastní vlády a moci, jako tomu bylo např. v souvislosti se svatým Vítem obohaceným o vladařskou symboliku.³⁰⁸ Vize posvátného města Prahy by tak bez svatého Víta nebyla úplná.³⁰⁹

Jeho kult se do Čech dostal za panování knížete Václava a tento saský světec tak stál u počátků christianizace Čech.³¹⁰ Můžeme to tvrdit, byť při vědomí jisté problematičnosti celé teorie. Bez popření významu iroskotské misie, slovanských věrozvěstů i šíření kultu svatého Klimenta a dalších patronů nejstarší vrstvy zakládání kostelů Čechách a na Moravě je zakořenění křesťanství a jeho západní liturgie v Čechách spojeno právě s dobou knížete

³⁰⁶ Tento termín v době vlády císaře Karla IV. ještě nebyl používán. Jednalo se tedy o království Arelatské.

³⁰⁷ Jiří KUTHAN: Královská hodnost českých vládařů, jejich dílo a reprezentace. in: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): Korunovační řád českých knížat a králů. Praha 2009, 122

³⁰⁸ Shrnutí typů a vývoje svatovítské ikonografie v době vlády Karla IV. in: Rudolf CHADRABA: Profetický historismus a přemyslovská tradice, in: Václav, VAŇEČEK (ed.): Carolus Quartus. Piae Memoriam fundatoris sui Universitas Carolina D. D. D. Praha 1984, 436

³⁰⁹ Jiří KUTHAN: Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV., in: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a státní identity. (=Opera Facultatis Theologie catholicae, Universitatis carolinae Pragensis, Historia et historia atrium vol. VII.), Praha 2008, 350-351

³¹⁰ Josef CIBULKA: Václavova rotunda svatého Víta. Zasvěcení kostela. in: Svatováclavský sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava Svatého I., Praha 1934, 347

Václava.³¹¹ V souladu se starším bádáním je zde možno poukazovat k tehdejší změně kurzu, která znamenala odklon od Arnulfova Bavorska s jeho duchovním centrem v Řezně a kultem svatého Emmerama a naproti tomu představovala touhu po vlastní církevní metropoli, politickoou orientaci na dynamicky se prosazující Sasko a s tím spojenou translaci části ostatků svatého Víta do Prahy a následné vysvěcení nové rotundy.³¹² Ta se po převezení těla svatého Václava z Boleslavi stala hlavním zemským kostelem, čímž byl také svatý Vít povýšen vedle svatého Václava na patrona země. Vít byl však také jedním z patronů Říše, což Karel IV. dobře věděl. Proto o získání jeho ostatků usiloval a posléze je nechal uložit v nově budované katedrále na Pražském hradě. O symbolice která, byla světcí v lucemburské Praze přisuzována, snad nejlépe svědčí výzdoba východního průčelí staroměstské mostecké věže, kde je Vít, jehož figura stojí mezi Karlem a Václavem, povýšen do role patrona nového mostu, Prahy, Čech a Říše.³¹³

S tím souvisel také zajímavý posun ve světcově ikonografii, kdy se tento sicilský chlapec stal zásluhou lucemburského dvorského umění jakýmsi světce – vladařem. V tom se zřejmě odrážela jeho role patrona Saska, a tamní vladařské dynastie i jeho státotvorná symbolika při christianizaci Čech. Jen málo který český světec tak výmluvně vypovídá o provázanosti Čech s universalistickým pojetím středověké Říše a sounáležitosti s ní.³¹⁴

8.12 Svatý Václav – ve službách reprezentace českých králů za hranicemi

Pro srovnání a pochopení šíření kultu světců v době vlády císaře Karla IV. musíme také zmínit některé významné příklady šíření kultu svatého Václava v Říši a Římě.³¹⁵ Šíření jeho kultu bylo již dobách přemyslovských jasnou demonstrací české politické moci a v tomto smyslu svého předka a osobního patrona využíval také Karel IV. Památky, sochy a patrocina tohoto světce byly systematicky rozmisťovány na hranicích českého státu, aby tak jako kdysi na okraji přemyslovské středočeské domény coby jakési hraniční kameny demonstrovaly

³¹¹ K iroskotské misii a christianizaci Čech: Josef CIBULKA: Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě. Praha 1958

³¹² Josef CIBULKA: Václavova rotunda svatého Víta. Zasvěcení kostela. in: Svatováclavský sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava Svatého I., Praha 1934, 347

³¹³ Rudolf CHADRABA: Staroměstská mostecká věž a triumfální symbolika v umění Karla IV., Praha 1971

³¹⁴ Ferdinand SEIBT: Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. Praha 1996, 47

³¹⁵ Ke svatováclavské problematice zatím nejpodrobněji: Svatováclavský sborník. Na památku 1000 výročí smrti knížete Václava svatého I. Kníže Václav svatý a jeho doba. Praha 1934; Dana STEHLÍKOVÁ (ed.): Svatý Václav - Katalog Praha 2008; a nejnověji pak: Petr. KUBÍN (ed.): Svatý Václav. (=Opera Facultatis Theologicae Univeritatis Carolinae Pragensis. Historia et historia atrium. Vol. X.) Praha 2010 (v tisku)

jasně rozsah české moci. Tak se objevují památky na tohoto světce ve Slezsku, Kladsku, Žitavě, Krakově i jinde. Karel IV. se opakovaně pokoušel o provázání jeho kultu se svatým Karlem Velikým. Dokládá to klášter v Dolním Ingelheimu na Rýně, který byl postaven pod jejich společný patronát, i svatováclavské památky přímo v císařské kapli v Cáchách. Svatý Václav se objevuje v Tyrolích, mimořádně důležité zemi, která střežila cesty ze střední Evropy do Itálie a která také se svými stříbrnými zdroji stála vždy v popředí Lucemburských zájmů. Nakonec i v samotném Římě, kde byl přímo ve staré bazilice sv. Petra jeho oltář.³¹⁶

8.13 K posvátné vizi Prahy císaře Karla IV.

Přestože nebylo možné v daném prostoru a čase vytvořit kompletní souhrn problematiky kultu světců v lucemburské Praze, pokusili jsme se na příkladu uvedení úcty Karla Velikého, vyložení jeho významu pro imperiální symboliku a následnou komparaci s ostatními nejdůležitějšími říšskými vladařskými patrocinií zastoupenými na Novém Městě pražském a hradu Karlštejně demonstrovat Karlovu snahu po sakralizaci své vlády, legitimizaci přenesení císařské rezidence mimo vlastní tradiční území Říše a zároveň jakési zakotvení a posvěcení Prahy jakožto trvalého centra lucemburské moci. Úmyslně jsme v textu opomenuly podrobnosti patrocinií klášterních kostelů u Panny Marie Sněžné a Na Slovanech, protože cílem naší snahy bylo ukázat zejména imperiální symboliku říšskou, propojenou s kultem Karla Velikého. Stejně ponecháváme stranou kult svatého Apolináře jehož kostel na vrchu Větrově s kapitulou přenesenou sem ze Sadské spojoval Prahu s Ravenou – starým sídlem římských císařů, podobně jako klášterní kostel sv. Ambrože reprezentující v Praze nejen ambroziánský kult, ale především město Milán. Svatá Kateřina, která, ač je rovněž patrociniem v podstatě vladařským, má v Praze v souvislosti s Karlem IV. a jeho osobní úctou k této světici poněkud jinou vazbu, ostatně podobně jako jeho úcta mariánská.³¹⁷ Té jsme se dotkli pak jen ohledně Karlova zakladatelského díla v Norimberku z důvodů hledání vazeb mezi tamním mariánským kostelem a klášterním kostelem na Karlově. Podobnost obou staveb zde tak snad symbolizuje podobný záměr v jejich využívání. Stranou prozatím zůstává také

³¹⁶ Přestože tato Karlova idea je poněkud mimo hlavní téma naší současné práce a byla před nedávnem podrobně zpracována in: Kateřina KUBÍNOVÁ: *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*. Praha 2006.

³¹⁷ Jiří KUTHAN: *Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV.*, in: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae, Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a státní identity. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae, Universitatis carolinae Pragensis, Historia et historia atrium vol. VII.)*, Praha 2008, 343-344

drobná, ale nesmírně poutavá stavba kostela Panny Marie na Trávničku a další pražská patrocinia.

Není ve středověké Evropě jiného příkladu, kdy by se jeden panovník, či dynastie dokázali chopit tak náročného a velkolepého úkolu, jakým bylo přenesení císařské rezidence do Prahy a její následné přebudování v duchovní centrum kontinentu. Žádné jiné z říšských center, jak se postupně střídala, se nepokusilo tak systematicky navazovat na své předchůdce a ideové předobrazy, jako tomu bylo právě v době vlády Karla IV. v Praze. Václav IV. pokračoval ve stavebním díle svého otce. Za jeho časů byla dokončena řada staveb, ale snad jen ve výzdobě kostela Panny Marie před Týnem můžeme rozpoznat jeho pokus o vlastní státnickou reprezentaci i aspirace na císařskou hodnost.³¹⁸

8.14 Duchovní obnova Prahy za vlády králů z dynastie Jagellonců

Nemálo idejí lucemburské Prahy, o nichž jsme zde hovořili, zůstalo zachováno přes husitské války v myslích obyvatel království. Ve své kronice o tom nanejvýš výmluvně hovoří mistr Pavel Židek, lamentující nad obrazem Prahy doby vlády Jiříka Poděbradského.³¹⁹ Židek zdejší slavnosti již nepamatoval, ale dobře věděl, že jejich duchovním vyvrcholením byly slavnosti ukazování relikvií a ostaků. Dovolává se jejich někdejší slávy když říká: „*Račte věděti, že svátost říšská, totiž kopie svaté, puol koruny trnové a kříže svatého veliká strana, veliký klenot byl české zemi, a vedle toho mnoho svatostí a bohatstvie veliké Praze, neb nábožní lidé, od několika set mil šli jsú do Prahy pro opatření těch velebných svátostí A kupcov i jiných lidí tak mnoho, že jest byl těsen rynek novoměstský, a tu vypili pivo Pražanóm, že za vodu vařenú brali jsú penieze v pytle. Vedle toho kupci přijeli ze všech zemí a všeho dobrého dosti přivezli i odvezli, nebo Praha jest jako moře, ješto chce, aby z ní hojně řeky tekly a do nie také. Toho zisku Praha zbavena, a málo sobě proto štítí, neb nevědie, co jsú ztratili.*“³²⁰ Dále vyzívá, aby se staré a opuštěné domy nebourali, „...*neb jednou si to lidé*

³¹⁸ Jaromír HOMOLKA: Studie k počátkům umění krásného slohu v Čechách. Acta Univeritatis Carolinae Philosophica et historica Monographia LV – 1974, Praha 1974, 55 ad.

³¹⁹ Zdeněk V. TOBOLKA: M. Pavla Židka spravovna. Praha 1908

³²⁰ Zdeněk V. TOBOLKA: M. Pavla Židka spravovna. Praha 1908, 21 / (36 – 40), a 22 (1 – 3); pozoruhodný výčet fundací Karla IV. podává Židek, 177 – 178; Lenka BOBKOVÁ (ed.): Rezidence a správní centra v dějinách českého státu II. Praha 2007; František ŠMAHEL: Praha minulosti a současnosti očima Pavla Židka. in: Kateřina JÍŠOVÁ, et. al. (ed.): V komnatách paláců - v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám. Praha 2007, 79-88

*rádi opravi.*³²¹ Očekával tak v Praze a českém království lepší časy, kdy budou staré tradice obnoveny. Tyto časy také nastaly po nástupu králů z rodu Jagellonců. Jak bylo ukázáno, pokoušel se Vladislav Jagellonský navázat na velké zakladatelské dílo českých králů, na jejichž stolec usednul, a zejména pak na Karla IV., jehož universalistická idea mu nebyla cizí. Bylo však nutné nejprve překonat velké potíže politické a finanční, než mohl Vladislav, v podstatě až v posledním období své vlády, přikročit k záchraně lucemburského dědictví. Tak tomu bylo v době po skonu krále Matyáše Korvína, kdy konečně ovládl tzv. vedlejší země Království českého – Moravu, Slezsko a obě Lužice. Tehdy, po roce 1490, mu také výnosy z bohatého Uherského království umožňovaly rozsáhlou stavební činnost. Paradoxem zůstává, že tomu tak bylo až v době, kdy Čechy již natrvalo opustil a ze svého nového sídla v Budíně sem již jen několikrát zavítal.

Tehdy byl budován nejen královský hrad s katedrálou, k jejímuž dokončení se začalo staveniště připravovat, ale obnovy se dočkala také řada novoměstských kostelů.³²² Tak tomu bylo v případě kláštera na Karlově, který ležel od husitských válek v rozvalinách, a i přes občasné pokusy o jeho obnovu, jako tomu bylo např. po návštěvě císaře Zikmunda, se podařilo jej alespoň částečně zaklenout až na samém sklonku 15. století.³²³ Vladislav byl v úzkém kontaktu s tamním opatem Matějem, který je označován jako jeho rádce. Lze se tedy domnívat, že Vladislav si byl velmi dobře vědom významu, který měl Karlov v lucemburském období, a jeho říšská imperiální symbolika tak byla oživena.³²⁴

Podobný byl osud farního kostela svatých Jindřicha a Kunhuty, který se těšil velké přízni krále Vladislava. Nešlo zde jen o obnovu jednoho ze dvou hlavních novoměstských kostelů. Panovníkovo úsilí o jeho opravu a vybavování spolu s postavou faráře Jana Búchala,

³²¹ K tématu úbytku obyvatelstva Prahy dále: Petr ČORNEJ: Vavřincova vylidněná Praha. in: Česká literatura 52/ 2004, 293-323; Marie BLÁHOVÁ: Nové Město pražské ve středověké historiografii. in: Nové Město pražské ve 14. – 20. století. Praha 2008, 123-133

³²² K této problematice: Kuthan Jiří: Imperiální idea v dvorské reprezentaci jagellonských králů. in: Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a symbol státní identity. (=Opera Fakultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia atrium vol. VII.), Praha 2008, 522; Jiřina HOŘEJŠÍ / Jarmila VACKOVÁ: Některé aspekty jagellonského dvorského umění. in: Umění XXI/1973, 499-500

³²³ K klášterní kronice je zachován konsekrační nápis o svěcení kostela biskupem Simbalienským roku 1498. Toto datum je tedy považováno za datum dokončení pro pozdněgotickou klenbu presbyteria. srov. Karel NAVRÁTIL: Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého a bývalého královského kláštera řeholních kanovníků Lateránských sv. Augustina na hoře Karlově v Novém městě Pražském. Praha 1877. 21. Tento text mohl číst ještě Hammeršmid, který pořídil r. 1723 jeho přepis následujícího znění: „Anno Domini 1498. 25. die Mensis Septembris reconciliata est haec Ecclesia et hoc magnum altare consecratum in honorem Dei omnipotentis sub titulo Visitationis gloriosae Virginis Mariae ac omnium festivitatum ejus per Reverendum in Christo Patrem Dominum Joannem Episcopum Simbaliensem sub Abate Matthaeo.“

³²⁴ KUTHAN Jiří: Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a králů z dynastie Jagellonců. Díl I. Král a šlechta. Praha 2010 (rukopis v tisku)

který se dokonce dvakrát účastnil poselstva ke královskému dvoru do Budína, svědčí o mimořádném zájmu právě o tuto stavbu, v jejímž patrociniu byla vladařská a imperiální symbolika hluboce zakořeněna.³²⁵ Z pozdně gotického vybavení kostela je pozoruhodná zejména socha tzv. svatého Jindřicha, chovaná dnes v sakristii,³²⁶ či dvojice desek – snad původně oltářních křídel či pravděpodobněji částí ústředního oltářního obrazu³²⁷ – z hlavního oltáře, které se přes varhaní skřín v kostele u Panny Marie Sněžné dostaly do národní galerie.³²⁸ Tyto desky, znázorňující panovnický svatý pár Jindřicha a Kunhutu, jsou na základě podobnosti s jiným oltářem ve Florentských Uffisiích připisovány Hansovi von Kulmbach.³²⁹ Tento Dürerův žák pracoval i pro polské jagellonské krále v Krakově, a proto je myšlenka na Vladislavovu roli v této objednávce pro novoměstský farní kostel přinejmenším lákavá. Oba kostely – sv. Karel i sv. Jindřich – dostaly také právě v pozdně gotickém čase své, pro jagellonskou Prahu tak typické, stanové střechy.³³⁰

Na příkladu Vladislavovy péče o kostel Na Karlově, kostel svatého Jindřicha a jeho obnovování hradu Karlštejna jsme se pak pokusili ukázat v komparaci s péčí, která byla v letech vlády jagellonských králů věnována šíření kultu českých zemských patronů, že myšlenka na *Renovatio Regni* šla u pražského, potažmo Budínského dvora jaksi ruku v ruce s myšlenkou na *Translatio Imperii*.³³¹ Ambice Vladislava Jagellonského, jeho snaha o navázání na universalistické ideje lucemburské i postupné prosazování syna Ludvíka do

³²⁵ K postavě faráře Jana Bůchala podrobně: Karel NAVRÁTIL: Paměti hlavního kostela farního, fary a školy sv. Jindřicha a sv. Kunhuty v Novém Městě pražském. Praha 1869; s odkazem na tuto práci Jaromír NEUMANN (ed.): *Die Kunst der Renaissance und des Manierismus in Böhmen*. Praha 1979, 21

³²⁶ Jiří FAJT: Pozdně gotické řezbářství v Praze a jeho sociální pozadí (1430 – 1526) Praha 1995; Zuzana VŠETEČKOVÁ: Poznámky k restaurování dekorativní malby a sochy sv. Jindřicha v sakristii kostela sv. Jindřicha a sv. Kunhuty v Praze. in: *Průzkum památek I/1995*. Roč. II, č. 1. Praha 1995, 93; naposledy: KUTHAN Jiří: Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a králů z dynastie Jagellonců. Díl I. Král a šlechta. (rukopis v tisku), podkapitola „Kostel sv. Jindřicha a sv. Kunhuty na Novém Městě Pražském. Praha 2010, 76-77

³²⁷ Lze tak snad usuzovat podle analogické desky s identickým námětem chované v MZG v Brně. srov. Kaliopi CHAMONIKOLA (ed.): *Od gotiky k renesanci – výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400– 1550*. Svazek II. BRNO, Brno 1999, 445-451 + vyobrazení desky č. 226b Svatá Kunhuta a císař Jindřich, na 448

³²⁸ Karl-Maria, SWOBODA (ed.): *Gotik in Böhmen*. München 1969, 395 + vyobrazení: (Farbtafel XXV) Obě desky jsou zde považovány za dílo neznámého mistra snad z okruhu žáků Albrechta Dürera a datovány okolo roku 1510

³²⁹ Jaromír NEUMANN (ed.): *Die Kunst der Renaissance und des Manierismus in Böhmen*. Praha 1979, 21

³³⁰ Nejdůležitějšími ikonografickými prameny pro toto období jsou; veduta Prahy z náčrtníku zachycujícího cestu falckraběte Ottheinricha z let 1536-1537 (neposledy přetištěno in: Jiří KUTHAN / Miroslav ŠMIED (ed.): *Korunovační řád českých králů*. Praha 2009, 16) a tzv. Vratislavský prospekt Prahy od Jana Kozla a Michaela Petrleho z r 1562 (tištěno např. in: Václav, HLAVSA: *Praha očima staletí*. Praha 1972, obr. č. 2)

³³¹ Jiřina HOŘEJŠÍ / Jarmila VACKOVÁ: Některé aspekty jagellonského dvorského umění. in: *Umění XXI / 1973*, 496-512; Jan ROYT: *Renovatio regni. Zum Charakter der Kunst in Böhmen unter den Jagiellonen Wladislaw II. und Ludwig II.*, in: Dietmar POPP/ Robert SUCKALE (eds.): *Die Jagiellonen. Kunst und Kultur einer europäischen Dynastie an der Wende zur Neuzeit*. Nürnberg 2002, 227-232

pozice adepta na získání císařské hodnosti jsou tak dobře rámovány stavebním dílem a objednávkami uměleckých děl tohoto období na konci středověku.³³²

V Praze dne 26. 4. 2010

Děkuji Vám za pozornost m. šmied

³³² K umění na dvoře Ludvíka Jagellonského a jeho manželky Marie Habsburské především: Orsolia RÉTHELYI / Beatrix, ROMHÁNYI / Enikő, SPEKNER / András, VÉGH: Mary of Hungary. The Queen and Her Court 1521-1531

9. Seznam vybrané literatury:

ANDERSON – ACHMITT Margaret: Eine mittelalterliche Beschreibung der Fresken im Emauskloster zu Prag, in: Umění XLIII, 1995, 224-231

ANGENENDT Arnold: Heilige und Reliquien. Die Geschichte ihres Kultes vom früher Christentum bis zur Gegenwart, München 1994

BAAR Piet A. van den: Die kirchliche Lehre des Translatio imperii romani bis zur Mitte des 13. Jahrhundert, in: Analecta Gregoriana LXXVIII, B, 12, Roma 1956

BAUCH Martin: Öffentliche Frömmigkeit und Demut des Herrschers als Form politischer Kommunikation. Karl IV. und seine Italienaufenthalte als Beispiel, in: Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 87, 2007

BAUM Wilhelm: Císař Zikmund. Kostnice, Hus a války proti Turkům, Praha 1996

BELTING Hans: Bild und Kult. Eine Geschichte des Bildes vor dem Zeitalter der Kunst, München 1999

BENEŠOVSKÁ Klára: Eliška Přemyslovna a Vyšehrad, in: Umění XXXIX, Praha 1991, 214-222

BENEŠOVSKÁ Klára: Architektura ve službách panovníka – Základní architektonická koncepce Karlštejna a její inspirační zdroje, in: Průzkumy památek XIII – příloha, Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna. Stav po restaurování, Zauzana VŠETEČKOVÁ (ed.): Praha 2006, 96-105

BENEŠOVSKÁ Klára: Benediktinský klášter Na Slovanech s kostelem Panny Marie a slovanských patronů, in: Umění XLIV, Praha 1996, 118-13

BENEŠOVSKÁ Klára (ed.): King John of Luxemburg (1296-1346) and the art of his era, Praha 1998

BENEŠOVSKÁ Klára / Hlobil, Ivo: Petr Parléř. Svatovítská katedrála 1356-1399 Praha 1999

BENEŠOVSKÁ Klára: Architektura ve službách panovníka – Základní architektonická koncepce Karlštejna a její inspirační zdroje, in: Průzkumy památek XIII – příloha, Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna. Stav po restaurování, Zauzana VŠETEČKOVÁ (ed.): Praha 2006, 96-105

BENEŠOVSKÁ Klára / KUBÍNOVÁ Kateřina (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Soubor prací věnovaných znovuotevření chrámu Panny Marie a sv. Jeronýma benediktinského kláštera Na Slovanech. Opatství Emauzy 21. 4. 2003, Praha 2007

BENEŠOVSKÁ Klára: Pramen ideální podoby kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla, in: Královský Vyšehrad II., Praha 2002, 90-101

- BLÁHOVÁ Marie: „...ad probos mores exemplis delectabilibus provocemus...“, Funkce oficiální historiografie v představách Karla IV., In: BOROVSKEÝ, Tomáš / JAN, Libor / WIHODA, Martin (ed.): *Ad vitam et honorem Jaroslao Mezník*, Brno 2003, 105-118
- BLÁHOVÁ Marie: Královský majestát Karla IV., in: BOBKOVÁ, Lenka / HOLÁ, Mlada: *Lesk královského majestátu ve středověku*. Pocta Prof. PhDr. Františku Kafkovi CSc. K nedožitým 85 narozeninám, Praha 2005, 15-33
- BLÁHOVÁ Marie: Panovnické genealogie v českých historických pramenech období rozvinutého feudalismu, in: *Sborník příspěvků třetího setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1986, 13-16
- BLÁHOVÁ Marie: Panovnické genealogie a jejich politická funkce ve středověku, in: *Sborník archivních prací* 48, Praha 1998, 11-47
- BLÁHOVÁ Marie: Pražský hrad 2. října 1373. Ceremoniál předání braniborského markrabství českému králi v soudobých českých zprávách, in: NODL, Martin / SOMMER, Petr / DOLEŽALOVÁ, Eva (ed.): *Verba in imaginibus – Františku Šmahelovi k 70. narozeninám*. Praha 2004, 131-140
- BOBKOVÁ Lenka: Budyšín, místo diplomatických schůzek Karla IV., in: ROYT, Jan / OTTOVÁ, Michaela / MUDRA, Aleš (ed.): *Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium*. Sborník k poctě Jiřího Kuthana, Praha 2004, 103-114
- BOBKOVÁ, Lenka: Hrady Karla IV. v Laufru a Tangermünde. Panovnická reprezentace vepsaná do kamene, in: NODL, Martin / SOMMER, Petr / DOLEŽALOVÁ, Eva (ed.): *Verba in imaginibus – Františku Šmahelovi k 70. narozeninám*, Praha 2004, 141-158
- BOBKOVÁ Lenka: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a (1310 – 1402)*, Praha 2003
- BOBKOVÁ Lenka / BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.b (1310 – 1402)*, Praha 2003
- BRONCHE Wilfried: Zu einem Modell der Prager Neustat, in: Seibt, Ferdinand (ed.): *Kaiser Karl IV.*, München 1978
- BÜHLER Albert: Die Heilige Lanze. Ein ikonografischer Beitrag zur Geschichte der Deutschen Reichsklenodien, in: *Das Münster* 16, Münster 1963, 85-11
- CIBULKA Josef: Umělecké řemeslo, in: *Dějepis výtvarného umění v Čechách. I. díl Středověk*. Praha 1931, 380-417
- CIBULKA Josef: Český řád korunovační a jeho původ, Praha 1934, reprintováno in: KUTHAN, Jiří / ŠMIED, Miroslav (ed.): *Korunovační řád českých králů*. Praha 2009, 273-413
- CIBULKA Josef: Předvečer královské korunovace podle řádu Karla IV., in: *Kniha o Praze V.* Praha 1934, 24-31

CIBULKA Josef: Václavova rotunda sv. Víta, in: Svatováclavský sborník na památku 1000 výročí smrti knížete Václava svatého. I. Kníže Václav svatý a jeho doba, Praha 1934, 230-285

CIBULKA Josef: Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě, Praha 1958

CIBULKA Josef: Zlatnická rytina, jako předchůdce grafické rytiny, in: Umění V., 1932, 107-126, reprintováno in: Markéta JAROŠOVÁ (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků, přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia atrium vol. IX), Praha 2009, 169-176

CLAUSEN Peter Cornelius: Der Wenzelsaltar in Alt St. Peter. Heiligenvererung, Kunst und Politik unter Karl IV., in: Zeitschrift für Kunstgeschichte 43, München 1980, 280-299

CROSSLEY Paul: The Politics of Presentation: The Architecture of Carles IV of Boemia, in: REES Jones / MARKS Sarah / MINNIS Richard, A. J. (ed.): Courts and regions in medieval Europe.

ČEMUS Petronila: Svatý Václav jako dynastický světec Jagellovců, in: KUBÍK Viktor: (ed.) Doba Jagellonská v zemích české koruny (1474-1526). Sborník z konference k založení Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK v Praze (2.-4. 10. 2003). (=Opera Fakultatis Theologiae catholicae. Universitatis Carolinae Pragensia. Historia et historia atrium vol. I.), Praha 2003. 300-301

DI BLASIO Tiziana Maria: Veronica il mistero del volto. Itinerari iconografici e rappresentazione, Roma 2000

EGGER Christoph: Papst Innocenz III. und die Veronica. Geschichte, Theologie, Liturgie und Seelsorge, in: The Holy Face, 181-203

ERBEN Wilhelm: Rombilder auf kaiserlichen und päpstlichen Siegeln des Mittelalters, in: Veröffentlichungen des Historischen Seminars der Universität Graz 7. Graz 1934.

FAJT Jiří: Pozdně gotické řezbářství v Praze a jeho sociální pozadí (1430-1526), Praha 1995

FAJT Jiří (ed.): Magister Theodoricus. Dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna, Praha 1997

FAJT Jiří (ed.): Court Capels / Dvorské kaple - Court Chapels of the High and Late Middle Ages and their Artistic Decoration/ Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba. Sborník příspěvků z mezinárodního symposia, Praha 2003

FAJT Jiří / DRAKE-BOEHM, Barbara (ed.): Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310 – 1437. Praha 2006

FAJT Jiří (ed.): Kunst als Herrschaftsinstrument, Berlin 2009

FAJT Jiří / HLAVÁČKOVÁ Hana / ROYT, Jan: Das Reliéf von der Maria – Schnee – Kirche in der Prager Neustadt, in: Bulletin Národní galerie v Praze III – IV, 16-26

FAJT Jiří / ROYT, Jan: Umělecká výzdoba velké věže hradu Karlštejna. *Ecclasia triumphans*, in: *Magister Theodoricus. Dvorní malíř císaře Karla IV.*, Praha 1997, 143-175

FALKENSTEIN Ludwig: Der „Lateran“ der karolingischen Pfaltz zu Aachen, in: *Kelner historische Abhandlungen* 13. Köln – Gratz 1966

FILLITZ Hermann: Die Insignien und Klenodien des Heiligen Römischen Reiches, Wien – München 1954

FILLITZ Hermann: Ein Szepter Kaiser Karls IV. Ein Beitrag zur Prager Goldschmiedekunst des 14. Jahrhunderts, in: SWOBODA Karl-Maria ed.: *Gotik in Böhmen*, München 1969, 400-402

FILLITZ Hermann: Reale und fiktive Insignien als Symbole kaiserlicher Romherrschaft, in: *Rom im hohen Mittelalter*, Rom, 5-12

FILLITZ Hermann: Die Schatzkammer in Wien. Symbole abendländischen Kaisertums, Salzburg / Wien 1981

FILLITZ Hermann: Die Reichsklenodien: Entstehung und Geschichte, in: PUHLE, Matthias / HASSE, Claus-Peter (ed.): *Heiliges Römisches reich Deutscher Nation 962 bis 1806 Bd. II. Essays*, 61-72

FILLITZ Hermann: Die Reichsklenodien – ein Versuch zur Erklärung unrer Entstehung und Entwicklung, in: SCHNEIDMÜLLER, Bernd / WEINFURTER, Stefan (ed.): *Heilig – Römisch – Deutsch. Das Reich im mittelalterlichen Europa*, Dresden 2006, 133-161

FÍŠER František: Karlštejn. Vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí. *Kostelní Vydrří* 1996

GOETZ Werner: *Translatio imperii*, Tübingen 1958

GOTTFRIED Libor: Nález originálu listiny na ostatky sv. Palmacia (Příspěvek k počátkům sbírky ostatků Karla IV. na Karlštejně), in: *Středočeský sborník historický* 21/ 1995, 29-43

GRIMME Ernst Günther: Der Aachener Domschatz (mit einer Einführung von Erich Stephany), (=Aachener Kunstblätter Bd. 42), Düsseldorf 1973

GRIMME Ernst-Günther: *Der Dom zu Aachen. Architektur und Ausstattung*, Aachen 1994

GRIMME Ernst Günther: Die gotischen Kapellenreliquiare im Aachener Domschatz, in: (=Aachener Kunstblätter Bd.), Düsseldorf, 7-76

HAVERKAMP Alfred: „Heilige Städte“ im hohen Mittelalter, in: GRAUS, František (ed.): *Mentalitäten im Mittelalter. (=Vorträge und Forschungen 35)*, Sigmaringen 1987, 119-156.

HEIMPEL Herman: Königlicher Weihnachtsdienst im späteren Mittelalter. *DA* 39, 1983, 131-206

HEŘMANSKÝ František (ed.): *Čtení o Karlu IV. a jeho době*, Praha 1958

- HEUSER August / KLOFT, Matthias Th.: Karlsverehrung im Frankfurt am Main. Eine Ausstellung des Dommuseums Frankfurt und des Historischen Muzeums. Frankfurt 13. 12. 2000 – 11. 2. 2001, Frankfurt am Main 2000
- HILGER Hans-Peter: Der Altar des Hl. Wenzel im Dom zu Aachen, in: (=Aachener Kunstblätter Bd. 44), Düsseldorf 1973, 211-232
- HILGER Hans Peter: Der Weg nach Aachen, in: SEIBT, Ferdinand (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen, München 1978, 344-356
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Biskup Jan IV. z Dražic, Praha 1991
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Cesty českých kleriků ke kurii, in: Cestování ve vrcholném středověku a pozdním středověku. Acta universitatis Purkynianae, Philosophica et historica, Studia historica II, 1995, 72-76
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Fundace českých knížat a králů ve 14. století, in: Sborník historický 28. Praha 1982, 5-55
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Karlovy církevní fundace a koncepce jeho vlády, in: Mezinárodní vědecká conference doba Karla IV., 142-154
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Die prager Erzbischöfe als ständige päpstliche Legaten. Ein Beitrag zur Kirchenpolitik Karls IV., in: Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg 6, Regensburg 1972, 221-256
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Svatvítská mozaika. Úvahy nad jejím původem, účelem a místem ve vývoji užití obrazů, in: NODL Martin / SOMMER Petr / DOLEŽALOVÁ Eva (ed.): Verba in imaginibus – Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, Praha 2004, 43-60
- HOMOLKA Jaromír: Ikonografie katedrály sv. Víta. In: Umění XXVI. Praha 1978, 564-575
- HOMOLKA Jaromír: Příspěvek k dějinám české architektury krásného slohu (kolem r. 1400). K slohové situaci tzv. Sloupové síně pražského hradu, in: BOBKOVÁ Lenka / HOLÁ Mlada (ed.): Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta prof. PhDr. Františku Kavkovi CSc. K nedožitým 85. narozeninám. Praha 2005, 265-272
- HOMOLKA Jaromír: Ráno a večer. Počátek korunovačního ceremoniálu podle řádu Karla IV., in: NODL Martin / SOMMER Petr / DOLEŽALOVÁ / Eva (ed.): Verba in imaginibus – Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, Praha 2004, 169-188, reprintováno in: KUTHAN Jiří / ŠMIED Miroslav (ed.): Korunovační řád českých králů. Ordo ad coronandum regem Boemorum. Praha 2009, 414-428
- HOMOLKA Jaromír: K pojetí panovníka v korunovačním řádu Karla IV., in: JAROŠOVÁ Markéta (ed.): Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na sympoziu "Život a dílo profesora Josefa Cibulky" dne 14. 12. 2007, Praha 2009, 45-61
- HOMOLKA Jaromír: Studie k počátkům krásného slohu. Acta universitatis carolinae, Philosophica et historica, Monographia LV – 1974, Praha 1974

HOMOLKA Jaromír: Umělecká výzdoba palace a menší věže hradu Karlštejna, in: FAJT Jiří (ed.): *Magister Theodoricus. Dvorní malíř císaře Karla IV.*, Praha 1997, 96-142

HOMOLKA Jaromír: Umění gotické – Sochařství, in: POCHE, Emanuel (ed.) *Praha středověká*. Praha 1983, 359-492

HOMOLKA Jaromír: Zu den ikonographischen Programmen Karls IV., in: LEGNER Anton (ed.): *Die Parler und der Schöne Stil. (Bd. II.) Köln am Rhein 1978*, 607-618

CHADRABA Rudolf: Staroměstská mostecká věž a trimfální symbolika v umění Karla IV., Praha 1971

CHADRABA Rudolf: Tradice druhého Konstantina a řecko – perská antiteze v umění Karla IV., in: *Umění XVI*, Praha 1968, 567-603

CHADRABA Rudolf: Otázka identity výtvarné kultury Moravy a Slazska v 15. století, in: CHAMONIKOLA, Kaliopi (ed.): *Podzim středověku. Vyhraňování geografických teritorií, městská kultura a procesy vzniku lokálních uměleckých škol ve střední Evropě 15. století*, Brno 2001

CHADRABA Rudolf: Profetický historismus Karla IV. a přemyslovská tradice, in: VANĚČEK, Václav (ed.): *Carolus Quartus*. Praha 1984, 419-450

CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, Praha 2002

KADLEC Jaroslav: *Klášter Augustiniánských kanovníků v Třeboni*, Praha 2004

KALISTA Zdeněk: *Karel IV. a Itálie*, Praha 2004

KALISTA Zdeněk: *Karel IV. a jeho duchovní tvář*, Praha 1971

KAŠIČKA František / NECHVÁTIL Bořivoj: *Vyšehrad a Karel IV.*, in: *Staletá Praha IX*. Praha 1979, 103-125

KAVKA František: *Am Hofe Karls IV.*, Leipzig 1989

KAVKA František: *Karel IV. Historie života velkého vladaře*, Praha 1998

KAVKA František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství 1355-1378, I – II*, Praha 1993

KAVKA František: *Korunovace Karla IV. císařem svaté říše římské*, Praha 2002

KOŘÁN Ivo: Gotické veraikony a svatolukášské madony v pražské katedrále, in: *Umění XXXIX*, Praha 1991, 286-314

KOŘÁN Ivo: *Karlův most*, Praha 1991

KOTRBA Viktor: *Kaple Svatováclavská v pražské katedrále*, in: *Umění VIII.*, 1960, 329-359

KOTRBA Viktor: Nové Město pražské – „Karlstadt“ v universální koncepci císaře Karla IV., in: PETR, Jan / ŠABOUK, Sáva (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury. Praha 1975, 53-66

KRAMP Mario (ed.): Krönungen. Könige in Aachen – Geschichte und Mythos I. – II. Mainz 2000

KRÁSA Josef: České iluminované rukopisy, Praha 1990

KRÁSA Josef: Iluminované rukopisy Václava IV., Praha 1974

KRÁSA Josef: Karlovy pečeti, in: Vaněček, Václav (ed.) Carolus Quartus. Praha 1984, 405-418

KROPÁČEK Jiří: K fundacím Karla IV. na Novém Městě pražském, in: Staletá Praha IX. Praha 1979, 231-250

KUBÍNOVÁ Kateřina: Ikonografie Emauzského cyklu. Diplomová práce na Ústavu pro dějiny umění FFUK. Praha 2004

KUBÍNOVÁ Kateřina: Římská korunovace Karla IV., in: BOBKOVÁ Lenka / HOLÁ Mlada (ed.): Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. PhDr. Františku Kafkovi CSc., k nedožitým 85. narozeninám. Praha 2005, 47-60

KUBÍNOVÁ Kateřina / KUBÍN Petr: Čeští světci jako poutníci do Říma, in: Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium. Sborník k poctě Jiřího Kuthana. Sborník Katolické teologické fakulty University Karlovy. Dějiny umění - historie II, 2005, 137-147

KUBÍN Petr: Čeští světci, (v tisku), Praha 2009

KUBÍN Petr (ed.): Sborník z konference Svatý Václav, (v tisku), Praha 2009

KUBÍN Petr: Svatý Pankrác, strážce vstupu na Vyšehrad. (příspěvek v tisku)

KUBÍN Petr (ed.): Světci a jejich kult ve středověku. Sborník Katolické teologické fakulty University Karlovy. Dějiny umění – historie IV, Praha 2005

KUTHAN Jiří: Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. Praha 1983

KUTHAN Jiří: Gloria sacri ordinis Cisterciensis Praha 2005

KUTHAN Jiří: K vizi posvátné Prahy císaře Karla IV., in: Časopis Národního muzea, řada historická, 173/ 1-2, Praha 2004, 21-50

KUTHAN Jiří: Splendor et Gloria Regni Bohemiae, Umělecké dílo jako projev vladařské reprezentace a státní identity. (=Opera Facultatis Theologiae catholicae, Universitatis carolinae Pragensis, Historia et historia atrium vol. VII.), Praha 2008, zvláště studie: Praga sacra – k vizi posvátné Prahy císaře Karla IV., 343-344

KUTHAN Jiří: Královská hodnost českých vládařů, jejich dílo a reprezentace, in: KUTHAN Jiří / ŠMIED, Miroslav (ed.): Korunovační řád českých králů / Ordo ad coronandum Regem Boemorum. Praha 2009, 21-193

KUTHAN Jiří: Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellovců. Díl. I. Král a šlechta, Praha 2010 (v tisku)

KÜHNE Hartmut: Ostensio reliquiarum. Untersuchung über Entstehung, Ausbreitung, Gestalt und Funktion der Heiltumsweisungen im römisch – deutschen Regnum. Berlin – New York 2000

LEGNER Anton (ed.): Die Parler und der Schöne Stil 1350 – 1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern (Bd. I. II. III. + Essays und Tafelbild). Köln am Rhein 1978

LEGNER Anton: Karolinische Edelsteinwände. In: SEIBT, Ferdinand (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen. München 1978, 356-362

LEGNER Anton: Reliquien in Kunst und Kult zwischen Antike und Aufklärung, Darmstadt 1995

LORENC Vilém: Nové Město pražské, Praha 1973

MACHILEK Franz: Privatfrömmigkeit und Staatsfrömmigkeit, in: SEIBT, Ferdinand (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen. München 1978, 87-101

MACHILEK Franz / SCHLAGER Karlheinz / WOHNHAAS, Theodor: O felix lancea. Beiträge zum Fest der hl. Lanze und der Nägel. In: Jahrbuch des historischen Vereins für Mittelfranken 92, 1984/85, 43-107 (neměl jsem dosud k dispozici)

MELVILLE Gert: Vorfahren und Vorgänger. Spätmittelalterliche Genealogien als dynastische Legitimation zur Herrschaft, in: SCHULER Peter-Johannes (ed.): Die Familie als sozialer und historischer Verband. Sigmaringen 1986, 203-309

NECHVÁTAL Bořivoj: Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, Praha 2004

NECHVÁTAL Bořivoj: Vyšehrad, Praha 1976

NEUWIRTH Josef: Beiträge zur Geschichte der Klöster und Kunstübung Böhmens im Mittelalter, IV. Zwei Verzeichnisse der beim Feste der Reliquienzeigung in Prag ausgestellten Reliquien. MGVDB XXXIV, 1896, 117-123

NEUWIRTH Josef: Der verlorene Cyklus böhmischer Herrscherbilder in der Prager Königsburg, in: Studien zur Geschichte der Gotik in Böhmen IV Praha 1896

NILGEN Ursula: Herrscherbild und Herrschergenealogie der Stauferzeit, in: Krönungen I., 361-362

OPAČÍČ Zoe: Charles IV. and the Emauz monastery: Slavonic tradition and imperial ideology in fourteenth century Prague. Disertační práce University of London, Courtauld Institute of Art 2002 (dosud jako celek nepublikováno)

OTAVSKÝ Karel: Kult nástrojů Kristova umučení za Karla IV. a karlštejnská látka s anděly, in: BENEŠOVSKÁ Klára / KUBÍNOVÁ Kateřina (ed.): Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy, Praha 2007, 64

OTTO der Grosse. Magdeburg und Europa. (Bd. I. – II.), PUHLE Matthias (ed.): Mainz 2001

DIE PARLER UND DER SCHÖNE STIL. Köln 1978, Anton Legner (ed.).

PAŘEZ, Jan: Kláštery na Novém Městě pražském do husitských válek a jejich právní a ekonomické postavení v městském prostředí, in: Nové Město pražské, 75-91

PATER FAMILIAS: HRDINA Jan / DOLEŽALOVÁ Eva / KAHUDA Jan (ed.): Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka, Praha 2002

PATERA Adolf / PODLAHA Antonín: Soupis rukopisů Knihovny metropolitní kapitoli pražské I. Praha 1910

PAULER Roland: Die deutschen Könige und Italien in 14. Jahrhundert von Heinrich VII. bis Karl IV. Darmstadt 1997

PELZEL Frnz Martin: Kaiser Karl der Vierte, könig in Böhmen I. – II., Praha 1780

PEŠINA z Čechorodu Tomáš Jan: Phosphorus septicornis, stella alias matutina. Hoc est sanctae metropolitanae divi Viti ecclesiae Pragensis majestas et gloria, Praha 1673

PETERSOHN Jürgen: Politik und Heiligenverehrung in Hochmittelalter: Sigmaringen 1994

PIRCHAN Gustav: Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt I. – II. Praha 1930

PODLAHA Antonín / ŠITTLER Eduard: České korunovační kříže v pokladu Svatovítském, PA XX 1902, 1-14

PODLAHA Antonín / ŠITTLER Eduard: Chrámový poklad u svatého Víta v Praze. Jeho dějiny a popis, Praha 1903

POCHE Emanuel: Einige Erwägungen über die Kameen Karls IV., in: Sborník k narozeninám Jana Květa. Praha 1965

POCHE Emanuel: K otázce ostatkových kříže Karla IV., in: Sborník Národního muzea 21, Praha 1967, 239-246

POCHE Emanuel (ed.): Čtvero knih o Praze. I. Praha středověká, Praha 1983

POLC Jaroslav V.: Česká církev v dějinách, Praha 1999

PUJMANOVÁ Olga: Modona Aracoeli a Veraicon v Praze, in: Umění XXXX, 1992, 249-265

ROSARIO Iva: Art and Propaganda: Charles IV. Of Bohemia 1346 – 1378, Woodbridge 2000

ROYT Jan: Renovatio regni. Zum Charakter der Kunst in Böhmen unter den Jagiellonen Wladislaw II. und Ludwig II., in: POPP, Dietmar / SUCKALE, Robert (eds.): Die Jagiellonen. Kunst und Kultur einer europäischen Dynastie an der Wende zur Neuzeit. Nürnberg 2002, 227-232

ROYT Jan: Křivoklátská kaple. Čeští zemští patroni a jejich reprezentativní úloha v umění doby Jagellonské, in: ROYT Jan / OTTOVÁ Michaela / MUDRA Aleš (ed.): Regnum Bohemie et Sacrum Romanum Imperium – sborník k poctě Jiřího Kuthana. (=Opera Fakultatis Theologiae catholicae. Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia atrium vol. II.), Praha 2003, 355

ROYT Jan: Deska s českými zemskými patrony z Národní galerie, in: KUBÍK, Viktor (ed.): Doba Jagellonská v zemích české koruny (1471-1526). Sborník z konference k založení Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK v Praze (2.-4. 10. 2003). (=Opera Fakultatis Theologiae catholicae. Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia atrium vol. I.), Praha 2003, 237

SALIGER Arthur: Aspekty umělecké jedinečnosti kaple sv. Kříže na hradě Karlštejně, in: FAJT Jiří (ed.): Court Chapels / Dvorské kaple, Praha 2003, 376-381

SCHRAMM Percy Ernst: Kaiser, Rom und Renovatio. Studien zur Geschichte des römischen Erneuerungsanknüpfens vom Ende des Karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit, Darmstadt 1962

SPĚVÁČEK Jiří: Jan Lucemburský a jeho doba 1296-1346, Praha 1994

SPĚVÁČEK Jiří: Karel IV. Život a dílo (1316-1378), Praha 1979

STEJSKAL František: Svatý Václav. Jeho život a úcta, Praha 1925

STEJSKAL Karel: Emauzy a český helenoslavismus, in: Petr, Jan/ Šabouk, Sáva (ed.): Z tradic slovanské kultury v Čechách. Praha 1974, 113-124

STEJSKAL Karel: Klášter Na Slovanech, pražská katedrála a dvorská malba doby Karlovy, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1, Praha 1984, 328-341

STEJSKAL Karel: Die Wandzyklen des Kaisers Karl IV. Bemerkungen zu Neudatierungen und Rokonstruktionen der im Auftrag Karls IV. gemalten Wandzyklen, in: Umění XLVI, 1998, 19-41

STEJSKAL Karel / NEUBERT Karel: Umění na dvoře Karla IV., Praha 1978

ŠMAHEL František: Cesta Karla IV. do Francie, Praha 2006

ŠUSTA Josef: Dvě knihy českých dějin I. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví, Praha 1917

ŠUSTA Josef: Dvě knihy českých dějin II. Počátky Lucemburské, Praha 1917

ŠUSTA Josef: Za císařskou korunou, České dějiny II/4, Praha 1948

TOMEK Václav Vladivoj: Dějiny města Prahy II a III, Praha 1875

TOMEK Václav-Vladivoj: Základy starého místopisu Pražského I. Staré město Pražské, Praha 1866

TOMEK Václav-Vladivoj: Základy starého místopisu Pražského II. Nové město Pražské, Praha 1870

TOMEK, Václav Vladivoj: Základy starého místopisu Pražského III. – V. Malá strany, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad, Praha 1872

VLČEK Pavel / SOMMER Petr / FOLTÝN Dušan: Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997

VŠETEČKOVÁ Zuzana: Arma Christi – Arma salutis: Úvaha nad jejich zobrazením v umění českého středověku, in: BUKOVINSKÁ Bekeť / KONEČNÝ Lubomír (ed.): Ars Longa. Sborník k nedožitým sedmdesátinám Josefa Krásky, Praha 2003, 53 - 64

VŠETEČKOVÁ Zuzana: Gotické nástěnné malby v křížové chodbě kláštera na Slovanech, in: Umění XLIV, 1996, 131-146

VŠETEČKOVÁ Zuzana: Středověká nástěnná malba ve středních Čechách. Průzkumy památek – zvláštní otisk, Praha 1999

WAAL Anton de: Das Böhmisches Pilgerhaus in Rom. Festgabe zum 900 jährigen Jubiläum der Grundung des Bistums Prag, Prag 1973

WERUNSKY Emil: Der erste Römerzug Karls IV. (1354 – 1355), Innsbruck 1888

WERUNSKY Emil: Geschichte Kaiser Karls IV. und seiner Zeit I, II/ 1-2 a III. Innsbruck 1880, 1882, 1886, 1892. (přetisk New York 1961)

ŽŮREK Václav: Korunovační řád Karla IV. jako ritualizovaný panovnický program, in: Časopis Národního muzea. Řada historická. Series historica 176/ 2007, č. 3 – 4. Praha 2007, 105-143